

Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь

УСТАНОВА АДУКАЦЫИ
«ГРОДЗЕНСКІ ДЗЯРЖАУНЫ УНІВЕРСІТЭТ
ІМЯ ЯНКІ КУПАЛЫ»

А. Э. АСТРАУХ

**ГІСТОРЫЯ БЕЛАРУСКАЙ ЛІТАРАТУРЫ
(ПАЧАТАК XX СТАГОДДЗЯ)**

Вучэбна-метадычны даламожнік
па аднайменным курсе для студэнтаў спецыяльнасці
Г 02.03.00 – Славянскія мовы і літаратуры

Гродно 2002

УДК 882.6.09
ББК 83.3 (4 Bej)5
A91

Рэцэнзенты: доктар філалагічных навук, дацэнт кафедры беларускай літаратуры ХХ ст. БДУ В.А.Максімовіч;
кандыдат філалагічных навук, прафесар кафедры беларускай культуры ГрДУ імя Я.Купалы А.М.Пяткевіч.

Рэкамендавана саветам філаласгічнага факультэта ГрДУ імя Я.Купалы.

Астраух А.Э.

Гісторыя беларускай літаратуры (пачатак ХХ стагоддзя): Вучэбна-
A19 метад. дапам. / А.Э.Астраух. – Гродно: ГрДУ, 2002. – 136 с.

ISBN 985-417-335-6.

Падкрэслена навука мастацкіх адкрыццяў беларускай літаратуры пачатку ХХ стагоддзя як сапраўднага нацыянальна-культурнага фенамену. Разглядаецца шматлікасць згаданага перыяду. Пададзена тэматыка творчых работ, прapanаваны пытанні і заданні праблемна-пошуковага характару, змешчана асноўная мастацкая і крытычная літаратура па тэмах.

+

**УДК 882.6.09
ББК 83.3(4 Bej)5**

ISBN 985-417-335-6.

© Астраух А.Э., 2002

АД АЎТАРА

Беларуская літаратура пачатку ХХ стагоддзя – сапраўды рэнесансная унікальная з’ява, адметная сваёй культурна-духоўнай чыннасцю, «сілавым» полем нацыянальнай класікі, «паўтарыцельным курсам» сусветнага эстэтычнага вопыту. Адзін з самых значных і цікавых перыядоў у гісторыі беларускай літаратуры, умоўна акрэслены ў два дзесяцігоддзі часавага абсягу, разам з тым у вялікім міжассе: ён знітуюе сваёй яваю непарыўнасць пакаленняў, працтвую. Пакутнае маленне «зямлі і прастору за родны загон Беларусі», разгадкі прычын нацыянальных «крыцід і бед», неспатольная прага пошуку адказу на балючае «за што?» у імя Праведнасці «забранага краю» і адначаснае прызнанне беларуса – «арыстакрата духу» – гэта тое генетычна-роднаснае адзінства, што лучыць-асвячае і сённяшніх наступнікаў. Нашаніўская эпоха насамрэч была неймаверна багатай на эстэтычныя пошуку-здабыткі, шматфарбавую раскаванасць меркавання і ацэнак, поліфанічную сінтэтычную разнастайнасць кірункаў, метадаў і стыляў, што, бадай, не спазнала ні адна літаратурная эпоха. Сваім глыбокім і абноўленым зместам літаратура выяўляла сваю мастацка-эстэтычную дамінанту – адраджэнскі феномен і спазнавала духоўныя воблік творцаў-нашаніўцаў, шчодрадайная рупнасць якіх, на жаль, далёка не заўсёды была належна ацэнена, а найхутчэй – незаслужана забыта...

Таму задача курса – інтэлектуальнае разуменне нацыянальнай самабытнасці беларускай літаратуры пачатку ХХ стагоддзя, усведамленне бясконцай размаітасці тэм, проблем, характеристараў, герояў, што сведчыць пра асобаснасць творцаў-індывідуальнасцяў, своеасаблівасць трансфармацыі матэрыялу, розныя погляды на адну і туго ж проблему. Гэтыя багаты па аб’ёме і разам з тым досыць складаны, панарамны для асэнсавання матэрыял вымагае ад студэнта высокага ўзроўню філагічнай культуры. Прычым пры чытанні курса «Гісторыя беларускай літаратуры (пачатак ХХ стагоддзя)» аўтар лічыць мэтазгодным не абмяжоўвацца часавымі рамкамі толькі двух дзесяцігоддзяў для цэласнага вывучэння творчасці таго ці іншага пісьменніка.

Нераўнамернае размеркаванне заняткаў і адпаведна выкладзенага матэрыялу непазбежна матываваныя або недастатковай літаратуразнаўчай асветленасцю, або складанасцю ўспрымання з боку студэнтаў, або скупой часавай абмежаванасцю. Пытанні і заданні, прapanаваныя пасля аглядавых тэм, зарыентаваны на проблемны і пошукавы характар.

Думаецца, вучэбна-метадычны дапаможнік паслугуе студэнтам у свядомым засваенні матэрыялу дадзенага курса.

ТЭМАТИЧНЫ ПЛАН

Дысцыпліна «Гісторыя беларускай літаратуры (пачатак XX стагоддзя)» выкладаецца ў IV семестры ў аб'ёме 46 лекцыйных і 26 практычных гадзін.

№ п/п	Тэма заняткаў	Лекцыйныя гадзіны	Прак гадзіны
1.	Уводзіны да курса «Гісторыя беларускай літаратуры (пачатак XX стагоддзя)»	2	
2.	Нашаніўскі перыяд у развіцці беларускай літаратуры	2	
3.	Масавая паэзія на пачатку ХХ стагоддзя		
4.	Асоба Вацлава Ластоўскага		
5.	Адраджэнская дзеяйнасць братоў Луцкевічаў		
6.	Творчасць Максіма Багдановіча	8	
7.	Творчасць Алеся Гаруна	2	
8.	Творчасць Цёткі	2	
9.	Творчасць Максіма Гарэцкага	12	
10.	Творчасць Янкі Купалы	8	
11.	Творчасць Якуба Коласа	4	
12.	Творчасць Ядвігіна Ш.	2	
13.	Творчасць Змітрака Бядулі	2	
14.	Творчасць Цішкі Гартнага	2	
		46	

ТЭМА 1. УВОДЗІНЫ ДА КУРСА «ГІСТОРЫЦ БЕЛАРУСКАЙ ЛІТАРАТУРЫ (ПАЧАТАК XX СТАГОДДЗІ)»

1. Беларускі адраджэнскі рух на пачатку ХХ стагоддзя.
2. Культурна-асветныя гурткі як асяродкі нацыянальнага адраджэння.
3. Друк на Беларусі на пачатку ХХ стагоддзя.
 - а) перыядычны друк: «Наша Доля» і «Наша Ніва» – першыя легальныя беларускія газеты.
 - б) кнігадрукаванне.
4. Вацлаў Іваноўскі – арганізатор беларускага друку.
5. Гродзеніччына на пачатку ХХ стагоддзя: грамадска-культурны рух.
6. Асноўныя заканамернасці літаратурнага развіцця.

1. Беларуская літаратура пачатку ХХ стагоддзя – эпоха пераломная і вызначальная. Яе адметнасць – ва ўнутранай цэласнасці і завершанасці як асобнага, самастойнага перыяду гісторыі беларускай літаратуры. Пра паскоранасць развіцця як уласцівасць гэтай літаратурнай эпохі М.Багдановіч у артыкуле «Забыты шлях» пісаў наступнае: «...За восем-дзеяць год праудзівага існавання наша паэзія прайшла ўсе шляхі, а пачасі і сцежскі, каторая паэзія ёўрапейская пратаптывала болей ста год... Сентыменталізм, рамантызм, рэалізм і натуралізм, урэсьце, мадэрнізм – усё гэтае, іншы раз нават у іх розных кірунках, адбіла наша паэзія...»¹.

Беларуская літаратура пачатку ХХ стагоддзя – эпоха «адраджанізму» (Адам Бабарэка), эпоха нацыянальнага адраджэння, рэнесансу беларускай дзяржаўнасці, нацыянальнай культуры (стварэнне нацыянальнага прафесійнага тэатра) і мовы (беларускамоўнае выданне кніг і перыёдкі). Зразумела, шлях да беларускай дзяржаўнасці, нацыянальнай незалежнасці быў досыць пакручасты. Афіцыйна на пачатку ХХ ст. Беларусь – «северо-западны край» Расійскай імперыі, «истинно русский край»; на думку ж польскіх нацыянальных дзеячоў – гэта «крэсы ўсходне» Польшчы, ці проста Белапольшча.

Рэвалюцыя 1905–1907 г. актыўізавала беларускі нацыянальна-адраджэнскі рух. «Калі ў памятны 1905 г. зрабілася завіруха, – згадваў Янка Купала, – калі ў Расіі ў кожнага чалавека стала будзіцца душа да новага жыцця, да новага часція, то і ў беларуса будзіцца стала пачуццё свайго «я», стала лунаць доўга дрэмлючая думка, што і мы людзі»². Ажыўляецца дзейнасць

¹ Багдановіч М. Пойны зб. тв.: У 3 т. – Мінск, 1993. – Т.2. – С.287.

² Адзін з «парніснікаў» (Я.Купала). Чаму плача песня наша? // Наша ніва. – 1913. – № 30 // Купала Я. Зб. тв.: У 7 т. – Мінск, 1976. – Т.7. – С.197-198.

нацыянальной інтэлігэнцыі (пісьменнікаў, навукоўцаў, дзяржаўных дзеячоў). Першая нацыянальная арганізацыя (заснаваная ў 1902 г. у Пецярбурзе гуртком студэнтаў-беларусаў «Круг беларускай народнай прасветы») – Беларуская Сацыялістычная Грамада (БСГ, 1903 г.). Арганізавалі яе патрыёты-энтузіясты (браты Іван і Антон Луцкевічы, Алайзіа Пашкевіч, Вацлаў Ластоўскі, Вацлаў Іваноўскі, Але́сь Бурбіс, Аляксандар Уласаў і інш.). Да 1905 г. – пошук апоры ў суседзяў, магчымых саюзнікаў па федэрациі (Літва, Украіна і Латвія).

Часы рэакцыі (1907-1914) мяжуюцца з «нашаніўскай» эпохай (1906-1915). Газета «Наша Ніва» – цэнтр беларускага нацыянальнага жыцця, цэнтр гуртавання культурна-асветніцкіх сіл, грамадскіх аб'яднанняў (Беларускі настаўніцкі саюз, Гродзенскі гурткот беларускай моладзі, Беларускі навукова-літаратурны гурткот студэнтаў у Пецярбурзе, выдавецкія суполкі і г.д.).

Асяродкі літаратурна-грамадскага руху – Пецярбург, Мінск, Вільня. Вільня – цэнтр беларускага адраджэння. Накірункі нацыянальна-адраджэнскага руху – перыядычны друк, беларускія выдавецкія таварысты і культурна-асветныя гурткі, клубы.

Нацыянальна-вызваленчы рух ва ўмовах першай сусветнай вайны. Ідэя дзяржаўнасці ў выглядзе Вялікага княства Літоўскага з сеймам у Вільні (дасягненне незалежнасці Літвы і заходніяй часткі Беларусі). Рознасць поглядаў сярод беларускіх нацыянальных дзеячоў: браты Луцкевічы, Цётка – Вацлаў Ластоўскі. Арганізацыя «Сувязь незалежнасці і непадзельнасці Беларусі» (на чале з В. Ластоўскім, Вільня, 1916 г.) прапануе стварыць незалежную дзяржаву – Беларусь – у яе этнографічных межах, выступае супраць канфедэрациі Беларусі з Літвой і супраць аўтаноміі Беларусі ў складзе Расіі.

1916 год – пытанне нацыянальнай дзяржаўнасці ўпершыню выносецца беларусамі на міжнародную арэну (канферэнцыя ў Стакгольме; кангрэс нацый у Лазане).

Такім чынам, феномен адраджэння універсалізуецца. Беларуская літаратура пачатку XX стагоддзя сцвярджалася праз ідэйны аспект: ідэя нацыянальнага адраджэння, ідэя дзяржаўнасці становішча сутнасцю мастацка-эстэтычнага светапогляду. Пошуки разгадкі прычын нацыянальных «крыўд і бед» (Янка Купала), пошуки адвечнага «за што?», доля «забранага краю» – сапраўды набалелыя тэмы для літаратуры гэтай пары. Прыйм ідэйныя пошукуі скіраваныя як у сацыяльную, так і ў інтэлектуальна-псіхалагічную сферу. Філософія нацыянальнага быцця асэнсоўваецца праз міф (метафарычная міфалагічнасць, фантасмагарычная сімвалічная вобразнасць). Мадэрнісцкае (новае) светабачанне ўбірае ў сябе духоўную драму

асобы, падкрэсліваючы панаванне адчужанасці, экзістэнцыйнай адзіноты, немагчымасць перамагчы сусветнае зло. Праца Ігната Абдзіраловіча «Адвечным шляхам: Дастьледзіны беларускага светапогляду (Вільня, 1921) – «евангелле» мадэрнізму (В.Максімовіч), дзе разглядаюцца філасофскія і палітычныя асновы беларускага нацыянальна-вызваленчага руху.

Культ Красы – выразнік эстэтызму новага стылю.

Новы ўздым беларускага адраджэння. Першы Усебеларускі з'езд (снежань 1917 г.). Утварэнне першага беларускага ўрада на чале з З.Ф.Жылуновічам (Цішкам Гартным). Абвяшчэнне Беларускай Народнай Рэспублікі (БНР), яе дзяржаўнай незалежнасці (сакавік 1918 г.). 1919 г. – абнародванне маніфесту аб утварэнні ССРБ і першага беларускага савецкага ўраду. Развіццё беларускай літаратуры як літаратуры савецкай. Язэп Лёсік – палітычны дзеяч, публіцыст, пісьменнік – яшчэ ў лістападзе 1917 г. прароча прадказаў з'яўленне дыктатара і ўстанаўленне таталітарнай сістэмы: «*З бальшавікамі трэба змагацца для таго, што яны рыхтуюцца завесці ў дзяржаве такі грамадзянскі лад, да каторага людзі яшчэ не дараслі... Хто можа быць пэўным, што не з'явіца ў гэтым часе цяжкі час грамадскага заняпаду які-небудзь Напалеон і не пастаравеца завесці парадак на свой густ і разуменне?*»³.

2. «Беларускія вечарынкі» (Вільня, Мінск, Пецярбург, Гродна, Слуцк, Палацк, Радашковічы) – падмурак для стварэння нацыянальнага тэатра, якім стала Першая беларуская трупа Ігната Буйніцкага (1907-1913). Наяўнасць тэатру сведчыла пра жыццяздолънасць нацыі, яе духоўную спеласць. Так, М.Гарэцкі быў перакананы, што «*ў адраджэнні ўсякага народу тэатр – сіла непамерная, а ў адраджэнні беларусаў, пры іх дэмакратызме, ён можа адыграць вялікую ролю*» («Наша Ніва», 1915, № 5). Адны з першых пастаноўак першых беларускіх драматычных гурткоў – пераклады п'ес украінскіх аўтараў («Па рэвізіі», «Пашыліся ў дурні» Марка Крапіўніцкага, «Як яны жаніліся» Уладзіміра Віннічэнкі і інш.).

Лідэры тэатральна-сцэнічнага мастацтва – Алесь Бурбіс, Ігнат Буйніцкі, Максім Гарэцкі, Францішак Аляхновіч, Уладзіслаў Галубок і інш.

Ігнат Буйніцкі ў 1907 г. стварыў спачатку аматарскі танцевальны гурток (памесце Палівачы). Першая беларуская трупа І.Буйніцкага (1910 г.) і з'яўлялася прафесійным тэатрам у Беларусі ў XX ст.

³ Лёсік Я. Скуткі бальшавіцкага паўстання // Вольная Беларусь. – 1917. – № 30 ад 19 ліст. // Лёсік Я. Творы. – Мінск, 1994. – С.235.

I.Буйніцкі – кіраунік і фундатар Першай трупы (у калектыве быў першым танцорам, выступаў ў хоры, выконваў харктарныя ролі, напрыклад, Аляксей з апавядання Э.Ажэшкі «У зімовы вечар»). Выступленні ў Вільні, Мінску, Варшаве, у невялікіх мястэчках Беларусі.

Уплыў Першай беларускай трупы на з'яўленне самадзейных калектываў у Полацку, Слуцку, Радашковічах. Віленскі музычна-драматычны гуртак (1910 год – першае сцэнічнае жыццё «Паўлінкі» Я.Купалы, «Залётаў» В.Дуніна-Марцінкевіча). Гродзенскае Таварыства аматараў беларускага мастацтва. 1913 год – спроба арганізаваць нацыянальны тэатр (Ф.Ждановіч), які, аднак, быў арганізаваны пасля лютайскай рэвалюцыі 1917 г. і называўся Першым таварыствам беларускай драмы і камедыі. На яго аснове ў 1920 г. будзе створаны Беларускі дзяржаўны тэатр імя Янкі Купалы (сённяшні Нацыянальны тэатр імя Янкі Купалы). Намаганні славутага Е.Міровіча, таленавітай беларускай трупы, якую склалі акцёры Першага беларускага таварыства драмы і камедыі пад кірауніцтвам Ф.Ждановіча, зрабілі тэатр п е р ш ы м.

Узнікненне асветных гурткоў, таварыстваў, клубаў. Беларускі навукова-літаратурны гуртак студэнтаў С.-Пецярбургскага ўніверсітэта (працы па беларусазнаўстве Б.Эпімах-Шыпілы, Я.Карскага, А.Шахматава і інш.). Браніслаў Эпімах-Шыпіла – патрыярх беларускага Адраджэння, апякун пецярбургскіх студэнтаў-беларусаў; ягоны ўнёсак у адраджэнне нацыянальнага касцёла, у гуртаванне беларускіх святароў. Капыльскі асветны гуртак «Самаразвіццё і самаадукаваныя» (Ц.Гартны). Гродзенскі гуртак беларускай моладзі (1909-1913, кіраунік – ксёндз Францішак Грынкевіч, значны ўнёсак Зоські Верас).

Віленскі беларускі клуб з музычнай, тэатральнай і вакальнай секцыямі (1916 г., старшыня І.Луцкевіч, сакратар В.Ластоўскі).

Віленскаяе Беларускае таварыства дапамогі ахвярам вайны (1915); арганізатары – архітэктар Лявон Дубейкаўскі, капітан Францішак Кушаль, прафесар Браніслаў Тарашкевіч, адвакат Браніслаў князь Друцкі-Падбярэзскі і інш.). «*Варты было назваць імёны гэтых людзей – арганізатораў толькі адной канкрэтнай беларускай справы, – каб адчуць, што беларускае нацыянальнае адраджэнне пачатку XX ст. было не чымсьці міфічным, абмежаваным вузкім колам некалькіх літаратаў, якія «прыснілі» ці «прыдумалі» адраджэнне. ...Гэта яшчэ раз нам удакладняе праўду аб беларускім народзе, які не быў адно толькі сялянскім, «мужыцкім» народам... Беларускі народ са старадаўніх часоў быў у першую чаргу шляхецка-рыцарскім*

*народам, бо менавіта шляхта (а не сяляне) несла адказнасць за лёс сваёй дзяржавы ў палітычных і вайсковых спраўах*⁴, – слушна даводзіць сучасная даследчыца І.Э.Багдановіч.

Мінскі Камітэт помачы ахвярам вайны (1915 г.; А.Уласаў, Ядвігін Ш., З.Бядуля, З.Верас, У.Галубок і інш). Знакамітая суботнікі-імпрэзы ў «Беларускай хатцы». Мемуары Зоські Верас пра сяброўскія вечарыны ў «Беларускай хатцы» – клубе мінскай інтэлігенцыі.

Чынны ўдзел у беларускім адраджэнскім руху нацыянальна свядомых каталіцкіх святароў, выхадцаў з Беларусі, якія скончылі Віленскую духоўную семінарыю і каталіцкую духоўную акадэмію ў Пецярбургу (Адам Станкевіч, Антон Шышка, Канстанцін Стаповіч (Казімір Сваяк), Аляксандр Астрамовіч (Андрэй Зязюля), Язэп Германовіч, Францішак Грынкевіч і інш.). Выданне ў Вільні штотыднёвой газеты «Беларус» (1913-1915 г.) дзякуючы намаганням беларускіх каталіцкіх святароў. Ксёндз Францішак Грынкевіч – апякун гродзенскага гуртка «Хатка» пры мясцовай гімназіі (1909-1914).

Утварэнне першых настаўніцкіх арганізацый у Мінску і Гародні (1901 г.). Шырока вядомы з'езд настаўнікаў у вёсцы Мікалаеўшчына Мінскага павета (1906 г.), мэта якога – звяржэнне існуючага рэжыму (адозвы «Таварышы настаўнікі», «Зямля і воля»). Заснаванне «Беларускага настаўніцкага саюза» (Вільня, 1907 г.). Настаўніцкая семінарыі – своеасаблівая культурна-асветныя асяродкі ў сябре «разумнага, добрага, вечнага».

3. «Наша Доля» і «Наша Ніва» – першыя легальныя беларускія газеты, з выхадам якіх ўсё большую вагомасць набывае Вільня як цэнтр беларускага адраджэння.

«Наша Доля» (1 верасня 1906 г. – 1 снежня 1906 г.) – «першая беларуская газета для вясковага і местачковага рабочага люду». Выход 6 нумароў тыднёвіка, з іх у № 1 – класічныя творы Цёткі («Наш палетак», «Прысяга над крыавымі разорамі»), Я.Коласа (в. «Наш родны край»). Програма газеты – ад палітычнага аглядзу да сельскагаспадарчых звестак і фельетонаў. Суровая справа супраць газеты. Раскол у рэдакцыі тыднёвіка. Адначасовае існаванне дзвюх легальных газет.

«Наша Ніва» (лістапад 1906 – жнівень 1915) – «газета для ўсяго беларускага грамадзянства». Афіцыйны рэдактар – Аляксандр Уласаў. Фактычныя заснавальнікі і фундатары газеты – браты І. і А.Луцкевічы. Шматлікі склад: В.Ластоўскі, Я.Купала,

⁴ Багдановіч І.Э. Авангард і традыцыя: Беларуская паэзія на хвалі нацыянальнага адраджэння. – Мінск, 2001. – С.92.

Я.Колас, Ядвігін Ш., Цётка, Я.Драздовіч, З.Бядуля, Я.Лёсік, М.Гарэцкі, У.Галубок і інш., што працавалі ў розны час. Пачатак новага перыяду ў гісторыі літаратуры – «нашаніўскага перыяду» як эпохі класічнай, узорнай. Абджэнне нацыянальнай самасвядомасці і самавызначэння ў свеце, каб заняць «свой пачэсны пасад між народамі» (Янка Купала). Уласная дзяржаўнасць і незалежнасць – крэда газеты. «Наша Ніва» – пэўны час адзіная беларуская газета – арганізатар беларускага адраджэнскага руху. Народнасць газеты. Значны ўнёсак у працэс станаўлення і развіцця новай беларускай літаратуры, прафесійнай беларускай крытыкі (А.Луцкевіч, М.Багдановіч, В.Ластоўскі, С.Палуян, Л.Гмырак, Я.Купала, М.Гарэцкі і інш.). Унармаванне беларускай літаратурнай мовы і правапісу. Палеміка са сваімі апанентамі – «ворагамі беларушчыны» (г. «Минское слово», «Минская речь», «Северо-Западная жизнь» і інш.). Цэнзурныя ўмовы, канфіскацыі, штрафы, судовыя працэсы. «Наша Ніва» – цэнтр гуртавання беларускай інтэлігенцыі (плеяды пісьменнікаў, навукоўцаў, дзяржаўных дзеячоў). «Нашаніўства» – значная грамадска-палітычная з'ява.

Активізацыя беларускага друку напярэдадні першай сусветнай вайны. Каталіцкая газета «Беларус» (1913-1915, Вільня), альманах «Маладая Беларусь» (тры кнігі, Пецярбург, 1912-1913), календары «Нашай Нівы» (1909-1915). Сатырычны часопіс «Крапіва», сельскагаспадарчы часопіс «Саха», часопіс для моладзі «Лучынка».

Пасля закрыцця «Нашай Нівы» – выхад газет «Голос» (В.Ластоўскі), «Дзяянніца» (З.Жылуновіч), «Светач» (Э.Будзька), тыднёвікаў «Вольная Беларусь» (Язэп Лёсік), «Беларускі шлях» (А.Прушынскі), «Грамада» (А.Смоліч), «Незалежная Беларусь» (Я.Станкевіч), «Беларускае жыццё» (Ф.Аляхновіч), «Беларускія ведамасці» (М.Гарэцкі). і інш.

Пецярбургская суполка «Загляне сонца і ў наша ваконца» (1906-1914; заснавальнікі – Б.Эпімах-Шыпіла, браты В. і Ю.Іваноўскія, Сабіна Іваноўская). Выданне падручнікаў: «Беларускага лемантара, або Першай навукі чытання», «Першага чытання для дзетак беларусаў» Цёткі. Выданне альманаха «Маладая Беларусь», сэрыі беларускіх паштовак, твораў А.Міцкевіча, Ф.Багушэвіча, В.Дуніна-Марцінкевіча, зборнікаў Я.Купалы «Жалейка», «Шляхам жыцця».

Віленская друкарня Марціна Кухты, віленскія выдавецкія таварысты «Наша хата», «Палачанін», «Беларус», «Беларускае выдавецкае таварыства».

Кнігавыдавецкая дзейнасць віленскай «Нашай Нівы» («Песні жальбы» Я. Коласа, «Вянок» М. Багдановіча, «Чыжык беларускі» Г. Леўчыка). Пециярбургскае беларускае прыватнае выдавецтва А. Грыневіча. Міnsкае выдавецтва «Мінчук» (1906).

Адраджэнне беларускага кнігадрукавання пасля 1917 г.: міnsкае выдавецтва «Вольная Беларусь», выдавецтва «Крыніца», «Бацькаўшчына», «Адраджэнне». Замежныя выдавецтвы: у Кіеве, Коўне, Берліне, Рызе.

4. Вацлаў Іваноўскі – арганізатар беларускага друку, лідар літаратурна-грамадскага руху. Пециярбургскія студэнты-гурткоўцы для яго – «маладая Беларусь». Выданне беларускага часопіса «Свабода» (1902). Апрацоўка першай беларускай граматыкі – «Беларускага лемантара, або Першай навукі чытання» (1904 г., ажно за чатырнаццаць гадоў да выхаду першай граматыкі беларускай мовы). Адзін з заснавальнікаў пециярбургскай суполкі «Загляненіе сонца і ў наша ваконца», старшыня віленскага Беларускага выдавецкага таварыства. Плённая дзесяцігадовая выдавецкая дзейнасць у Пециярбургу. Выдавец штотыднёвіка «Рунь» (1920). Тры будучынілёссы трох братоў з сусветным імем (Юры, Вацлаў, Станіслаў).

5. Гродзенскія палітычныя забастоўкі 1905, 1907 гадоў, гродзенская стачка друкароў. Дзейнасць гродзенскага перасылачнага пункта нелегальнай палітычнай літаратуры (в. Ласосна).

Дзейнасць нелегальнага Гродзенскага гуртка беларускай моладзі (1909-1914). Кіраўнікі гуртка – ксёндз Грынкевіч (1909-1914), К. Колышка, А. Зянюк. Асоба Ф. Грынкевіча, законавучыцеля ў гімназіях і пробашча пры кляштары брыгітак у Гродне, паводле кс. А. Станкевіча, «была цэнтральнай і адзінай, якая будзіла там (у Гродне – А. А.) і організавала беларускі рух». Плённая дзейнасць Зоські Верас, вучаніцы гімназіі. Супрацоўніцтва з віленскай газетай «Наша Ніва», з пециярбургскай суполкай «Загляненіе сонца і ў наша ваконца», з пециярбургскім навукова-літаратурным гуртком студэнтаў С.-Пециярбургскага ўніверсітэта. Перапіска з І. Луцкевічам, В. Ластоўскім, А. Уласавым. Пастаноўка спектакляў, сцэнічных абразкоў для дзяяцей. Выданне літаратурнага альманаха «Колас беларускай нівы». Літаратурная творчасць (З. Верас, Я. Лявіцкі, К. Колышка).

Абвяшчэнне Гродзеншчыны (з г. Беласток) тэрыторыяй БНР (1918). Стварэнне Беларускай Рады. Заснаванне Гродзенскага гісторыка-археалагічнага музея (1920).

Культурна-асветная дзейнасць Грамады беларускай моладзі (1919-1921). Ініцыятары стварэння – Т. Грыб, П. Мядзёлка і інш. Самаадукацыйныя, літаратурныя, драматычныя, харавыя, спартыўныя

секцыі. Стварэнне Першай гродзенскай беларускай агульной школы, гродзенскай вучыцельскай рады, гродзенскай прытулкавай школы.

6. Літаратурны працэс пачатку ХХ стагоддзя надзвычай палі-фанічны. Гэта ўзаемадзеянне, сінкрэтызацыя, сінтэз розных мастацка-эстэтычных з'яў, што, у сваю чаргу, было абумоўлена: а) паскораным развіццём літаратуры; б) з'яўленнем яркіх індывідуальнасцяў (класікі); в) жанрава-стылёвой разнастайнасцю. Мовячы словамі М.Багдановіча, які выразна адчуў заканамернасць літаратурнай эпохі, «*вялікую ўнутраную рухавасць мае яна* (пазія – А.А.) – *аб гэтым не можа быць і споркі*». І далей: «*З наших вершаў можна было б лёгка зрабіць «кароткі паўтарыцельны курс» еўрапейскіх пісьменніцкіх напрамкаў апошняга веку*».⁵

Вядучы пафас літаратуры – адраджэнскі. Галоўная ідэя літаратуры – адчуванне гаспадарання ў беларускім доме праз сцвярджэнне годнасці чалавечай і нацыянальнай. Нездарма вызначальнай тэмай літаратуры 20-х гадоў была тэма ўспрымання рэвалюцыі. Ключавыя вобразы – трыйдны вобраз «мужык – народ – маладая Беларусь» (Я.Купала, Я.Колас); вобраз рэвалюцыі (Цётка); вобраз інтэлігента (М.Гарэцкі, Я.Колас); вобраз бежанца праз раскрыццё праблемы вайны і чалавека на вайне (М.Гарэцкі); вобраз рабочага (Ц.Гартны), вобразы дзяцей (Цётка, З.Бядуля).

Сінтэз мастацкіх кірункаў і плыняў – эстэтычная літаратурная праграма. Сугучнасць рамантычнай (лепш сказаць неарамантычнай, г.зн. рамантычнай новай гісторыка-літаратурнай эпохі) дамінанты з адраджэнскім пафасам літаратуры. Спалучэнне неарамантызму з рэалізмам, сімвалізмам, імпрэсіянізмам, мадэрнізмам – сведчанне арыгінальнасці таленту і змястоўнасці творчасці. На прыклад, выразнік мадэрнізму ў беларускай пазіі пачатку ХХ ст. – Янка Купала. Па розных ацэнках Купала «*нарадзіўся рамантыкам*» (А.Лойка), «*уваскрашае сто год пахаваны рамантызм*» (М.Багдановіч), «*тыповы неарамантык*» (А.Навіна), «*застаўся рамантыкам, таму што стаў мадэрністам*» (В.Максімовіч). Сама ж дылема «рамантык або мадэрніст» вырашаецца даследчыкам-купалазнаўцам В.Максімовічам наступным чынам: «*Насамрэч, творчасць Купалы аказваецца ўпісанай у стракатую множнасць кантэкстаў, як сацыяльна-палітычных, ідэалаґічных, так і філософскіх, ютычных, эстэтычных... У творчым феномене Я.Купалы важна не сукупнасць поглядаў (эстэтычных, палітычных і інш.), а іх эвалюцыя*»⁶.

⁵ Багдановіч М. Пойны зб. тв. Т. 2. – С.287.

⁶ Максімовіч В.А. Ідэйна-эстэтычныя асновы беларускага мадэрнізму. – Мінск, 1998. – С.24.

Паэзія. Распрацоўка т.зв. цвёрдых формаў лірычнага верша (санет, трыялет, рандо, актава, тэрцыны і інш.). Паэмная палітра: фальклорна-рамантычныя паэмы («Курган», «Бандароўна» «Магіла льва» «Яна і я» Я.Купалы), сімвалічныя паэмы («На куццю», «Чараўнік» Я.Купалы), драматычныя паэмы («Адвечная песня», «Сон на кургане» Я.Купалы).

Проза. Найбольш плённы перыяд – 1912-1914 гг. (зборнікі «Апавяданні», «Родныя з'явы» Я.Коласа, «Бярозка», «Васількі» Ядвігіна Ш., «Рунь» М.Гарэцкага і інш.). Новыя жанры – аповесць (М.Гарэцкі, Я.Колас), раман (Ядвігін Ш., З.Бядуля, Ц.Гартны), хроніка, дакументальная-мастацкі жанр (М.Гарэцкі).

Беларускай прозе пачатку XX стагоддзя ўласцівы такія плыні, як рамантычна-фальклорная, гумарыстычная, лірыка-рамантычная, рэалістычна, сатырычна, філософская, гістарычна, фантастычна. М.Бахцін справядліва заўважаў, што кожнаму пісьменніку неабходна «бачыць рэчаіснасць вачыма жанру»⁷. У сваю чаргу «малую» прозу беларускае апавяданне рэалістычнага зместу ўзбагаціла наступнымі жанравымі формамі:

- сцэны з натуры, «сцэнкі з натуры» (вызначэнне М.Багдановіча), «карцінкі з натуры» (вызначэнне Я.Коласа) («Сібірскія абрэзкі» М.Гарэцкага; «Кантракт» Я.Коласа і інш.);
- мініяцюра («мініяцюры» і «абразкі» З.Бядулі; «Страшное» М.Багдановіча і інш.);
- абразок («Рунь», «Габрыелёвы прысады» М.Гарэцкага; «Без споведзі» З.Бядулі і інш.);
- фельетон («О взятке» М.Багдановіча);
- навела («Гаротная», «Зарабіў» Ядвігіна Ш.; «Злавіў» Я.Коласа; «Пяць лыжак заціркі», «Злодзея» З.Бядулі і інш.);
- апавядальная гісторыя («Жывы нябожчык» Ядвігіна Ш.; «Пан Шабуневіч» А.Гаруна; «Рускі» М.Гарэцкага і інш.);
- падзейна-разгорнутае ў форме лістоў, дзённікаў запісаў на бытавую тэму апавяданне («У чым яго крыўда?» М.Гарэцкага і інш.);
- падзейна-разгорнутае апавяданне: а) на бытавую тэму («Нёманаў дар» Я.Коласа; «Лебядзіная песня» В.Ластоўскага; «У лазні» М.Гарэцкага і інш.); б) на ваенную тэму («Літоўскі хутарок», «Генерал» М.Гарэцкага).

Даследчык жанравых мадыфікаций «малой прозы» А.М.Макарэвіч у паэтыцы і фармальных паказчыках вышэйзгаданых формаў заўважае наступнае:

⁷ Бахтін М. Эстетыка словеснага творчества. – М., 1979. – С.150.

«Сцэны з натуры» – жанравая форма апавядання, для якіх уласціва апісальнага харектару адлюстраванне рэчаіснасці без аналітычнага заглыблення ў канфлікты ўнутранага і зневінага кітапту; падзейнасць тут прапаноўваеца ў яе размеранаасці, спакойным рытме, лагічнай паслядоўнасці, ланцуговасці ў апісанні зневініх прыкмет – гэта дазваляе ў некаторых выпадках... «нанізываць адпаведныя эпізоды з іх на фабульны стрыжань»⁸.

«Мініяцюра» – жанравая форма апавядання, у якой ствараеца карцінка нейкай падзеі без фабульной развітасці; дзеянне тут уяўляе сабой імгненне – гэта застылае імгненне; ад абрэзка адрозніваеца тым, што для мініяцюры не харектэрна стварэнне вобраза ў яго падзейнай традыцыйнасці і ўсталіванасці – харектарыстычнасці⁹.

«Абразок» – жанравая форма апавядання, якое нагадвае альбо стварае карціну, узор, абрысы нечага традыцыйнага, практична нязменнага з уласцівымі для гэтай традыцыйнасці харектарыстычнымі прыкметамі¹⁰.

«Апавяданне-фельетон – жанравая форма апавядання, у якой адлюстраванне актуальных падзеі сучаснасці, харектараў-тыпаў, праблем грамадскага жыцця адбываеца на аснове крытычных (з відавочнымі ці схаванымі элементамі аўтарскай сатыры ці гумару) адносін пісьменніка да аб'екта адлюстравання; кампазіцыйным цэнтрам апавядання-фельетона з'яўляеца асоба аўтара-апавядальніка, які, вылучуішы з сучаснай яму рэчаіснасці пэўныя яе факты, самім прынцыпам кампаноўкі і каментарыяў да іх падкрэслівае сваё крытычнае стаўленне да прадмета адлюстравання і праз паказ зневініх праяўленняў з'яў і харектараў акцэнтуе ўвагу на значным, істотным у іх»¹¹.

«Імпрэсія» – жанравая форма апавядання, для якой харектэрны ўласцівасці імпрэсіяністичнага стылю: передача прадмета адлюстравання... штырхамі-мініяцюрамі, штырхамі-абразкамі, якія, імгненна фіксуючы плынь уражанняў літаратурных герояў... у той жа час выяўляюць сваё схаване сэнсавае адзінства і сувязь пры харектарыстыцы і сэнсавым раскрыці мастацкіх праблем і вобразаў, акрэсленых у творы»¹².

⁸ Макарэвіч А.М. Жанравыя мадыфікацыі апавяданняў рэалістычнага напрамку ў развіцці беларускай прозы пачатку XX ст. // Веснік Магілёўскага дзярж. універсітэта імя А.Куляшова. – 2000. – № 1(5). – С.69.

⁹ Там жа. – С.71.

¹⁰ Там жа. – С.71.

¹¹ Там жа. – С.73.

¹² Там жа. – С.73-74.

*«Кампазіцыйна-арганізуючым цэнтрам **апавядальнай гісторыі** з'яўляеца вобраз апавядальnika, які ўзнаўляе праз ус-памін-расповяд адно ці некалькі здарэнняў з уласнага жыцця альбо жыцця знаёмых яму людзей»¹³.*

«Пісьменнікі даволі часта звярталіся да факта-сведчання як першакрыніцы для мастацкага асэнсавання і абагульнення (падзейна-разгорнулае ў форме лістоў, дзённікаў запісаў на бытавую тэму апавяданне)»¹⁴.

Падзейна-разгорнулае на бытавую тэму апавяданне (найбольш прадстаўнічае ў колькасных адносінах, «узбуйненае», мае наступныя складнікі: «а) стылёвыйя дамінанты, спалучэнні і тэндэнцыі; б) традыцыйнае выкарыстанне фармальных магчымасцей абрэзка і апавядальнай гісторыі; в) разгорнутасць мастацкага адлюстравання з адпаведнымі прыёмамі і сродкамі раскрыцця характару і abstavін – яна дазволіла пісьменнікам напаўняць творы psіхалагічнай і сацыяльнай змястоўнасцю»¹⁵.

Асобна ў стылёвых адносінах вылучаюцца апавяданні апакаліпсічнага матыву са спрадвечным пытаннем «за што?» («Літоўскі хутарок», «Ціхая плынь» М.Гарэцкага; «Міхаська» Цёткі; «Васіль Чурыла», «Сіраты Юрка» Я.Коласа; «Малыя дрывесекі», «На коляды к сыну» З.Бядулі і інш.). Psіхалагізм (з улікам «патаённага») як характеристэрная прыкмета апавяданняў рэалістычнага напрамку («Малады дубок» Я.Коласа; «Вялікодныя яйкі» З.Бядулі; «Што яно?», «Роднае карэнне» М.Гарэцкага і інш.). Разнастайная ў жанравастылёвых адносінах лірычная проза З.Бядулі («Мініяцюры», «Абрэзкі», «Акорды»), трывпіх навелаў А.Гаруна («П’ера і Каламбіна»), «казкі жыцця» Я.Коласа (спалучэнне антрапамарфізму з аўтарскім пачаткам), легенды, прыпавесці, паданні «народнага сказу» В.Ластоўскага (апошняе вызначэнне «народнага сказу» – яго ж).

Наогул беларускаму апавяданню пачатку XX стагоддзя ўласцівы сінтэз фальклорнага і філасофскага, лірычнага і эпічнага пачаткаў.

Драматургія. Жанры драмы («Раскіданае гняздо» Я.Купалы), камедыі («Паўлінка» Я.Купалы), трагікамедыі («Тутэйшыя» Я.Купалы), драматычнай аповесці («Антон» М.Гарэцкага) і інш.

Літаратурная крытыка і публіцыстыка. Жанр прагнастычнай крытыкі (гісторыка-літаратурны нарыйс): А.Луцкевіч, М.Багдановіч, М.Гарэцкі, Я.Купала, В.Ластоўскі, С.Палуян, Л.Гмырак.

¹³ Там жа. – С.74.

¹⁴ Там жа. – С.74.

¹⁵ Там жа. – С.75.

Краса і Маства – галоўныя катэгорыі эстэтыкі беларускага мадэрнізму. Сінтэтычныя характеристыкі нашаніўскай літаратуры. Выключнасць ідэйнага аспекту, адсюль заканамерная вагомасць тых ці іншых эстэтычных катэгорый. «Галоўнымі для пісьменнікаў станавіліся пошуки грамадскіх ідэалаў. А якую форму набывалі аўтарскія ідэі – рамантычную, рэалістычную або нават мадэрнісцкую – не мела рашаючага значэння».¹⁶

Пытанні для самакантролю

а) Што дало права М.Багдановічу, ацэньваючы развіццё беларускай літаратуры за тры гады (1911-1913), сказаць наступнае: «*I ясным робіцца.., што не толькі нашаму народу, але і ўсясветнай культуры нясе яна* (беларуская літаратура – А.А.) *свой дар*»? Якія на гэта былі падставы?

а) Вечарынка, пра якую пойдзе гаворка ў матэрыяле «Першая беларуская вечарынка», адбывалася ў Вільні ў 1910 г. Аўтар спраўваздачы невядомы. Друкуецца па: Наша Ніва. – 1910. – № 8.

«Вялізная зала жалезнадарожнага кружска 12 лютага сабрала ў сваіх мурах вялікую грамаду народу. Чутно было беларускую, літоўскую, рускую, польскую мовы. Тысячная грамада чакала чагось новага. Першы раз павінна была паказацца перад шырокім светам народная беларуская душа, яўіца ў сваіх песнях, танцах, музыцы. Спачатку артысты Першага беларускага тэатра (Першай беларускай трупы Ігната Буйніцкага. – А.А.) прадстаўлялі камедыю «Па рэвізіі», у каторай малююцца насы парадкі ў воласці, гдзе гарэлка пераважае ўсё.

Потым завеса паднялася і выступіў беларускі хор з 46 чалавек. Дзяўчата зіхацелі пекнымі андаракамі, гарсэтамі, вышыванымі кашулямі, істужкамі, пацеркамі, на дзяўчочных галоўках былі павязаны чырвоныя хустачкі, белыя наміткі. Хлопцы бялелі ў магілёўскіх світках, абыштых па краях чырвоным шнурком і падперазаных прыгожымі вузкімі і шырокімі беларускімі паясамі... Пяялі – «Чаму ж мне не пець», «Ох ты, дуб», «Прыляцелі гусі», «Дый куды ж ты, дуб зялёны». Хор вельмі падабаўся, выклікалі на «біс», крычалі «брава». Хору прыйшлося па колькі разоў пяяць некаторыя песні.

Пачаліся на сцене танцы: «Лявоніха», «Мяцеліца», «Юрка» і «Верабей», пад вясковую беларускую музыку. Трэба прызнацца, што яны ўдаліся на хвалу!

¹⁶ Казбярук У. Рамантычны пошук. – Мінск, 1983. – С.70.

Па 3-4 разы прыйшлося гуляць кожны танец. Трэба сказаць, танцоры – хлопцы і дзяўчата – пад камандай праўдзівага артыста ў танцах п. Буйніцкага падабаліся зухі як адно: ажно сцэна грымела ад ліхога топату і ў вачах зіхацела, як ішлі «Лявоніху», «Мяцеліцу» або як дзесяць пекна прыбраных пар завіхаліся доўгім хвастом у «Вераб’і».

À Падумайце, чаму беларускія вечарынкі спрыялі стварэнню новага беларускага тэатра, з’явіліся яго падмуркам?

À У чым адметнасць рэпертуару першых тэатральных суполак, якія распачалі дзейнасць у нашаніўскі перыяд?

À «Адкуля яно ўсё?», «і чаму яно ўсё?», «і што яно?» – вось тыя ключавыя пытанні праблематычнага характару, якія асабліва паказальныя ў філасофскіх абрэзках В. Ластоўскага («Народзіны», «Мары»), «казках жыцця» Я. Коласа («Чыя праўда?»), апавяданнях М. Багдановіча («Шаман»), М. Гарэцкага («Што яно?») і абрэзках З. Бядулі. Паназірайце за неабвешчанай літаратурна-філасофскай палемікай у такіх абрэзках, як «Слёзы», «Мары» В. Ластоўскага і «Балотны агонь», «Чыя праўда?» Я. Коласа. Чым абумоўлена ўзаемадапаўняльнасць у гэтых творах?

À Падрыхтуйце выступленне «Вацлаў Іваноўскі як лідар адраджэнскага руху, грамадска-палітычны дзеяч, навуковец». У чым вабнасць знакавай постаці Вацлава Іваноўскага?

Мастацкія тэксты

1. Колас Я. Збор твораў: У 14 т. – Т. 5. – Мн., 1973.
2. Ластоўскі В. Выбраныя творы. – Мн., 1997.
3. Хрэстаматыя па гісторыі беларускага тэатра і драматургії: У 3 т. Т. 1: Ад вытокаў – да пачатку XX стагоддзя / Уклад., рэд. тэкстаў, уступ. арт. і камент. А. В. Сабалеўскага. – 2-е выд., паширан. і ўдаклад. – Мн.: Беларуская навука, 1997. – 444 с.

Крытычная літаратура

1. Багдановіч І. Э. Прадвеснікі і спадарожнікі адраджэння // Багдановіч І. Э. Авангард і традыцыя: Беларуская паэзія на хвалі нацыянальнага адраджэння. – Мн.: Беларуская навука, 2001. – С. 48-99.
2. Каваленка В. А. Вытокі. Уплыўвы. Паскоранаць: Развіццё беларускай літаратуры XIX–XX стагоддзя. – Мн., 1975.
3. Казбярук У. На хвалі беларускага адраджэння // Слова пра літаратуру і літаратараў: Літаратурна-крытычныя артыкулы па беларускай літаратуре: У 2-х кн. Кн. 1. XIX – пач. XX ст. / Уклад. В. В. Ашмян і інш. – Мн.: Мастацкая літаратура, 2001. – С. 203-225.
4. Максімовіч В. А. Каардынаты эстэтычных пошукаў // Максімовіч В. А. Эстэтычныя пошуки ў беларускай літаратуры пачатку XX стагоддзя:

Дапаможнік для студэнтаў філалагічных факультэтаў ВНУ. – Мн.: Аракул, 2000. – С.21-69.

5. Чыгрын І.П. Паміж бытым і будучым. Проза Максіма Гарэцкага. – Мн.: Навука і тэхніка, 1994. – С.6-15.
6. Верас З. Гродзенскі гуртак: З успамінаў // Маладосць. – 1992. – № 10.
7. Грыцкевіч А. Удзел у адраджэнні // Наша вера. – 1998. – № 2(5). – С.87-88.
8. Дзежыц В. Тры браты – тры лёсы // Дзяяніца. – 1996. – 1 кастр. – С.4.
9. Жалкоўскі А. Браты Іваноўскія: трое вядомых, чацвёрты... // Биржа информации. – 2002. – 7 февр. – С.6.
10. Іванаўскас Тадас. Выбранае з успамінаў // Літаратура і мастацтва. – 1995. – 3 лістап. – С.14-15.
11. Ляхоўскі У. Грамада беларускай моладзі ў Горадні // Энцыклапедыя гісторыі Беларусі: У 6 т. Т. 3. – С.97-98.
12. Ляшук В. Вывучэнне аглядавай тэмы, прысвечанай нашаніўскаму перыяду // Беларуская мова і літаратура. – 2001. – № 3. – С.32-39.
13. Макарэвіч А.М. Жанрава-стылёвыя асаблівасці падзейна-разгорнутага беларускага апавядання пачатку ХХ стагоддзя // Весці НАН Беларусі. Сер. гуманіт. навук. – 2000. – № 3. – С.103-110.
14. Макарэвіч А. Сінтэз фальклорнага і філософскага, лірычнага і эпічнага струменяў у апавяданні пачатку ХХ ст. // Роднае слова. – 2000. – № 1. – С.20-25.
15. Максімовіч В.А. Да праблемы нацыянальнай спецыфікі беларускай літаратуры пач. ХХ стагоддзя // Веснік Бел. дзярж. пед. універсітета імя М.Танка. – 2001. – № 1. – С.119-124.
16. Максімовіч В.А. Да пытання аб сінтэзацыі форм у беларускай літаратуры пачатку ХХ стагоддзя // Весці НАН Беларусі. Сер. гуманіт. навук. – 1998. – № 3. – С.99-107.
17. Пяткевіч А.М. Гродзенскі гуртак беларускай моладзі // Энцыклапедыя гісторыі Беларусі: У 6 т. Т. 3. – С.133-137.
18. Пяткевіч А.М., Трацяк Я. Грынкевіч Францішак // Энцыклапедыя гісторыі Беларусі: У 6 т. Т. 3. – С.164.
19. Руднік В. Бабуля беларускай прэсы // Пагоня. – 1996. – 5 верасня.
20. Рыгаровіч В. Першыя крокі зрабілі ў Лябёдцы // Дзяяніца. – 1995. – 25 ліп. – С.4.
21. Туровак Ю. Вацлаў Іваноўскі і адраджэнне Беларусі // Маладосць. – 1994. – № 8-9.
22. Туровак Ю. Іваноўскі Вацлаў // Энцыклапедыя гісторыі Беларусі: У 6 т. Т. 3. – С.466.
23. Хрэстаматыя па гісторыі беларускага тэатра і драматургіі: У 3 т. Т. 1. Ад вытокаў – да пачатку ХХ стагоддзя / Уклад., рэд. тэкстаў, уступ. арт. і камент. А.В.Сабалеўскага. – 2-е выд., пашыран. і ўдаклад. – Мн.: Беларуская навука, 1997. – 444 с.
- Абрамовіч З. Няходжанымі сцежкамі. – С.421-433.
- Бурбіс А. Колькі слоў аб беларускім тэатры і хоры. – С.253.

- Ігнат Буйніцкі. – С.417-418.
- Першая беларуская вечарына. – С.253-254.
- Саннікаў А., Пятровіч С. На радзіме Ігната Буйніцкага. – С.437-439.
- 24. Чобат А. Кароткая гісторыя Іваноўскіх // Літаратура і мастацтва. – 1995. – 3 лістапад.

ТЭМА 2. **НАШАНІЎСКІ ПЕРЫД У РАЗВІЦЦІ БЕЛАРУСКАЙ ЛІТАРАТУРЫ**

- 1. Роля «Нашай Нівы» ў грамадска-культурным руху.*
- 2. Нашаніўская дыскусія 1913 г.: яе сутнасць і значэнне.*

Нашаніўская пара – значная грамадская з’ява ў жыцці Беларусі пачатку XX ст. Ахрышчаны згаданы перыяд з нагоды выхаду г. «Наша Ніва» (1906 – 1915). Кароткі жыццяпіс перыяду:

1906 – на канферэнцыі Беларускай сацыялістычнай Грамады (БСГ) па прапанове Івана Луцкевіча вырашана выдаваць легальную беларускую газету. 1 верасня 1906 г. – выхад першага нумару г. «Наша Доля». 10 лістапада 1906 г. – выпуск штотыднёвой газеты «Наша Ніва». 1 снежня 1906 г. – выхад апошняга (6-га) нумару «Нашай Долі».

1907 – заснавана выдавецтва «Нашай Нівы».

1908 – заснавана выдавецкая суполка «Наша хата»; па запрашэнні братоў Луцкевічаў да працы ў газете прылучаецца Янка Купала.

1909 – пасаду сакратара рэдакцыі займае Вацлаў Ластоўскі (будучы Старшыня Рады Міністэрства БНР). Супрацоўнікамі рэдакцыі сталі Сяргей Палуян і Цішкі Гартны (будучы Старшыня Часовага работніцка-сялянскага ўрада Савецкай Беларусі).

1910 – дзеячамі «Нашай Нівы» наладжана першая беларуская вечарынка (прагляд спектакля «Па рэвізіі» паводле п’есы М.Крапіўніцкага), пакладзены пачатак беларускім вечарынкам; падрыхтоўка да друку «Кароткай гісторыі Беларусі» В.Ластоўскага – першай працы, напісанай беларусам па-беларуску.

1911 – прыезд М.Багдановіча ў Вільню па запрашэнні рэдакцыі «Нашай Нівы», арганізавана дзейнасць Беларускага музычна-драматычнага гуртка.

1912 – выхад першага беларускага сельскагаспадарчага часопіса «Саха».

1913 – першая ў гісторыі беларускай літаратуры дыскусія аб шляхах развіцця нацыянальной літаратуры на старонках «Нашай Нівы»; прэм’ера Купалавай «Паўлінкі»; заснавана Беларуское выдавецкае таварыства (першы кіраўнік – Вацлаў Іваноўскі; адказны сакратар – Янка Купала).

1914 – у Мінску заснаваны часопіс для моладзі «Лучынка» (7 нумароў).

1915 – спынены выпуск газеты «Наша Ніва».

1920 – адноўлены выпуск газеты «Наша Ніва» (Вільня, выйшла 9 нумароў, каstryчнік-снежань), выйшаў зборнік А.Луцкевіча «Наша Ніва».

1991 – выхад першага нумару адноўленай «Нашай Нівы» (рэдактар – Сяргей Дубавец).

1992 – выпуск фаліянту «Наша Ніва. 1906-1908. Факсімільнае выданне. Выпуск 1».

1996 – факсімільнае выданне «Нашай Нівы» за 1909 год.

2000 – факсімільнае выданне «Нашай Нівы» за 1910 год.

Газета «Наша Ніва» (Вільня, лістапад 1906 – жнівень 1915 г.) была заснавана як орган нацыянальнай партыі БСГ. «Наша Ніва» зрабіла найважнейшы ўнёсак у рух беларускага адраджэння. Вакол газеты гуртавалася ўся свядомая палітычная, літаратурная і культурная эліта Беларусі. Нараджалася народная інтэлігенцыя. «Наша Ніва» спрыяла стварэнню новай беларускай нацыянальнай літаратуры: выяўляла і збірала лепшыя літаратурныя сілы (Янка Купала, Якуб Колас, Цётка, Ядвігін Ш., М.Багдановіч, Сяргей Палуян, Алесь Гарун, Змітрок Бядуля, Максім Гарэцкі, Цішка Гартны, Канстанцыя Буйло, Альберт Паўловіч, Гальш Геўчык, М.Арол і інш.). Значна ажывілася беларускае кнігадрукаванне і журналістыка ў Вільні і Мінску. Іван Луцкевіч – адзін з самых відных дзеячоў нашаніўскай пары: быў ініцыяタрам «Нашай Долі» і «Нашай Нівы», фінансаваў друкаванне газет, кніг. Дзякуючы «Нашай Ніве» ўзбагацілася беларуская літаратурная мова, выпрацоўваліся нормы беларускага правапісу. «Наша Ніва» – першая беларускамоўная газета для шырокага кола чытачоў.

«Нашаніўцы», баронячы нацыянальнае самавызначэнне Беларусі і беларускага народа, далучалі да культурных сусветных здаўбыткаў (перакладныя творы Л.Талстога, М.Горкага, А.Чэхава, В.Брусава, М.Гогалія, А.Міцкевіча, Ю.Славацкага, М.Канапніцкай, Э.Ажэшкі, Т.Шаўчэнкі, В.Стафаніка і інш.). Дванаццаць «Лістоў з Украіны» (1909 –1910 г.). Допісы Янкі Журбы і Сяргея Палуяна: праблемы нацыянальнай школы, літаратурнага перакладу, аспекты адраджэнскага руху. Арыентцыя на ўкраінскі культурна-асветны і літаратурны рух. «Асабліва дзіве ўкраінцаў свежасць і моц беларускай паэзіі, – пісаў у адным са сваіх «лістоў» таленавіты малады крытык Сяргей Палуян, які ў той час жыў на Украіне. –

У гутарках кажуць, што народ, каторы з самага пачатку свайго нацыянальнага жыцця мае змогу вытварыць такую паэзію, зможа перамагчы ўсе перашкоды на пуціне свайго развіцця, зможа дагнаць на гасцінцы поступу тыя народы, што даўно ідуць далёка ўперадзе» [«Наша Ніва», 1910, № 11]. Паўло Багацкі – галоўны радактар кіеўскага выдання «Украінська хата», беларускі наогул – вагомы аўтарытэт з сучасных літаратараў і для С.Палуяна, і для М.Багдановіча. Непасрэдны ўплыў «Гісторыі украінскага пісьменства» (1911) Сяргея Яфрэмава, сурэдактара кіеўскай газеты «Рада», на працы Сяргея Палуяна («Беларуская літаратура за 1909 год» і «Беларуская паэзія ў яе тыповых прадстаўніках»). Адны з першых пастановак беларускіх драматычных гурткоў – пераклады п'ес украінскіх аўтараў – «Па рэвізіі» і «Пашыліся ў дурні» Марка Крапіўніцкага, «Як яны ажаніліся» Уладзіміра Віннічэнкі. Даследчыца Т.Кабржыцкая ў гісторыі беларуска-украінскіх літаратурных узаемасувязяў нашаніўскія гады вылучае як асобны перыяд і робіць наступную выснову: «Для «Нашай Нівы» быў чужы дух нацыянальной абмежаванасці, замкнутасці... Шаўчэнкаўскія слова «*I чужому навчайтесь, й свого не цурайтесь*» сталі своеасаблівым дэвізам газеты, яны далі назну аднаму з раздзелаў, іх, як эпіграф, пісалі на вокладках штогодніх «Беларускіх календароў», што выдаваліся «Нашай Нівой».¹

«Наша Ніва» – газета народная па сваёй сутнасці, бо мела, натуральна, свайго чытача і аўтара. «*Наша Ніва* і становілася з ініцыятывы яе арганізатораў ужо не так дзецишчам саміх гэтых арганізатораў, як тых, для каго яна прызначалася, хто прыняў яе за сваю, хто ў рэшце рэшт зрабіў яе народнай газетай сваім магутнымі літаратурнымі талентамі, вырастаючы ў Янку Купалу, Якуба Коласа, Максіма Багдановіча, Максіма Гарэцкага».²

Нашаніўская эстэтычная практика: ад элегічна-мінорнай плыні класічнай літаратуры, вядомай у гісторыі крытыкі як «*плач па роднай старонцы*» («Жалейка») (1908) Янкі Купалы, «*Песні жальбы*» (1910) Якуба Коласа, раннія вершы «Над магілай», «Мае песні», «З песняў беларускага мужыка» М.Багдановіча) праз сімвалічныя «*Казкі жыцця*» Якуба Коласа да тэмы ўваскравшэння Беларусі (з 1908 г.), да пошукаў красы жыцця і мастацтва ў мінульым (публікацыя ў 1909–1910 г. у газете вершаў М.Багдановіча з будучага цыклу «У зачарованым царстве»; публікацыя «*Кароткай гісторыі Беларусі*» В.Ластоўскага) да падвышэння красы краю (рамантычныя

¹ Кабржыцкая Т. Нашаніўскія ўзоры // Крыніца. – 2000. – № 11-12. – С. 161.

² Лойка А. Народная газета // Крыніца. – 2000. – № 11-12. – С. 153.

паэмы Янкі Купалы «Курган», «Бандароўна», «Яна і я»; фрагменты з «Новай зямлі» Якуба Коласа; рукапіс «Вянка» М.Багдановіча). Такім чынам, нашаніўская эстэтыка сцвярджалася праз генетычна роднасныя паняцці адраджэння, уваскрасення яшчэ да распачатай у 1913 г. літаратурнай дыскусіі. Нашаніўская эстэтыка скразных вобразаў-сімвалаў (*nіва, палетак, зярніты, сяўцы, аратай*).

Нашаніўская дыскусія 1913 года мела праблемна-эстэтычныя характеристар. Надрукаваны 5 ліпеня 1913 г. у «Нашай Ніве» крытычны артыкул В.Ластоўскага (Юры Верашчака) з задзірыстай назвай «Сплачвайце доўг». Апаненты крытыка – Янка Купала (адказ Ю.Верашчаку ў артыкуле «Чаму плача песня наша?» пад псеўданімам «Адзін з парнаснікаў», хоць асоба першага апанента не выявілена канчаткована, бо ім мог быць сам аўтар), Лявон Гмырак (арт. «Яшчэ раз аб сплachванні доўгу»). У скрытай (падтэкставай) палеміцы удзел прынялі З.Бядуля, М.Багдановіч, М.Гарэцкі. Найсвяцейшы абавязак літаратара – «быць вучыцелем і прарокам свайго народа, …выяўляць красу свайго народа і краю» (В.Ластоўскі). Пытанне красы як найвышэйшага крытэрыю мастацтва. Дбанне эрудыта В.Ластоўскага пра беларуса будучыні, каб выміраць творчасць айчынных пісьменнікаў «меркай эўрапейскай». «Прамоўніцкая» форма, з’едліва-іранічны тон артыкула-закліка Ю.Верашчакі да беларускіх «парнаснікаў». Зычлівая, дабрадзеяная пошукавая атмасфера распаленай палемікі 1913 года. Наколькі сапраўдны запавет «нашаніўцаў»-парнаснікаў?

Такім чынам, легальная газета «Наша Ніва» – цэнтр беларускай грамадской думкі. Няпросты, супярэчлівыя характеристары выдання тлумачыўся характеристарам наступных падзей: першая руская рэвалюцыя, перыйяд рэакцыі і новага рэвалюцыйнага ўздыму, пачатак першай сусветнай вайны. Розныя ідэалагічныя плыні – складнікі цэлага, Нашаніўскага Адраджэння.

Пытанні для самакантролю

۲ Чаму В.Ластоўскі спрэвакаваў палеміку менавіта з «нападак» на раннія творы класікаў (вершы «Наш родны край» Я.Коласа, «З песні аб сваёй старонцы» Я.Купалы, «Краю мой родны! Як выкляты Богам...» М.Багдановіча)?

۳ Абвешчаная В.Ластоўскім парнасная, новаўзвышэнская «новая дарога» – без «плачу» і суму. Ваша ўласнае меркаванне адносна ацэнкі нашаніўскай палемікі сучаснымі крытыкамі (А.А.Лойка, І.П.Чыгрынаў, А.Пашкевіч).

а Артыкул сакратара «Нашай Нівы» В.Ластоўскага «Сплач-
вайце доўг» у «Нашай Ніве» (1913) і артыкул рэдактара «Нашай
Нівы» С.Дубаўца «Ружовы туман. Раздел з гісторыі таталітарыз-
му» у штотыднёвiku «Літаратура і мастацтва» (1998) – два арты-
кулы, якія распачалі на пачатку і напрыканцы XX стагоддзя літа-
ратурныя дыскусіі і сталі культурнымі падзеямі. Пазнаёмцеся з
артыкуламі і адпаведна апанентамі двух аўтараў. Што агульнага ў
пастаноўцы проблемы дзвюх літаратурных дыскусій і чаму апошняя
дыскусія засталася незавершанай? Які плённы вопыт дыскусіі 1913 г.
на старонках «Нашай Нівы» не скaryсталі ўдзельнікі «лімаўскай»
палемікі? Адказы падмацуйце прыкладамі.

Тэксты

1. Вашлаў Ластоўскі. Выбраныя творы. – Менск: Беларускі кнігазбор, 1997.
2. Дыскусія 1913 года [аб ролі і месцы паэта ў грамадстве на старонках газеты «Наша ніва»: В.Ластоўскі (Юры Верашчака): «Сплачывайце доўг»; Адзін з «парнаснікаў»: «Чаму плача песня наша?»; Л.Гмырак: «Ешчэ аб сплачыванью доўгу»] // Крыніца. – 2000. – № 11-12. – С.195-206.

Крытычная літаратура

1. Абрамовіч П. Дубавец і Ластоўскі: Чаму ўдалася першая і не ўдалася апошняя літаратурная дыскусія XX стагоддзя // Arche. – 2000. – № 6. – С.70-75.
2. Багдановіч І.Э. Роля «Нашай нівы» ў грамадска-культурным руху і пашырэнне беларускай прэсы // Багдановіч І.Э. Авангард і традыцыя: Беларуская паэзія на хвалі нацыянальнага адраджэння. – Mn.: Бел. навука, 2001. – С.73-81.
3. Дварчанін І. Нашаніўская пара [беларускай літаратуры] // Крыніца. – 2000. – № 11-12. – С.144-147.
4. Кабрэйцкая Т. Нашаніўскія ўзоры: [Аб адлюстраванні беларуска-украінскіх узаемасувязяў у газете «Наша ніва»] // Крыніца. – 2000. – № 11-12. – С.160-170.
5. Конан У. Эстэтыка нацыянальнага адраджэння: [Жанр літаратурна-мастацтва крытыкі ў газете «Наша ніва»] // Крыніца. – 2000. – № 11-12. – С.171-194.
6. Лойка А. Народная газета // Крыніца. – 2000. – № 11-12. – С.149-159.
7. Навойчык П.І. «Наша ніва» і нацыянальнае пытанне // Беларуская літаратура. – Вып. 20. – Mn.: Універсітэцкае, 1992. – С.20-29.
8. Пашкевіч А. «Гэта наша дарога» // Літаратура і мастацтва. – 1997. – 10 студзеня.
9. Чыгрын І.П. Паміж былым і будучым: Проза Максіма Гарэцкага. – Mn., 1994. – С.6-15.

ТЭМА 3. МАСАВАЦ ПАЭЗІЦ НА ПАЧАТКУ XX СТАГОДДЗЦ

Колькі таленты звязлося,
Колькі іх і дзе ляжыць...
Якуб Колас

«Наша Ніва» гуртавала вакол сябе і адначасова выяўляла многія таленты. Яны разнастайлі беларускую паэзію, зрабілі яе з'явай масавай, што, канешне ж, сведчыла пра паскоранае развіццё літаратурнага працэсу. Таму масавая беларуская паэзія – феномен адраджэння.

Сімпатычна і сімптоматычна, бадай, тое, што кожны талент вылучаецца самабытнасцю, не ўзважваючы ўнёсак ці арыгінальнага, ці непрафесійнага паэта-творцы, не кажучы ўжо пра пячатку першаадкрыцца, якую пакінулі многія з іх.

Плеяды старэйшых пісьменнікаў-адраджэнцаў

Карусь Каганец

(Казімір Кастравіцкі (1868-1918))

І расу Бог пасылае,
Да заглохла наша ніва...

Карусь Каганец – паэт, драматург, мастак, асветнік, заснавальнік БСГ.

Беларускі старадауні шляхецкі род Кастравіцкіх даў двух паэтаў – беларускага Каруся Каганца і французскага Гіёма Апалінэра. Карусь Каганец – асветнік, педагог. Аўтар першага беларускага лемантара «Беларускі лемантар» (1906). Афармляў «Другое чытанне для дзяцей беларусаў» Я. Коласа. Спраба скласці ўласна беларускую азбуку. Плённы ўплыў як настаўніка-практыка на нацыянальна-адраджэнскую актыўнасць братоў Івана і Антона Луцкевічаў.

Паэзія агітацыйная, заклікавая. Цэнтральныя вобразы – вобраз лірніка (паэтызацый сябе як паэта-будзіцеля), вобраз «заглохлай нашай ніве». Дбанне, рупная праца на «сваёй ніве» нястомных «аратах» (ягоны верш «Наша ніўка», у Цёткі – «Наш палетак») сімвалізавалі адраджэнне «задзірванелага поля», занядбанай Бацькаўшчыны. Менавіта гэты матыў абумовіў назуву для другой беларускай газеты «Наша Ніва», якая стала вызначальнай у адраджэнскім руху, ахрысціла цэлую эпоху.

Адрадзіў-распачаў беларускую духоўную аўтарскую паэзію: вярнуў жанр малітвы, стварыў уласна малітоўны цыкл «Малітва

ранняя», «Малітва вячэрняя»). Знітаванасць патрыятычнага і рэлігійнага матываў у паэзіі.

У публіцыстыцы – развага пра «тутэйшасць» як узровень нацыянальнай свядомасці беларускага народа.

Праблема рэнегацтва ў сатырычнай камедыі «Модны шляхцюк» (1910).

Мастацкія творы

Каганец К. Творы. – Мн., 1979.

· **Вершы:**

«Плач беларуса», «Наша ніўка», «Наш сымбаль», «Малітва» малітоўскі цыкл («Малітва ранняя», «Малітва вячэрняя»).

· **Публіцыстика:** «Прамова».

· **Драматургічныя творы:**

- сатыральная-побытавая драма «У іншым шчасці няшчасце схавана» (1903);
- сатырична камедыя «Модны шляхцюк» (1910).

Крытыйчная літаратура

1. Багдановіч І.Э. Патрыятычнай і духоўнай паэзіі Каруся Каганца // Багдановіч І.Э. Авангард і традыцыя... – Мн., 2001. – С.101-115.

2. Біч М. Ад родных ніў: Грамадска-палітычнай дзеянасць Каруся Каганца // Польмія. – 1988. – № 3.

3. Бяляцкі А. Божы лірнік // Хрысціянская Думка. – 1993. – № 2.

4. Ермаловіч М. Выдадзена ўпершыню // Польмія. – 1979. – № 2.

5. Пашкевіч А. «Кроў з крыві беларуса...» // Роднае слова. – 1994. – № 7, 8.

6. Пашкевіч А. «Ўзыдзе наша зерне»: Новыя старонкі творчасці Каруся Каганца // ЛіМ. – 1992. – 17 сакав.

Гальяш Леўчык

(Ілья Ляўковіч (1880-1944))

Nіхто маіх не знае слёз

Гальяш Леўчык – паэт, эстэт-калекцыянер, мастак і музыкант.

Выпакутаванае блуканне меркаю ажно ў сорак гадоў паміж роднай Слонімшчынай і не столькі чужой, колькі варожай Варшавай. Цалкам неспазнаная загадка лёсу. Ягоная так і нязбытая мара – узnavіць гісторыю Слонімшчыны. Самааддана, рупна сабраная шыкоўная бібліятэка-архіў (там, на чужыне) спалена ў акупаванай немцамі Варшаве.

Першая, адзіная, бадай, узлётная ў творчым даробку паэтычнай кніга «Чыжык беларускі» (1912). Журботная меланхалічнасць, фальклорная стылізацыя, «слёзны» матыў – вызначальнае ў паэзіі Г.Леўчыка дзесятых гадоў. Даследчык У.Калеснік пераканаўча даводзіць, што «паэзія патыхае жалобай..., матывы гэтых сімвалізуюць разлад лірычнага героя, «малога чалавека», з вя-

лізным і грозным светам уціску, крыўуды і зла»¹. «Чыжык беларускі» – «праграмны верш зборніка» (У.Калеснік). Вершы-прысвячэнні (Я.Купалу, Я.Коласу, на смерць С.Палуяна). Творчае пабраціства з Янкам Купалам, «паглыбленасць асабістага перажывання за народную нядолю»².

Г.Леўчык – аўтар лірычнай прозы (паэмы ў прозе «Хараство», «Чалавек»). «Музыка радасці і болю» ў эстэтычнай замалёўцы «Чалавек». Імкненне спасцігнуць свабоднае мастацтва, «Вялікае, Адзінае і Цэласнае».

Активізацыя творчасці ў 20-я гады. Падрыхтаваныя да друку і асуджаныя на небыццё пяць кніг (зборнік лірычных вершаў «Беларускі жаўранак», зборнік трывалятаў усходнеславянскай мудрасці «Мудра прыгаворка – салодка і горка», сатырычная кніга вершаваных памфлетаў «Камплект дзеячоў», пераклад паэмы А.Міцкевіча «Дзяды»). Матыў трагізму, хаўтураў па згінувшай Беларусі ад ваенна-лагалецця (в. «Сон аб Нёмане каля Шчары»). Абумоўленая аддаленасць ад Вільні.

Марныя спробы ратаваць архіў у акупаванай Варшаве. Невядомая магіла паэта, неакрэслены і абставіны, час, калі пайшоў змагар-пакутнік «на сон вячысты».

Мастацкія творы

Леўчык Г. Доля і хлеб: Выбраныя творы. Аўт. прадм. У.Калеснік. – Мн., 1980. – 190 с.

· Вершы:

«Чыжык беларускі», «Падае лісце» (Nocturno), «Ніхто маіх не знае слёз», «О, сэрца, ты не плач!», «Хто адрокся сваіх», «Ідзі і сей!» і інш.

· Медытатыўныя паэмы ў прозе: «Хараство», «Чалавек».

Крытычная літаратура

1. Калеснік У. Лёсам пазнанае: Выбраныя літаратурныя партрэты і нарысы. – Мн., 1982.

2. Мікуліч М.У. Янка Купала і Гальяш Леўчык: Проблема пераемнасці ідэйна-эстэтычных традыцый // Мікуліч М.У. Пошук вядзе ў глыбіню: Літаратурна-крытычныя артыкулы. Старонкі інтэр'ю. Публікацыі. – Гродна, 1998. – С.4-22.

3. Петрушкевіч А. На шляхах да Хараства // Петрушкевіч А. Іду па

¹ Калеснік У. Лёсам пазнанае. – Мн., 1982. – С. 12.

² Лойка А.А. Гісторыя беларускай літаратуры. Дақастрычніцкі перыяд: У 2 ч. Ч. 2. – Мн., 1989. – С. 399.

слядах: Літаратурна-крытычныя, публіцыстычныя артыкулы. – Гродна, 1997. – С.36-44.

4. Верас З. Гальяш Леўчык. Успаміны // Леўчык Г. Доля і хлеб. – Мн., 1980.
5. Іверс А. Гальяш Леўчык у «Нашай ніве» // Беларусь. – 1973. – №2.
6. Іверс А. Далёкі ўспамін // Леўчык Г. Доля і хлеб. – Мн., 1980.
7. Клімутць Я. З кагорты першых // Польмія. – 1981. – № 7.
8. Савіцкая-Войчык Л. У бібліятэцы Гальяша Леўчыка // Рунь. – 2000. – 3 жн. (№ 33). – С.1.
9. Саламевіч Я. Голос высакароднай души // ЛіМ. – 1980. – 25 ліпеня.
10. Чыгрын С. На вуліцы 3 мая ў Слоніме жыў дзядзька Гальяш // Гродзен. праўда. – 2000. – 15 жн.

Кандрат Лейка (1860-1921)

Кандрат Лейка – празаік, дзіцячы паэт, занавальнік рэпертуару беларускага нацыянальнага тэатра для дзяцей, асветнік, настаўнік.

Родам са Слонімшчыны, зямляк Г.Леўчыка. Настаўнічай на Гродзеншчыне, пасля – на Украіне.

Першы дзіцячы паэт у гісторыі новай беларускай паэзіі. Фальклорная падсветка вершаў для дзяцей («Сарока», «Дзед і баба» і інш.).

«*Надта здольны нашаніўскі апавядальнік*»³, – высокая ацэнка М.Гарэцкім апубліканага ў «Нашай Ніве». Жанравая разнастайнасць прозы. Характарыстычны падзагалоўкі апавяданняў: «Беларускія тыпы» («Кульгавы дзед Раман», «Таклюся-сухотніца»), «З беларускага жыцця» («Панас Крэнт»), тыпізацыя народнага характару. Лірычная імпрэсія «Успамін». «*К.Лейка быў не толькі назіральны бытапісальнік, цікаўны адкрывальнік унутранага свету сваіх герояў, іх лёсу, але і крыху лірык, крыху дабрадушны гумарыст, а таксама зачэпісты сатырык*»⁴, – слушна даводзіць А.А.Лойка.

Сцэнічны міфалагічна-фальклорны абрэзок для дзяцей «Снатворны мак». Разгадка гуманнага.

Мастацкія творы

Беларусская дакастрычніцкая проза. – Мн., 1965.

Крытычная літаратура

1. Хромчанка К. Беларуская мастацкая проза: Канец XIX – пачатак XX ст. – С.106-109.
2. Літвіновіч Я. Ступаў па цаліку // ЛіМ. – 2000. – 15 верас.- С.7.

³¹ Гарэцкі М. Гісторыя беларускай літаратуры. – Мн., 1992. – С 202-203.

3. Сідаровіч М. Кандрат Лейка // Беларуская мова і літаратура. – 1989. – № 11.

Янка Журба
(Іван Івашын (1881-1964))

Адрадзілася прыроды...
Хай і краі мой ачуяне

Янка Журба – найперш паэт-лірык. Абужальныя матывы, песенна форма лірычнага верша («Песня», «Маладая жняя»). Абужальная сіла щымлівых пейзажных момантаў.

Допісы «Лісты з Украіны», пасыланыя ім у газету «Наша Ніва» як членам нелегальнага беларускага і украінскага гурткоў Глухайскага настаўніцкага інстытута. Багаты фактычны матэрыял пра украінскае грамадска-палітычнае і культурнае жыццё. У адной са сваіх нататак Янка Журба заўважае: «Жывучы на Украіне, мне давялося пераканацца, што між намі, беларусамі і украінцамі, ёсць шмат чаго супольнага – як у гістарычнай долі, так і ў цяперашнім жыцці... Але насамперш і найбольш гэтая супольнасць відаць у нацыянальнай справе абоіх братніх народаў. Розніца будзе толькі тая, што украінская нацыянальная справа шмат больш пайшла ўперад за беларуску»⁵ [Наша Ніва, 1909, № 13-14].

Пераклаў на беларускую мову раман Ф. Дастваеўскага «Бедныя людзі» (1930).

Мастацкія творы

Журба Я. Творы. – Мн., 1993.

· Вершы:

«Усход сонца», «Вясна ідзе», «У маёвую ноч», «Адрадзілася прыроды», «Васкрас край», «Годзе плакаць».

· Публіцыстыка.

Крытычная літаратура

1. Дромін Е. Кнігапіс // ЛіМ. – 1981. – 13 лют.
2. Карлюкевіч А. Працяг маладыбы // Полымя. – 1994. – № 6.
3. Няхай Р. З любою да роднага краю // Полымя. – 1971. – № 4.
4. Шушкевіч С. Штрыхі да біяграфіі // ЛіМ. – 1971. – 14 мая.

⁴ Лойка А.А. Гісторыя беларускай літаратуры. Дакаstryчніцкі перыяд: У .2 ч. Ч. 2. – Мн., 1989. – С.407.

⁵ Цыт. па: Кабржыцкая Т. Нашаніўскія ўзоры // Крыніца. – 2000. – № 11/12. – С.162.

Альберт Паўловіч
(1875-1951)

Чым больш жалю,
Спявай ты мацней!..

Альберт Паўловіч – гумарыст і сатырык, байкаўшы. Аўтар зборніка вершаў «Снапок» (1910) і драмы «Васількі» (1919). Розна-характарны гумар: бяскрыўдны («Няўмекі і лекі»), сатырычны («З падслуханага»). Праца ў традыцыях жартоўна-маралізатарскіх вершаў Ф.Багушэвіча. Ягоныя вершы, у якіх перапляліся глыбокі лірызм, народны досціп, тонкі гумар, гутарковыя інтанацыі, былі несправядліва забытыя. У свой час гумарыстычныя вершы А.Паўловіча рэдактар «Нашай Нівы» А.Уласаў называў «скваркамі для закрасы нумару». У аглядзе «За трэй гады» (1913) М.Багдановіч годна ацаніў творчы даробак паэта: «Жартайлівія вершы А.Паўловіча... зда-былі яму вялікую прыхільнасць паміж беларускіх чытачоў»⁶. Веданне народнай псіхалогіі ў забаўных вершаваных гумарэсках. Нязбыты новы зборнік «Перавяслла».

Хата А.Паўловіча на былой мінскай Нова-Раманаўскай вуліцы была своеасаблівым беларускім літаратурным клубам, дзе збиралася беларуская інтэлігенцыя. Асабістае знаёмства з М.Багдановічам (весень 1916 г.).

Перакладаў А.Пушкіна, М.Канапніцкую, Т.Шаўчэнку і інш.

Мастацкія творы

Паўловіч А. Выбранае. – Mn., 1975.

Крытычная літаратура

1. Казека Я. Няходжанай дарогай. – Mn., 1973. – С.69-74.
2. Лайшук С. Станаўленне беларускай савецкай драматургіі. – С.59.
3. Паўловіч-Кліменка Т. Успаміны пра бацьку // Паўловіч А. Выбранае. – Mn., 1975.
4. Акулін Э. Несправядліва забыты... // Першыцвет. – 1994. – № 4. – С.112-114.
5. Казбярук У. «Не вечна ж бура ды граза...»: Жыццё і лёс Альбера Паўловіча // Роднае слова. – 1995. – № 11. – С.18-23.

⁶ Багдановіч М. Поўны збор твораў: У 3 т. Т. 2. – Mn., 1993. – С.224.

Уладзіслаў Галубок

(Уладзіслаў Голуб (1882-1937))

*За цяжкую працу доля пасмяеца
з «Плытагонаў»*

Уладзіслаў Галубок – адзін з пачынальніаў беларускага тэатру, стваральнік знакамітага «вандроўнага» тэатру, першы народны артыст Беларусі (1928), драматург, празаік.

Высокая місія культурніка і асветніка. Апантанасць у тэатральнай справе настолькі жыццятворная, што і сёння пакінутая ім вялікая спадчына заяўляе пра сябе непераўзыходнай з'явай, назва якой – «тэатр Галубка». А між тым пачынаў свой шлях у мастацтва У.Галубок з практиканняў у музыцы і маляванні (з другой сваёй музы – жывапісам – не раставаўся да канца дзён), са спробы наладзіць «хатні тэатр», а таксама – з вершаў. Верш «Доля мужыка» (1908) – першы паэтычны дэбют на старонках «Нашай Нівы». Але не вершы прынеслі славу Галубку, хоць свае драматычныя творы ўзбагачаў вершаванымі ўстаўкамі. Выйдзе кніга «Апавяданні» (1913, Пенярбург). Самы жывы апавядальны жанр Галубка будзе ацэнены М.Багдановічам як «*праудзівая здольнасць*». Вопыт аўтара «*бойкіх і вясёлых*» (М.Багдановіч) апавяданняў прыдасца ў драматургічным і сцэнічным майстэрстве.

Першае таварыства беларускай драмы і камедыі (Мінск, 1917) ўтварыла група беларускіх энтузіястаў-адраджэнцаў на чале з Фларыянам Ждановічам, Уладзіславам Галубком, Паўлінай Мядзёлкай, Марыянам Фальскім і інш. Са спектакля «Суд» (1920) распачынаецца летапіс гісторыі «тэатра Галубка», ягонага «вандроўнага тэатра», у які ўвайшлі спачатку сямейнікі, пасля – першыя акцёры А.Блажэвіч, З.Лазарчык; пісьменнікі М.Чарот, А.Дудар, Я.Семяжон. Рэпертуар складаўся пераважна з п'ес Галубка. 1920 г. – афіцыйнае існаванне Трупы Галубка, у якой сам Галубок – і драматург, і рэжысёр, і артыст, і адміністратор, і мастак-дэкаратар (адзіны ў трупе), і музыкант. Да 1936 г. знакаміты Трэці беларускі дзяржаўны тэатр пад кіраўніцтвам Галубка (БДТ-3) быў адным з самых папулярных тэатраў рэспублікі. «*Едзе Галубок з «галубянятамі»* – удзячна захаванае тагачаснае ўражанне гледачоў.

За 20 гадоў напісаў каля 40 п'ес. Меладрама – улюблёны жанр Галубка («Душагубы», «Плытагоны» і інш.). У.Галубок – адмысловы майстар народнай драмы («Ганка»). Гэтая п'еса мела каля 500 пастановак. Глыбокая змястоўнасць камедый («Пісаравы імяніны», «Суд», «Пінская мадонна» і інш.). Большасць напісаных п'ес – пра вёску (фальклорна-этнаграфічныя і фальклорна-гістарычныя п'есы). Варыянтнасць у напісанні п'ес. Захапленне Шэкспірам.

Галубкоўскі тэатр – важная мастацкая з’ява. Бо ніхто, як Галубок, так не рупіўся пра плённае захаванне беларускай самавітай спадчыны (набыткі скамарохаў, батлейшчыкаў, творцаў школьнага тэатра, народнай драмы). Эстэтыка галубкоўскага тэатру – і ў пераемнасці з украінскай прафесійнай сцэнай (дарэчы, ва ўкраінскіх вандроўных трупах браў удзел яшчэ хлапчуком).

1935 год – апошні шчаслівы год для Галубка. Ён атрымае ўрадавую ўзнагароду, а ў 1937 годзе нечакана будзе закрытыя ягоны тэатр (які праіснаваў 17 гадоў), а сам стваральнік і кіраўнік тэатру стане ахвярай неабгрунтаваных абвінавачванняў у нацыяналізме. «Апякунства» сям’і з боку ідеалагічных наглядчыкаў. Пашырэнне арыштаў прадстаўнікоў творчай інтэлігенцыі. За расстрэлам У.Галубка як «ворага народа» (1937) – расстрэлы дырэктора і галоўнага рэжысёра яўрэйскага тэатру Рафальскага, дырэктора польскага тэатру (які працаваў у мінскім Чырвоным касцёле) Багінскага.

1957 год – пасмяротная рэабілітацыя У.Галубка.

Мастацкія творы

Галубок У. Творы: Драматургія; паэзія; Проза; Публіцыстыка / Уклад., падрыхт. тэкст., уст. арт. і камент. С.Лаўшчuka – Мн., 1983. – 607 с.

- Сатырычная камедия: «Пісаравы імяніны».
- Меладрама: «Бязвінная кроў».
- Народная драма: «Ганка».

Крытычная літаратура

1. Няфёд У. Дзейнасць беларускай трупы пад кіраўніцтвам У.Галубка // Няфёд У. Гісторыя беларускага тэатра. – Мн., 1982.
2. Семяновіч А. Уладзілаў Галубок // Семяновіч А. Гісторыя беларускай савецкай драматургіі 1917-1955. – Мн., 1990. – С.17-47.
3. Бяспалая М. Пра новыя факты з біяграфіі Уладзіслава Галубка // Тэатр. Творчасць. – 1997. – № 1. – С.46-47.
4. Ганкін Я. «Я пазнаў сасну Галубка...» // Культура. – 1998. – 28 сак.-3 крас. (№ 12). – С.11.
5. Грахоўскі С. Апошняя трагедыя Галубка // Тэатр. Беларусь. – 1992. – № 5. – С.52-57.
6. Замкавец У. Жыццё, абарванае куляй // Полымя. – 1993. – № 8. – С.138-145.
7. Замкавец У. Жыццё і смерць Уладзіслава Галубка // Беларуская літаратура ў святле новых фактаў і назіранняў. – Брэст, 1996. – Вып. 1. – С.45-46.
8. Лаўшук С. Лунаў яго талент высока // ЛіМ. – 1989. – 14 мая.
9. Ліс А. Высокаталенавіты, самаахвярны і прыгожы // Тэатр. Беларусь. – 1993. – № 1. – С.47-48.
10. Марціновіч А. Дзень абяцаў быць цудоўным: Уладзілаў Галубок // Марціновіч А. Зерне да зерня: Гісторыя ў асобах: эсэ, нарысы. – Мн., 1996. – С.345-355.

11. Сабалеўскі А. Вытокі і карані // Польмя. – 1982. – № 7. – С.203-209.
12. Ціхановіч Я. Аб кім недараўальна забыліся // Культура. – 1996. – 24-30 студз. (№ 3/4). – С.5.
13. Ціхановіч Я. Другая муз Уладзіслава Галубка // Роднае слова. – 1992. – № 5. – С.72-73.
14. Ціхановіч Я. Незвычайны чалавек // Культура. – 1992. – № 24. – С.3.
15. Ціхановіч Я. Не засталося нікога... // ЛіМ. – 1992. – 10 ліп. – С.10-11.

Андрэй Зязюля

(кс. Аляксандар Астрамовіч (1878-1921))

...беларусам на век астануся

Аляксандр Астрамовіч – каталіцкі святар, свядомы беларускі патрыйёт.

«З роднага загону» (1913) – першы і адзіны зборнік паэта Андрэя Зязюлі. Творчасць А.Зязюлі ёсць сведчанне пашырэння беларускага хрысціянскага руху, прычым найперш у асяроддзі маладога беларускага каталіцкага духавенства. Рупіўся пра ўвядзенне беларускай мовы ў літургію, пра адкрыццё беларускіх школ у сваіх парафіях, арганізацыю гурткоў мастацкай самадзейнасці. «Літургія на роднай мове для беларусаў азначала бяспрэчны пасляховы шлях да дзяржжаўнасці, – адзначае І.Э.Багдановіч, – менавіта таму з гэтым так зацията змагаліся афіцыйныя касцельныя ўлады і царызм, прымушаючы беларусаў адмаўляцца ад «тутэйшай» веры. Але ж з цяжкасцю гэтая справа начала шырыцца па Беларусі, дзяякоўчы самаахвярнай працы па адраджэнні роднай мовы ў каталіцкіх святынях ксяндзоў-беларусаў А.Станкевіча, К.Стаповіча, В.Гадлеўскага, А.Астрамовіча... і інш.»⁷.

Андрэй Зязюля – паэт «перш за ўсё нацыянальна-клерыкальны, сялянска-клерыкальны» (А.Лойка). Матывы хрысціянскай міласэрнасці, жалобныя матывы за народны лёс. Развіццё літаратурнай традыцыі звароту-мальбы да Бога аб заступніцтве за народ. Хрысціянска-патрыйчычны пафас. Верш «Малітва» (1914) – الشымліві зварот да Маці Божай Вострабрамской.

Хрестаматыйныя вершы адраджэнскага кірунку («Ніколі», «Беларусь»), эстэтычны напоўненасці («Мніво», «Вечар маёвы», «Жыта красуе»), песеннай танальнасці («Песня лірніка», «Шчабячы, салавейка»).

Мастацкія творы

- Вершы:
«Малітва», «Ружанец», «Голас крыжка»; «Ніколі», «Беларусь»;

⁷ Багдановіч І.Э. Авангард і традыцыя... – Мн., 2001. – С.109.

«Мніво», «Касьба», «Вечар маёвы»; «Маёвая ночь», «Жыта красуе», «Асенні адвячорак»; «Песня лірніка», «Шчабячы, салавейка».

Крыткычна літаратура

1. Грыцкевіч А. Удзел у адраджэнні // Наша вера. – 1998. – № 2(5). – С.87-88.

2. Саламевіч Я. Паэт-святар Андрэй Зязюля // Беларуская мова і літаратура ў школе. – 1991. – № 7, 8.

Стары Улас

(Уладзіслаў Сіві-Савіцкі (1865-1939))

«Такія паэты маюць у нашай паэзіі літаральна маральнае значнне як песніры з мазольнаю рукой, што не толькі «з народа», але і «сам народ». Яго творы... – натуральны адростак народнай паэзіі, казак і гутарак, легенд, жартаваў...»

М.Гарэцкі

Стары Улас – самабытная постаць, адзін са старэйшых паэтай-нашаніўцаў.

Самародак з Налібоцкага краю. Памочнік кухара, аб'ездчык, ляснічы. Глыбока рэлігійная натура. Ахвярнае пісанне паэта-самавука пераважна «для сябе», «для «хатняга ўжытку». Ніводнай прыжыццёвой кнігі, хоць пра яе марый-думаў сам Купала, рыхтаваўся нават рэдагаваць. Асабістae знаёмства з Янкам Купалам, якога Стары Улас у Вільні пазнаёміў з яго будучай жонкай Уладзіславай Францаўнай, на што мае права лічыцца, фактычна, сватам.

Паэт эпічнага складу па харектары таленту. Яго паэзія вабіць, па словах В.Рагойшы, «найперш – цвярдзяннем здаровай народнай маралі, маральных прынцыпаў чалавека-працаўніка. А таксама – шчырай любоюю да роднага краю, беларускага селяніна, акварэльнымі малюнкамі беларускай прыроды»⁸. Жартоўна-апавядальны, маралізатарскі тон вершаў-сцэнак («Каму што», «Сватайство» і інш.).

Зварот да спрадвечнага, пераасэнсаванне народных легенд і паданняў («Кумавы магілы», «Курган» і інш.).

Паэма «Год беларуса» (1909) – набытак усёй беларускай паэзіі. Паводле аўтарскага жанравага вызначэння – вершаванае апавяданне. Паэтызацыя чалавека-працаўніка, беларускай прыроды. Натуралістычна-сузіральны стыль (набліжаны да коласайскага). Сцвярдзэнне здаровай народнай маралі. Эстэтызацыя гадавога каляндарнага земляробчага цыклу. Стварэнне партрэту беларуса. Паэма «Год беларуса» Старога Уласа і паэма «Чатыры пары года»

⁸ Стары Улас. Год беларуса... – Мн., 1990. – С.11.

літоўскага паэта Крысціёна Данелайціса як два самастойныя і тыпалагічна блізкія творы.

Стары Улас – публіцыст. Пяцігадовыя допісы ў «Нашу Ніву». Аўтарскія «рэцэпты».

Мастацкія творы

Стары Улас. Год беларуса: Вершы. Вершаваныя апавяданні. Публіцыстыка. – Мн.: Маст. літ., 1990. – 174 с.

· Вершаваныя сцэнкі:

«Мода», «Каму што», «Сватавство», «Спрытны адказ», «Пірог», «Суд», «З кутка праўды».

· Паэтычная легенда: «Кумавы Магілы».

· Паэма: «Год беларуса».

· Публіцыстичныя артыкулы.

Крытычная літаратура

1. Каханоўскі Г. Стары Улас // Каханоўскі Г. Адчыніся, таямніца часу. – Мн., 1984.

2. Марціновіч А.А. Каб менела «белых плям» // Марціновіч А.А. Шляхам праўды: Выбраныя старонкі беларускай літаратуры ў святле сённяшняга дня: Літ.-крыт. арт. – Мн., 1994. – С.118-122.

3. Петрушкевіч А.М. Вяртанне спадчыны: «Год беларуса» Старога Уласа і «Лірнік» М.Арла // Веснік ГрДУ. Серыя 1. – 2001. – № 2(7). – С.146-153.

4. Рагойша В. Паэт-самавук з Валожына // Стары Улас. Год беларуса: Вершы. Вершаваныя апавяданні. Публіцыстыка. – Мн., 1990.

5. Рагойша В. Аўтар «Год беларуса» // Рагойша В. І адгукненца слова ў слове...: Літ.-крыт. арт., эсэ, дыялогі. – Мн., 1992. – С.14-25.

6. Драздова З. Адзін з нашаніўцаў // ЛіМ. – 1991. – 8 сак. (№ 10). – С.7.

7. Краснік Т. Вернуты з забыцця // Мін. праўда. – 1990. – 25 снеж.

8. Трачук Ю. Ажыла спадчына Старога Уласа // Ніва. – 1992. – № 5. – С.3.

9. Федзюковіч М. Сам быў народам // Белорус. Ніва. – 1994. – 27 дек.

Плеядыа малодшых пісьменнікаў-адраджэнцаў

Сяргей Палуян

(1890-1910)

Ты быў, як месяц,
адзінокі:
Самотна жыў, самотна
ймёр.
М.Багдановіч

Сяргей Палуян – таленавіты беларус-адраджэнец, крытык, публіцыст, паэт, празаік, драматург. Псеўданімы Ясянец, Ясяновіч.

Загадка асобы і загадка неверагоднага прысуду-смерці апантанага працаюбцы-адраджэнца – у суроўай абавязковасці прамоўленага: «*Шкада паміраць так марна, але трэба* (падкрэслена намі. – А.А.)». І сапраўды, ці быў адзінокім гэты сявец «у родных слоў сяўбе» (Я.Купала), калі два класікі беларускай літаратуры – Я.Купала і М.Багдановіч – прысвяцілі свае ўнікальныя шэдэўры сябру-Палуяну (адпаведна паэму «Курган» і кнігу паэзіі «Вянок»)? Біяграфічныя моманты – у пошуковай працы Т.Кабржыцкай і В.Рагойшы «Слядамі знічкі» (Мн., 1990). Бадай што адзіны ахвярны абаронца за прызнанне Максіма Багдановіча ў «Нашай Ніве». Скрушная, халодная непрытульнасць Вільні (магчыма, апошняга спадзяванку): духоўна блізкі Багдановіч – за мяжой, у Яраслаўлі; Купала – у далёкім Пецярбургу, Колас – у мінскім астрозе.

Першая друкаваная праца васемнаццацігадовага юнака – артыкул «Пра нацыянальную школу на Беларусі» (1909). Шчырае дбанне пра беларускую настаўніцтва, каб «не схавалася ў казённы футляр». Цікавасць да школьнай адукцыі. Высокая ацэнка «Другога чытання для дзяцей беларусаў» Я.Коласа.

Друкаваўся ў часопісе «Украінська хата», газете «Рада», іншых выданнях. Жыццё «у эміграцыі».

Лірычнае, фантазійна-алегарычнае апавяданне «Вёска», надрукаванае ў «Нашай Ніве» ў 1910 г. пасля смерці Палуяна. Апакаліпсічны фінал твора: «*Канаюць вёскі і лясы Забранага Краю*». І – супрацьлеглыя па танальнасці. Адраджэнская прароцтва, ідэя ўваскращэння народа ў празаізаваным вершы «Хрыстос уваскрос!»: «*Радуйся, мой родны край... Скора і ты ўваскреснеш ад доўгага мёртвага сну. Вясна прыйшла і да цябе*».

Пачынальнік літаратурна-крытычнага жанру ў беларускай літаратуре, які плённа працягнё М.Багдановіч. Пачынальнік прагнастычнай крытыкі. Аб'ектыўнасць ацэнак. Так, Я.Купала для яго – той, ад якога «*Беларусь можа чакаць многа*», перад якім «*вялікая будучыня, калі толькі ён не сайдзе з выбранага гасцінца*». Аўтар першага ў беларускай крытыцы гадавога агляду літаратуры (артыкул «Беларуская літаратура ў 1909 годзе»). Адзін з першых гісторыкаў беларускай літаратуры (даследаванне «Беларуская паэзія ў яе тыповых прадстаўніках»). Непасрэдны ўплыў на працы С.Палуяна «Гісторыі украінскага пісьменства», аўтар якой – украінскі публіцыст, літаратуразнаўца, крытык, творчы паплечнік Сяргей Яфрэмаў.

Публіцыст, тэарэтык перакладу (допісы «Лісты з Украіны»). Клопат пра мову як галоўны чыннік нацыянальнага адраджэння (цикл артыкулаў «З нашага жыцця»), дбанне пра нацыянальны друк,

нацыянальны тэатр (артыкул «Беларускія вечарыны», «Першая беларуская вечарынка», «Этнаграфічны вечар у Вільні» і інш.). Пачатак беларускага тэатразнаўства.

Плённы паўтарагадовы наробак «беларускага Бялінскага» на адраджэнскай ніве. Руплівы араты і сейбіт на беларускіх гонях, дваццатую вясну якога, аднак, забраў гэты Забраны Край, у якога ён фанатычна верыў і якому маліўся. «*Палуян памыліўся, уяўляючы сябе адзінкім – з ім былі іншыя, і мы цяпер з ім таксама, бо ён жа – наш, – даводзіць маладая даследчыца Ю.Алесьніна. – I хай ніколі чулыя душы не абіраюць сваім шляхам сыход на той свет*»⁹.

Мастацкія творы

Палуян С.Е. Лісты ў будучыню: Проза. Публіцыстыка. Крытыка. – Мн.: Маст. літ., 1986. – 215 с.

· Апавяданне: «Вёска!»

· Верш у прозе: «Хрыстос уваскрос!»

· Крытыка:

арт. «Беларуская паэзія ў яе тыповых прадстаўніках», «Беларуская літаратура ў 1909 годзе».

· Публіцыстыка:

арт. «Пра нацыянальную школу на Беларусі», «Аб беларускім нацыянальным адраджэнні».

Крытычная літаратура

1. Рагойша В. Сейбіт // Рагойша В. І адгукнецца слова ў слове...: Літ.-крытыч. арт., эсэ, дыялогі. – Мн., 1992. – С.3-14.
2. Алесьніна Ю. Трагедыя душы: С.Палуян і пытанне нацыянальнай школы // Першацвет. – 1993. – № 10. – С.85-97.
3. Давідоўская Л. «Сявец у родных слоў сяўбе» // Культура. – 2000. – 21-27 кастр. (№ 42). – С.14.
4. Ермаловіч М. Сустрэча назаўёды // Полымя. – 1987. – № 1. – С.212-216.
5. Кабрыцкая Т. Невядомы талент // Звязда. – 1990. – 19 кастр.
6. Кабрыцкая Т., Рагойша В. Акрылены рэвалюцыяй // Полымя. – 1985. – № 12. – С.179-185.
7. Кабрыцкая Т., Рагойша В. Пасляслоёе да першавыдання // Полымя. – 1990. – № 10. – С.30-237.
8. Кабрыцкая Т., Рагойша В. Слядамі знічкі // Маладосць. – 1985. – № 10.
9. Конан У. Талент светлы і трагічны // ЛіМ. – 1986. – 24 кастр. – С.6-7.
10. Мушынскі М. «Ваяк за долю, волю і народ...» // Голос Радзімы. – 1990. – 1 лістап. (№ 44). – С.6-7.
11. Рагойша В. Званар адраджэння // ЛіМ. – 1990. – 19 кастр. (№ 42). – С.12.
12. Сіцько З. «Вянок» на магілу // Беларуская мова і літаратура ў школе. – 1990. – № 10. – С.73-75.

⁹ Алесьніна Ю. Трагедыя душы // Першацвет. – 1993. – № 10. – С.97.

Канстанцыя Буйло

(Канстанцыя Калечыц (1893 – 1986))

Тварыць і кахаць!

Я ўся прарасла Беларуссю

Канстанцыя Буйло – пачынальніца жаночай паэзіі.

Працавала настаўніцай на Лідчыне і вельмі маладой аўтаркай (у 16 гадоў) дэбютавала ў «Нашай Ніве». Я.Купала адзін з першых заўважыў яркі мастацкі талент, гадаваў і рэдагаваў першую паэтычную кнігу «Курганная цветка» (1914) юнай дваццяціаднагадовай Канстанцыі. Сяброўства з Купалам-настаўнікам працягам у трыццаць гадоў.

Блізкасць да купалавай паэзіі найперш рамантычнымі перапевамі, песенным ладам. Вызначальнае ў «Курганной цветцы» – гэта глыбокая, непарушная любоў-прызнанне да бацькоўскага краю, «*дзе першы раз пазнала ішасце, слязу нядолі праліла*». Яе «*вяснянкі*» (так называла свае вершы) – гэта запавет любіць свой край, запавет быць адданым яму, нягледзячы на жыццёвыя віхуры. Яна, жонка «ворага народа», вымушаная пакінуць Беларусь, пісаць «для сябе» ў папку «пакалечаных вершаў», несучы дваццяціцігадовы цяжар незаслужанай заганы, не скрыўдзілася на бацькоўскі край. Сведчаннем-прызнаннем чаму – паэтычнае «*я ўся прарасла Беларуссю*».

Інтymная спавядальнасць, нязведана-мройлівае – апазнавальнае ў «Курганной цветцы». Песеннасць, светлая танальнасць паэтычных радкоў (в. «Мне сніўся сон», «Мы зноў сустрэліся», «Ляці, думка» і інш.). Паэтызацыя вобразу вачэй. Новаўведзены вобраз лірычнай герайні, якая ўмее «*тварыць і кахаць*», умее ўсведамляць і сваю адзіноту («Не магу...», «Не глядзі...», «Адна»). Купалаўскія рэфлексійныя вершы-аналагі: «Не глядзі...» К.Буйло і «Не глядзі...» Я.Купалы, «Адна» К.Буйло і «Адзін» Я.Купалы. Верш «*Тварыць і кахаць*» нясе стваральныя, адраджэнскія інтанацыі, дзе зліваюцца ў адно інтymныя і патрыятычныя матывы. Нездарма на яе, маладую паэтэсу, ускладае вялікі спадзяванак М.Багдановіч, які ў 1911 годзе пісаў: «*Адна толькі Канстанцыя Буйла абяцае развіцца ў праудзівы асабісты талент*¹⁰.

«*Тварыць і кахаць*» – такі жыццесцвярджальны пафас усёй паэзіі К.Буйло. Яна, равесніца М.Багдановіча і М.Гарэцкага, знайшла сваё адметнае «*я* ў слугаванні Маладой Беларусі. Вядомы крытык, сучаснік К.Буйло, Антон Навіна ў кнізе «Нашы песніяры»

¹⁰ Багдановіч М. Поўны збор твораў: У 3 т. Т. 2. – Мн., 1993. – С.190.

асмеліўся парадаўнаць духоўны свет дзвюх паэтэс, дзе кожная акрыленая сваёй «рамантыкай»: «Цётка – уся адзін парыў у высь, да вялікіх ідэалаў. Яна б'еца са злыбедамі жыцця, надрываючы свае сілы, яна змагаецца з нядоляй і няволяй свайго народу, а шчасце асабістасе – гэта толькі ціхае, таёманне жаданне зблелай души. Буйло – маладая, поўная сіл і ахвоты да жыцця дзяяўчына, каторая глядзіць на свет такімі вачымі, як павінна глядзець дзяяўчына з гарачым сэрцам і чыстай душой, маючы 18 - 20 гадоў. І я ня дзіва, што на першым месцы ў яе стаіць асабістасе шчасце, што ў яе вершах чуюцца гарачыя слова кахання, што яна ждэжэ той любові, якую бачыць толькі ў марах-снах, якую душа яе прачувае»¹¹.

Баладныя інтанацыі (баладны верш «Рута» і балада «Курган»). Вялікая папулярнасць лірычных шэдэўраў «Люблю», «Рута», якія сталі на зайдзросны лёс народнымі песнямі.

1923 год – пераезд у Москву. Пісанне «для сябе». Перапіска з У.Ф.Луцэвіч (Купалай), Н.Тарас, Э.Агняцвет, С.Новікам-Пеюном, С.Шушкевічам і многімі іншымі.

Мастацкія творы

Буйло К. ...Каціца рэха. – Мн., 1993.

Буйло К. Курганская кветка. – Мн., 1988.

· Вершы:

«Люблю», «Рута», «Курган», «Кветка папараці», «Мне сніўся сон», «Мы зноў сустрэліся», «Тварыць і кахаць», «Як я цябе люблю», «Не магу», «Помніш вечар?»

· Фантыстычны аброзок: «Кветка Папараці».

· Балада: «Курган».

Крытычная літаратура

1. Бачыла А. «Песню родную люблю...» // Бачыла А. Крыло неспакою. – Мн., 1985.

2. Тарасюк Л. Рамантычная традыцыя ў паэзіі Канстанцыі Буйло // Тарасюк Л. Мастацкія кірункі і плыні ў беларускай паэзіі XIX – пачатку XX ст.: Вучэб. дапам. для студэнтаў філал. фак. – Мн.: БДУ, 1999. – С.63-67.

3. Баравікова Р. Люблю наш край, старонку гэту... // Работніца і сялянка. – 1993. – № 1. – С.8-9.

4. Гурская А. Не завяла кветка... // Полымя. – 1983. – № 6.

¹¹ Навіна А. Нашы песніяры. – Вільня, 1918. – С.68.

5. Гурына Л. Бяцкенная рэліквія: Згадваючы К.Буйло // Голас Радзімы. – 1996. – 31 кастр. (№ 44). – С.6.
6. Карлюкевіч А. «Усё ў краю тым сэрцу міла...»: Згадкі пра беларускую паэтку К.Буйло // ЛіМ. – 1997. – 3 студз. (№ 1). – С.14-15.
7. Крэнь. І. «Я на парозе новага стаю, я ў жыцці шчэ многага чакаю»: Штрыхі да партрэта К.Буйло // Наша слова. – 1993. – 17 лют. (№ 7). – С.4.
8. Крамко Я. Рэдкі самародак – Канстанцыя Буйло // ЛіМ. – 1994. – 15 крас. – С.6.
9. Маліноўская М. Горны Скробаў і Канстанцыя Буйло // Наша слова. – 1998. – 11-25 студз. (№ 2).
10. Прыбытка Г. «Як і раней, жыву ў Маскве»: Старонкі з жыцця Канстанцыі Буйло // Беларуская мова і літаратура ў школе. — 1991. – № 10.
11. Содаль У. Згадкі Канстанцыі Буйло // ЛіМ. – 1993. – 1 студз. (№ 1). – С.6-7.
12. Чаркасава Д. Канстанцыя Буйло: Аб творчасці беларускай паэтэсы // Роднае слова. – 1993. – № 1. – С.42.
13. Янушкевіч Я. Побач з Канстанцыяй Буйло // ЛіМ. – 1991. – 25 кастр. (№ 43). – С.15

Зоська Верас

(Людвіка Сівіцкая-Войцік (1892 – 1991))

Я не баюся жыццёвой буры...
Баюся жыці без ідэалу.

Зоська Верас – знакавая постаць на ніве беларускага адраджэння, мемуарыст, паэтка, пісьменніца, дзіцячая пісьменніца, выдавец.

Нарадзілася ў сям’і вайскоўца на Украіне, скончыла гродзенскую прыватную жаночую гімназію. Активістка (гімназісткай-шасці-класніцай загадвала бібліятэкай, 1909 г.) Гродзенскага гуртка беларускай моладзі (1909 – 1914 г.), мінскага Камітэта дапамогі ахвярам вайны (з 1915 г.) (сакратар і казначэй, загадчыца сталоўкі і дзіцячага прытулку). Жыла ў сінінай «Беларускай хатцы», дзе гуртавалася свядомая беларуская інтэлігенцыя. Удзельнічала ў выданні гродзенскага альманаха; сувязь з віленскай беларускай кнігарняй, з пецярбургскай выдавецкай суполкай «Загляне сонца і ў наша ваконща», з гуртком студэнтаў-беларусаў у Пецярбургу – дбала пра папаўненне гімназічнай бібліятэкі. 1916 год – год незабыўнага знаёмства з М.Багдановічам у Мінску, пра што распавядзе ў мемуарах.

Пачынала свой творчы шлях З.Верас з першых абрэзкоў, надрукаваных у 1911 г. у «Нашай Ніве» (псеўданімы Мірко, Мама і інш.). Першыя вершы – «Песня сіраты», «Ветру». Найбольш дасканалыя, эстэтычна вывераныя – «Я не баюся...», «Беларусь! Ты краю родны!..» (1915) і інш. Тут ужо падкрэслена і грамадзянскае «я», «я» аб’ектыўна-паэтычнае: «бедная, ціхая песня». У

вершы «Я не баюся...» ёсць радкі-рэфрыны ўсёй падзвіжніцкай творчай дзейнасці – «баюся жыць без ідэалу», «баюся... душой умерці». Гэта ж – сведчанне наспелага інтэлектуалізму. Імпрэсіі 1915 – 1917 г. («Трэба хацець...», «У лесе», «Толькі сон»). Аб'ектывізаванасць і малюнкавасць.

З 1923 г. – сталае жыхарства ў віленскай зацішнай леснічоўцы, пражыла амаль палову жыцця. Зоська Верас найперш мемуарыст: віленская хатка-архіў пакінула шмат успамінаў (прамоўленых і занатаваных) пра М.Багдановіча, У.Галубка, Ядвігіна Ш. і многіх дзеячаў беларускай культуры. Успамінаў, выцягнутых з цянётаў памяці і выкладзеных у лістах праз усё стагоддзе, але так і не сабраных, сістэматyzаваных намі – нашчадкамі. Дзеля вартасці якіх і каліва сумніву не можа быць у кожнага сумленнага беларуса. Бо ці не яны сёння сілкуюць нашаніўскай гарставанай інтэлігентнасцю, гранічнай свядомай беларускасцю. «У памяці Зоські Верас захоўваліся ўсе падзеі, якія адбываліся ў яе жыцці, у жыцці Беларусі за цэлае стагоддзе... Адкрыцці, сенсацыі, гучныя артыкулы апошніх гадоў пачыналіся тут. Здавалася нават, што сама духоўнасць Беларусі канцэнтравалася тут, у Лясной хатцы, раскладзеная аркуш за аркушам, перавязаная ў стосы папер ружовымі матузкамі. Сваімі ўспамінамі, нават манерай тримацца і размаўляць, Людвіка Антонаўна Сівіцкая – Зоська Верас цудадзейна вяртае ўсіх, хто пераступаў яе парог адтуль – з азвярэлае грызні, марнатраўства, вяртала сюды – у свет спрадвечных людскіх адносін. Усю Беларусь яна ўспрымала – як родную сям'ю, а ўсіх, хто прыязджаў да Вільні і ў Лясную хатку, сустракала – як сваіх родных дзяцей, бо размаўлялі яны на роднай мове. Ніхто з гасцей ніколі не пачуў там ані слова фальшу, цынізму, раздражнення...»¹².

Зоська Верас – рэдактар і выдавец дзіцячых часопісаў «Заранка» (1927-1931) і «Пralескі» (1934-1935), пчалірскага месячніка «Беларуская борць». Аўтар першага «Беларуска-польска-расійска-лацінскага батанічнага слоўніка». Фундатар і выдавец першага зборніка вершаў М.Машары «Маланкі» (1928), што каштавала ёй вынесці з віленскай турмы «Лукішкі». Аўтар кнігі вершаў і апавяданняў для дзяцей «Каласкі» (1985).

У 1991 годзе, не дачакаўшыся свайго 100-годдзя ўсяго нейкі год, пакінула свет гаспадыня Лясной хаткі Зоська Верас, гэтая руп-

¹² Цыт. па: Карлюкевіч А. ...Сама духоўнасць Беларусі // Маладосць. – 1998. – № 11. – С.247.

лівіца-падзвіжніца, «адна з самых прыветных заранак на небасхіле нацыянальнага Адраджэння»¹³.

Мастацкія творы

Верас З. Каласкі. – Мн., 1985.

Верас З. Некалькі біяграфій сяброў / Пра А.Бычкоўскага, Я.Лявіцкага, А.Зенюка // Наставніцкая газета. – 1992. – 30 верас.

Верас З. Тыя, што неслі радасць: Лістуванне З.Верас і М.Забэйды-Суміцкага // Беларусь. – 1998. – № 10. – С.41-45.

Войцікова Л. (Зоська Верас). З жыцця Максіма Багдановіча // Маладосць. – 1991. – № 12. – С.7-12.

Войцікова Л. Пяць месяцаў у Менску (З жыцця Максіма Багдановіча) // На суд гісторыі: Успаміны, дыялогі / Уклад. І.Сачанка. – Мн.: Маст. літ., 1994. – С.32-38.

Антalogія беларускай паэзіі: У 3 т. Т.1. / Рэдкал. Р.Барадулін і інш.; Уклад. А.Мальдзіс і інш.; Рэд. і аўтар прадм. Н.Гілевіч. – Мн.: Маст. літ., 1993. – 622 с.

· **Вершы:** «Я не баюся...», «Беларусь! Ты краю родны!..».

· **Імпрэсіі:** «Трэба хацець...», «У лесе», «Толькі сон».

· **Апавяданні:** «Першыя кветкі».

· **Успаміны-мемуары:**

«Пяць месяцаў у Менску: З жыцця Максіма Багдановіча».

Крытычная літаратура

1. Марціновіч А. Ох, зара-заранка, зорка ранняя... // Марціновіч А.

Сувязь: Літ-крытыч. арт. – Мн.: Маст. літ., 1994. – С.31-38.

2. Аблажэй А. Рэквіем палісной хатцы//ЛіМ. – 1990. – 15 чэрв. (№ 24). – С.16.

3. Іпатава В. Верасы цвітуць доўга... // Культура. – 1992. – 28 верас. (№ 37). – С.3.

4. Карлюкевіч А. ...Сама духоўнасць Беларусі//Маладосць. – 1998. – № 11. – С.247-250.

5. Каханоўскі Т.І. Праз усё жыццё: З.Верас і яе «Заранка» // Роднае слова. – 1992. – № 9. – С.61-65.

6. Лапкоўская Т. Жывучы па-за межамі Беларусі // Беларусь. – 1998. – № 10. – С.40.

7. Ластоўскі В. «Работу беларускую можна рабіць толькі на беларускім грунце...»: Лісты В.Ластоўскага да Зоські Верас / Уступ. слова Я.Янушкевіча // Маладосць. – 1997. – № 9. – С.216-223.

8. Мілаш Л. Верас – прыгожая кветка // Голос Радзімы. – 1997. – 16 кастр. (№ 42). – С.6.

9. Саламеўіч Я. «Я не баюся жыццёвай буры...»: Пра паэтэсу З.Верас // Беларуская мова і літаратура ў школе. – 1989. – № 5. – С.60-62.

¹³ Марціновіч А. Сувязь. – Мн., 1994. – С.38.

10. Скарынкін У. Яна нарадзілася, калі цвітуць верасы // Голас Радзімы. – 1992. – 1 кастр. (№ 40). – С.7.
11. Сторажава А. Каласкі Зоські Верас//Пачатковая школа. – 1992. – №9. – С.25-28.
12. Ціхановіч А. Вільня пабяднела для беларусаў. У ёй не стала Зоські Верас // Звязда. – 1991. – 12 кастр.
13. Чаркасава Д. Яна была сімвалам // Голас Радзімы. – 1992. – 1 кастр. (№ 40). – С.1, 6.

Алесь Гурло
(1892 – 1938)

Я люблю бурлівасць мора...

Алесь Гурло – пачынальнік марыністычнай паэзіі, літаратуразнаўца.

Родам з Капыля. Удзельнічаў у выданні рукапісных часопісаў «Заря», «Голас низа», «Вольная думка». Сірочая доля вымусіла падацца ў далёкі Пецярбург, на службу на Балтыйскім флоце. Там і нарадзіўся цыкл твораў пра мора.

Трагічныя віхурныя падзеі першай сусветнай вайны, крывавага 1917 года. Алесь Гурло, былы «матрос рэвалюцыі» з 20-гадовым стажам неўзабаве стане сталінскім вязнем. То была падвоеная трагедыя беларускага паэта, які «ў жыццёва-творчай эвалюцыі праішоў супярэчлівы шлях: ад паэта-адраджэнца да прадстаўніка пралетарскай літаратуры»¹⁴.

Марыністычная лірыка А.Гурло – адметны набытак нашаніўскай паэзіі. Мора – сімвал непакоры і волі. Багатая палітра марской стыхіі (вершы «Штурм», «Мора на ўсходзе сонца», «Вечар на моры», «Русалкі» і інш.). Вобразы марскіх чаек, штурму на моры, марскіх маякоў – неад’емныя атрыбуты ягонай марыністычнай паэзіі. А.Гурло – майстар рытмічнага малюнка, дапоўненага дзеяслоўнай стыхіяй («Віхор»). Мілагучнасць прыроды апісальных вершаў («Як гожа», «Пралескі», «Асенняя ночь», «Родныя вобразы» і інш.). У акварэльнай сузіральнасці беларускай красы адухаўляўся (і пакуль што ратаваўся) тым, што «прыроды фарбы ўсе жывея».

Плённая творчасць 20-х гадоў увабрала выхад ажно пяці паэтычных кніг («Барвёнак» (1924), «Спаткенні» (1925), «Сузор’і» (1926), «Зорнасць» (1927), «Межы» (1929)).

30-я гады – гады прымітыўнай вершатворчасці былога паэта-нашаніўца, прадыктаваныя гучным узнёслым «алілуія» ідэалагізава-

¹⁴ Андруковіч А. «Плешча мора вечнай воляй...»: Творчасць Алеся Гурло // Роднае слова. – 2001. – № 1. – С.14.

най рэчаіснасці (в. «Загад Камуны»). Алеся Гурло з нашаніўскага паэта перарастае ў паэта пралетарскага.

Мастацкія творы

Гурло А. Вершы / Уклад. і аўт. прадм. С.Александровіч. – Мн.: Маст. літ.. 1978. – 174 с.

· Вершы:

«Мора», «Штурм», «Мора на ўсходзе сонца», «Я люблю мора», «Не гасіце агнеў», «Русалкі»; «Як гожа...», «У палеткаў-красы...».

Крытычная літаратура

1. Хведаровіч М. Шлях паэта // Хведаровіч М. Памятныя сустрэчы. – Мн., 1977.

2. Андруковіч А. «Плешча мора вечнай воляй...»: Творчасць Алеся Гурло // Роднае слова. – 2002. – № 1. – С.13-17.

3. Штырхі да аўтапартрэта, напісаныя Алесем Гурло ў сталінскіх засценках // ЛiМ. – 1992. – 10 красав. – С.8-9.

Лявон Гмырак

(Мечыслаў Бабровіч (1891 – 1915))

Любіў бязмерна свой край пакутны
3.Бядуля

Лявон Гмырак – найперш літаратуразнаўца.

Равеснік Максіма Багдановіча. Блізка таго пражыў усяго дваццаць чатыры гады, трэы з якіх (1912-1914) былі ахвяраваны беларускаму адраджэнню. За год да смерці (загінуў на імперыялістычнай вайне) працаваў настолькі апантанана, што адзін толькі плённы год выявіў у ім прафесійнага крытыка і публіцыста.

Сваім артыкулам «Яшчэ раз аб сплачыванні доўгу» (1913) Л.Гмырак прылучаецца да палемікі, распаленай падчас вядомай у гісторыі нашаніўскай дыскусіі 1913 года аб шляхах развіцця літаратуры. Вядома, салідарызуваўся з «адным з парнаснікаў» Янкам Купалам, апанентам В.Ластоўскага. Дзякуючы Купалавай падтрымцы шырока разгарнуў свой талент на старонках «Нашай нівы».

Разнастайнасць і актуальнасць праблем крытычных і публіцыстичных артыкуулаў Л.Гмырака («Беларускае нацыянальнае адраджэнне», «Свайго не чурайся, чужому навучайся», «Тарас Шаўчэнка», «Якой нам трэба школы», «Аб вясковай інтэлігенцыі», «Хто з намі, хто проціў нас», «Мова ці гутарка», «Які шрыфт», «Нацыя і рэлігія» і інш.).

Л.Гмырак – адзін з першых крытыкаў, хто актуалізаваў праблему паскоранага развіцця літаратуры поруч з праблемай творчай вучобы ў класікаў сусветнай літаратуры.

Эпістальярная спадчына Л.Гмырака (на жаль, не ўкладзеная ў апошні зборнік выбранага (1993)). Тоеснасць псеўданіма ('хмуры, суровы') нялёгкаму, затое пачэнсаму наробку.

Творы

Гмырак Л. Творы: Проза. Крытыка. Публіцыстыка / Уклад., падрыхт. тэксту, прадм. і камент. У.Конана. – Мн.: Маст. літ., 1992. - 239 с.

· Крытычныя артыкулы:

«Яшчэ раз аб сплачыванні доўгу», «Свайго не чурайся, чужому навучайся», «Тарас Шаўчэнка».

· Публіцыстычныя артыкулы:

«Беларускае нацыянальнае адраджэнне», «Якой нам трэба школы», «Аб вясковай інтэлігенцыі», «Хто з намі, хто проціў нас».

Крытычная літаратура

1. Конан У. «Хацеў ён волі для сялян» // Гмырак Лявон. Творы. – Мн.: Маст. літ., 1993.

2. Конан У. «Любіў бязмерна свой край пакутны»: Лёс і творчасць Лявона Гмырака // ЛіМ. – 1991. – 19 чэрв.

3. Марціновіч А. Каб менела «белых плям» // Марціновіч А.А. Шляхам прауды: Выбраныя старонкі беларускай літаратуры ў святле сённяшняга дня: Літ.-крытыч. арт. – Мн.: Нар. асвета, 1994. – С.122-126.

4. Янушкевіч Я. Ад шырай душы і срэча // Полымя. – 1994. – № 2.

M. Арол

(Сяпан Пяцельскі (1890 – 1918))

Пара, з'яўсь, Пясня радное стараны!

М.Арол – майстравіты лірык, адзін з першых даследчыкаў-пропагандыстаў беларускай народнай песні, публіцыст.

Настаўнічай на Беласточчыне, на Гродзеншчыне. Адваяваў першу імперыялістычную вайну. Вершам «Песня» дэбютаваў у «Нашай ніве» (1909). Кніга М.Арла «Лірнік», рукапіс (і суправаджальны ліст) якой быў дасланы ў Беларускае выдавецтва таварыства ў Вільні ў 1913 годзе, так і не пабачыла свет пры жыцці аўтара. Ды і самога паэта амаль не друкавалі ў «Нашай ніве» (хоць рукапіс чакаў свае пары штодня). Загадка, сатканая з суквецця пытанняў, да разгадкі якіх дакранаюцца дапытлівия даследчыкі. «Безумоўна, Купала не мог не разумець значнасці гэтай працы (дасланага М.Арлом рукапісу. – А.А.) – даводзіць А.Петрушкевіч. – Сярод вершаў сапрауды «слабых» сустракаюцца надзвычай яркія, адшліфаваныя, што і сёння здзіўляюць, уражваюць таленавітасцю іх аўтара. Канешне, ваенная завіруха не

спрыяла. Але ж, калі не тады, то чаму не – пазней, напрыклад, у надзвычай плённым 1922 годзе, калі многія беларускія пісьменнікі атрымалі свае кнігі?» І далей: «На жаль, з-пад Купалавага пяра не ўзняўся калісь на поўную сілу да беларусаў паэт М.Арол»¹⁵.

Дасланыя пяцьдзесят вершаў «Лірніка» ўражваюць найперш сваёй разнастайнасцю: адраджэнскі пафас («Да Песняра», «Сяў-цам», «Кліч», «Арфа»), філасофскі раздум («Ноччу», «Смерць і жыццё», «Маркотна мне»), інтymная спавядальнасць («Санет», «Дзяўчыне», «Не знаю я...», «Маладыя леты»), элегічная танальнасць («Стогн», «Досвіта», «Не, не магу я перадаць»), фальклорная песенная стылізацыя («Сядзіць голуб на бярозе», «Ой вы, птушкі, паляціце», «Каб была я птушкай»). Усведамленне пяснярскай місіі вярнуць гістарычную памяць, абудзіць «іскаркай святой» у заклікавым вершы «Да песняра». Напоўненая нашаніўскім пафасам сучучнасць матываў, вобразнага свету паэзіі М.Арла і Янкі Купалы: вершы «Да песняра» М.Арла і «Паўстань» Я.Купалы, «Досвіта» М.Арла і «Выйдзі...» Я.Купалы, «Сынам Беларусі» М.Арла і «Беларускія сыны» Я.Купалы. Экспрэсійна-асацыятыўны стыль, нашаніўская эстэтычная сімволіка, палымянная пропаведзь і выкryвальницкі памфлет.

Лірыка М.Арла песенная, фальклорна аздобленая. Пра гэта сведчыць першы верш «Песня», спеўная назва кніжкі «Лірнік», шматлікія вершы-«песні». Усведамленне народнай песні як крытэрыя народнасці літаратуры, ужыванне народна-песенных традыцый лучыць погляды М.Арла і М.Багдановіча (згадайма артыкул апошняга «Забыты шлях»). Відаць, небеспадстаўна строгі крытык М.Багдановіч у артыкуле «За тры гады (1913) ацаніў паэтычны дар М.Арла-творцы наўздзіў ясна: «*мае палёт і талент*». Праўда, прагноз «*палёту*» ўвысь, так магчымы, да «*будучых вякоў*», не збыўся. М.Арол – прапагандыст народнай песні (артыкулы «Аб нашай песні», «Спявайце свае песні»).

Публіцыстыка М.Арла надзвычай актуальная: абранне шляху настаўніцкай інтэлігенцыі (арт. «З нашага жыцця»), палеміка з ворагамі беларушчыны, водпаведзь панам і паням мачульскім, хвяляванне-боль за «чужынскасць» беларусаў (арт. «Што гаворыць п.Мачульская аб беларусах і іх нацыянальным адраджэнні»).

Вяртанне з неапраўданага забыцця слайнага паэта-нашаніўца М.Арла – гэта наш набытак.

¹⁵ Петрушкевіч А. Ці з-пад Купалавага крыла?.. // Тэрмапілы. – 2000. – № 3. – С.167-168, 170.

Мастацкія творы

Арол М. Лірнік: Творы / Уклад., прадм., камент. І.Саламевіча. – Mn.: Маст. літ., 1991. – 181 с.

· Вершы:

«Песня», «Да песняра», «Сяўцам», «Арфа»; «Маркотна мне», «Смерць і жыццё»; «Маладыя леты», «Досвіта», «Сядзіць голуб на бярозе», «Каб была я птушкай», «Ой вы, птушкі, паляціце».

· Публіцыстыка:

«Аб нашай песні», «Спявайце свае песні», «З нашага жыцця», «Што гаворыць п.Мачульская аб беларусах і іх нацыянальным адраджэнні».

Крытычная літаратура

1. Саламевіч Я. З-пад Купалавага крыла // Арол М. Лірнік. – Mn.: Маст. літ., 1991.
2. Петрушкевіч А.М. Вяртанне спадчыны: «Год беларуса» Старога Уласа і «Лірнік» М.Арла // Веснік ГрДУ. Серыя 1. – 2001. – № 2(7). – С.146-153.
3. Петрушкевіч А. Ці з-пад Купалавага крыла?.. // Тэрмапілы. – 2000. – № 3. – С.167-170.
4. Саламевіч Я. М. Арол – нашаніўскі паэт, перакладчык, публіцыст // Беларуская мова і літаратура ў школе. – 1998. – № 6. – С.66-68.
5. Федзюкова М. З-пад Купалавага крыла // Бел. ніва. – 1995. – 5 дек.
6. Швед В. Успамін пра М.Арла // Ніва. – 1978. – 15 студз.

Казімір Сваяк

(Канстанцін Стаповіч (1890 – 1926))

*Дасъць Бог, супольна з беларускім людам
маліца будзем у Хрыстовым храме*

Казімір Сваяк – паэт-адраджэнец, ксёндз-асветнік, філосаф.

Ягоныя паплечнікі-сучаснікі – беларускія пісьменнікі-святары, нашы землякі: Андрэй Зязюля, Вінцук Адважны, Адам Станкевіч, Янка Быліна і інш.

Асоба кс.К.Стаповіча вабная найперш «ахварным патрыятызмам» (У.Калеснік) паэта-адраджэнца і святара. Сваяковая пяснярская місія была сувымерная толькі з Боскай. Так, лідар хрысціянскай беларускай дэмакратыі, ксёндз і крытык Адам Станкевіч у сваёй кнізе «К.Сваяк. Нарысы аб ягонай ідэалогіі» (Вільня, 1931) падкрэсліваў арыгінальнасць Сваяка як святара і паэта ў тым, што «краса ў яго творстве не ёсць самамэта, а толькі сродак... да галоўнай – знайсці сэнс, аснову беларускага адраджэння, адчасьці і сэнс жыцця агулам»¹⁶. Само ахварнае слугаванне Богу,

¹⁶ Цыт. па: Мароз К.М. Творчасць К.Сваяка ў ацэнках заходнебеларускай крытыкі // Весці АН Беларусі. Сер. гуманітар. науک. – 1996. – № 1. – С.59.

Айчыне, Паэзіі сталася для К.Свяяка сэнсам жыцця. Як святар ён адчуваў моц жыватворнага духа адраджэнскай хвалі, дбаў пра стварэнне «Беларускага Народнага Дома». Можа таму так хацелася К.Свяяку бачыць сваю паэтычную кнігу «Мая ліра» з ілюстрацыямі-абразкамі мастака Язэпа Драздовіча ў стылі «Пагоні» (маецца на ўвазе карціна мастака «Пагоня Ярылы», напісаная ім у 1921 годзе). Паэтычная кніга «Мая ліра» (1924, Вільня) К.Свяяка выйдзе без так жаданых ілюстраций, але духоўная еднасць абодвух адраджэнцаў падштурхнё засвірскага святара напісаць віленскаму мастаку сімвалічна-спавядальныя слова: «*Вы мне ідэёвы сваяк...*». То сваяцтва па духу ў служэнні адраджэнскай ідзі.

Выкліканая дыскусія ў друку пасля выходу «Маёй ліры». На думку крытыка А.Навіны, Свяяку-паэту «*душина і цесна... у тых путах*», для крытыка Сулімы Свяяк «*малаверны*». Абараніў дзею сваяковага «*сэрца і волі*» ксёндз і крытык А.Станкевіч.

Гармонія дзвюх ідэй – Бога і Айчыны – выснова пакутных шуканняў-блуканняў К.Свяяка. Бунт душы лірычнага героя «Маёй ліры». Натуральнасць момантаў рэфлексіі, сумненняў. Патрыятычна-хрысціянскія матывы, сінтэз біблейска-паганскаага славянскай міфалогіі ў паэзіі К.Свяяка выяўлялі наватарскі падыход да адраджэнскай тэматыкі. Патрыятычна-адраджэнскі пафас вершаў («О, край мой родны!..», «Божа, зжалься...», «Пашлі мне, божа...», «Та-стамент»). «У Свяяка, – піша У.Калеснік, – узнікае і моцна разгортаеца тэма раздвоенага сэрца, сэрца надарванага, зняверанага, якое б'еца паміж бунтам і змірэннем. Гэтае хістанне чыстага і добрага сэрца, злагоджанага векавою хрысціянскую культурай змірэння, надае своеасаблівасць паэзіі Свяяка»¹⁷. Заступніцтва перад Богам за Беларусь – дамінанта ўсёй паэзіі К.Свяяка.

Надзвычайная лірычнасць, спавядальнасць музы Свяяка ў інтymных пачуццях («Не чаруй», «Эрас і Псіхея»), у імпрэсіяністычным верленаўскім светаадчустванні («Спавіў мне сэрца жаль...»).

Падзвіжніцкая самаахвярная культурная праца пастыра-асветніка К.Свяяка сярод парафіян. Арганізацыя гуртка беларускай моладзі «Хаўрус сваякоў» (1916) у Клюшчанах, стварэнне хору беларускай песні, дбанне пра мову ў беларускіх школах, арганізацыю беларускіх настаўніцкіх курсаў. Беларусізацыя касцёла. Пагрозы з боку віленскага касцельнага начальнства.

Перавыданні пасмяротнага дзённіка «Дзея маёй мыслі, сэрца і волі» (ажно чатыры). Падрыхтаваны К.Свяяком малітоўнік для

¹⁷ Калеснік У. Ветразі Адыссея. – Мн., 1977. – С.194.

беларусаў-катаікоў «Голас души» і духоўнае парафіяльнае набажэнства «Голас души» ў менскім Чырвоным касцёле святых Сымона і Алены.

Народна-хрысціянскае светаўспрыманне ў сучаснай беларускай паэзіі.

Мастацкія творы

Сваяк К. Дзея маёй мыслі, сэрца і волі. – 4-е выд. – Менск: МНВП «Стенер», 1992. – 44 с.

Сваяк К. Мая ліра. [Рэпрынт. узнаўленне выд. 1924 г.]. – Mn.: Mast. літ., 1993. – 115 с.

· Вершы:

«О, край мой родны!..», «Божа, зжалься...», «Пашлі мне, Божа...», «Тастамент»; «Не чаруй», «Эрас і Псіхея»; «Спавіў мне сэрца жаль...»

Крытычнае літаратура

1. Калеснік У. Ветразі Адысея. – Mn., 1977. – С.141-143, 226-227.

2. Сачанка Б. Казімір Сваяк // Сачанка Б. Сняцца сны аб Беларусі....: Літ.-крытыч. артыкулы, інтэрв'ю. – Mn., 1990. – С.281-284.

3. Тарасюк Л. Адметнасць рамантызму ў паэзіі Казіміра Сваяка // Тарасюк Л. Мастацкія кірункі і плыні ў беларускай паэзіі XIX – пачатку XX ст.: Вучэб. дапам. для студэнтаў філал. фак. – Mn.: БДУ, 1999. – С.60-62.

4. Багдановіч І. «Вы мне ідэёвы сваяк» // Наша вера. – 1998. – № 2. – С.54-56.

5. Багдановіч І. «Пашлі нам, божа, пару такую...» // Сталіца. – 1995. – 17 сак. (№ 11). – С.12.

6. Мароз К.М. Творчасць К.Сваяка ў ацэнках заходнебеларускай крытыкі // Весці АН Беларусі. Сер. гуманітар. навук. – 1996. – № 1. – С.57-63.

7. Міхальчык С. Мыслі, сэрца і волю народу свайму... // Биржа информации. – 2000. – 17 февр. (№ 7). – С.4.

8. Пяткевіч А. Беларускі святар і паэт // Сьвіцязь. – 1994. – № 1. – С.87-90.

9. Стаповіч Б. З успамінаў пра Казіміра Сваяка // Польмія. – 1990. – № 2.

10. Тарасюк Л. Боскае і зямное: Паэзія А.Зязюлі і К.Сваяка // ЛіМ. – 1995. – 30 чэрв. (№ 25-26). – С.6-7.

Францішак Аляхновіч

(1883 – 1944)

Я – не палітык, я – культурнік...

Круці не круці – трэба памярці

...

Францішак Аляхновіч – грамадска-палітычны дзеяч, «бацька навейшай беларускай драматургіі» (І.Дварчанін), першы беларускі тэатразнаўца, паэт, акцёр, рэжысёр, аўтар першага твора пра сталінскія рэпрэсіі.

Летуценнік па натуры і бунтар, Ф.Аляхновіч – знакавая постаць беларускага адраджэння, якому прысвяціў сваё пакручастае жыццё да самых апошніх дзён. Насамрэч ягонае жыццё паразойваюць з няскончанай драмай. Шляхі пакут і расчараўання. Ды і скончыць самому няскончаную драму не пащасціла – за год да свайго адыходу напіша-напрарочыць свой апошні твор – «Круці не круці – трэба памярці». «*Апошній штука*» станецца белая пляма забойства. Лабірінтная загадкавасць «*ценяў жыцця*» робіць постаць Ф.Аляхновіча надзвычай неардынарнай.

Ф.Аляхновіч – у многім пачынальнік, першапраходца. Пачатак беларускага тэатразнаўства. «Беларускі тэатр» (1924) – першое даследаванне па гісторыі беларускага тэатра. Першы зварот да ўрбаністычнага малюнка. Першы «рэвалюцыйны» твор «*Калісь*» (1917). Пачатак «новай» беларускай драмы («Страхі жыцця» (1918), «*Цені*»). Першы твор пра сталінскія рэпрэсіі, твор так званай «гулагаўскай» тэматыкі – дакументальная аповесць «У кіпцюрах ГПУ» (1935).

Літаратурная творчасць Ф.Аляхновіча пачынаецца з «Нашай Нівы». Пра адзін з ягоных твораў М.Багдановіч заўважыць: «У Аляхновіча ўдаўся «Сон», хоць і напісаны ён даволі забытана, але гэта якраз дарэчы пры апісанні сну»¹⁸. Рэжысёрскі дэбют Ф.Аляхновіча – удзел у першай беларускай вечарыне ў Вільні (1910, пастаноўка п'есы «Па рэвізіі» Марка Крапіўніцкага). Першы драматычны твор – «На Антокалі» (1914-1915, «Лукішкі»). Між тым адзін з першых драматычных твораў Ф.Аляхновіча «Батлейка» (1915; надрукаваў віленскі каталіцкі тыднёвік «Беларус») ці не ёсць смелая спроба адрадзіць батлейку на Беларусі.

Удзел у Першым таварыстве беларускай драмы і камедыі (1917, ініцыятары – Ф.Ждановіч, У.Фальскі, І.Буйніцкі). Тэатр Аляхновіча («Беларускі пралетарскі тэатр»).

На творчым даробку Ф.Аляхновіча каля 20 п'ес. Па колькасці напісанага ён уступае хіба што У.Галубку. Менавіта Ф.Аляхновіч разнастайней беларускую драму новымі формамі: сатырычнае і бытавая камедыя («Заручыны Паўлінкі» (1918), «Пан міністар» (1922) і інш.); сацыяльна-бытавая драма («*Калісь*» (1917), «Няскончаная драма» (1920) і інш.), казачныя ці аллегарычныя творы («Птушка шчасця» (1920), «Круці, не круці – трэба памярці» (1943) і інш.); трагедыйныя творы («Страхі жыцця» (1918), «*Цені*» (1919) і інш.). Усе творы Ф.Аляхновіча сцэнічныя, бо пісаў свядома толькі для тэатра. Адметная апазнавальнасць герояў аляхнові-

¹⁸ Багдановіч М. Збор твораў: У 3 т. – Мн., 1993. – Т.2. – С.228.

чайскіх драматычных твораў – няўрымслівае ўжыванне аблюбаванага імі слова «авантуры».

Вобраз псеўдабеларускага дзеяча беларуса-адраджэнца ў п'есе «Пан міністар».

Адзіныя біяграфічныя творы Ф.Аляхновіча – драматычны твор «Няскончаная драма» (1920) і даокументальная аповесць «У кіпцюрах ГПУ» (1935).

«У кіпцюрах ГПУ» (1935) – першы твор на антыгулагаўскую тэму. Максімальная праудзівасць і аб'ектыўнасць – аўтарская манера пісьма і адначасова споведзь вязня сталінскага ГУЛАГу. У «Эпілогу» аўтар «смакуе»: «Канчаю. Я чую, кажуць, што я зашмат добрага напісаў аб Саветах. Што-ж зрабіць! Я пісаў праўду»¹⁹. Зрыванне «масак». Выкрыццё пачварнасці таталітарнага рэжыму і прадажнасці мастацтва.

Ф.Аляхновіч і сусветная літаратура: У.Шэкспір (пераробка сюжэтаў іншых аўтараў), Г.Ібсен (пачынальнік «новай» драмы), С.Пшыбышэўскі (прырода містычнага). Між тым Ф.Аляхновіч – самабытны беларускі драматург, бацька беларускай драматургіі.

Мастацкія творы

Аляхновіч Ф. У капцюрох ГПУ: Аповесць. / Уклад. А.У.Жынкіна і Ю.Р.Чудзіна; Прадмова А.В.Бяляцкага; Пасляслоўе А.А.Дышлевіча. – Mn., 1994. – 238 c.

Беларуская драматургія. Вып. 1. /Рэдкал.: А.Сабалеўскі і інш. – Mn.: Навука і тэхніка, 1994. – 172 c.

· **Ф.Аляхновіч:** камедыя «Пан міністар»

Крытычная літаратура

1. **Бяляцкі А.** «Як я памру...»: Францішак Аляхновіч: 1883 – 1944 // Бяляцкі А. Вяртання маўклівая споведзь. – Mn., 1994.

2. **Лысенка З.** Драматург, акцёр Францішак Аляхновіч // Сыны і пасынкі Беларусі / Уклад. С.В.Барыс – Mn.: Польмя, 1996. – С.359-375.

3. **Марціновіч А.** Хто ж ён, Францішак Аляхновіч? // Марціновіч А. Сувязь: Літ.-крытыч. арт. – Mn.: Mast. літ., 1994. – С.3-18.

4. **Мішчанчук М.** Лёс і творчасць Францішка Аляхновіча // Мішчанчук М. Літаратура XX стагоддзя: спроба пераасэнсавання: Вуч.-метад. дапам. – Mn., 1996. – С.64-93.

5. **Няфёд У.** Францішак Аляхновіч: Тэатральная і грамадска-палітычная дзеянасць. – Mn., 1996.

6. **Сабалеўскі А.** Адметны след // Абнавіцца духам: Старонкі сучас. літ. крытыкі / Склад. Н.Е.Пашкевіч. – Mn.: Mast. літ. – 1992. – С.366-377.

¹⁹ Аляхновіч Ф. У капцюрох ГПУ. Аповесць. – Mn., 1994. – С. 233.

7. Бушлякоў Ю. Лёс беларуса // Arche. – 1999. – № 2. – С.80-81.
8. Іверс А. Вяртанне праз пакуты / Пра аўт. дакум. аповесці «У кіпцюрах ГПУ» // ЛіМ. – 1991. – 12 крас.(№ 15). – С.7.
9. Ковель У. Грамадска-тэатральная дзейнасць Ф.Аляхновіча 1920-1940 гг. ХХ ст.: Фальклорныя п'есы // Роднае слова. – 1999. – № 3. – С.44-56.
10. Ковель У. Жыцця няскончаная драма (нарыс тэатральнай і грамадской дзейнасці Ф.Аляхновіча) // Тэатральная Беларусь. – 1995. – № 4.
11. Ковель У. Камедыі з мяшчанскага жыцця: Станаўленне Ф.Аляхновіча як драматурга // Роднае слова. – 1998. – № 9. – С.30-37.
12. Ковель У.А. Наватарскія тэндэнцыі ў беларускай драматургіі пачатку XX ст. // Весці АН Беларусі. Сер. гуманіт. науку. – 1994. – № 4. – С.94-101.
13. Ковель У.А. Тэма інтэлігенцыі ў творчасці Ф.Аляхновіча // Роднае слова. – 1999. – № 2. – С.50-60.
14. Ковель У.А. Фальклорныя матывы, сюжэты і вобразы ў творчасці Ф.Аляхновіча // Весці АН Беларусі. Сер. гуманіт. науку. – 1997. – № 2. – С.108-115.
15. Лаўшук С. Горыч развітальнай усмешкі (аб камедыі Ф.Аляхновіча «Круці не круці – трэба памярці») // Тэатральная Беларусь. – 1995. – № 4. – С.2.
16. Лысенка З. Пакутнік адраджэння // Маладосць. – 1995. – № 4. – С.233-242.
17. Максімовіч В. «Новая драма» Ф.Аляхновіча // Роднае слова. – 1997. – № 9. – С.47-58.
18. Сабалеўскі А.В. Здзіясненні – насуперак лёсу: Шляхі Ф.Аляхновіча // Роднае слова. – 1994. – № 5. – С.17-22.
19. Харытончык Р. Драматургічная спадчына Францішка Аляхновіча: спроба сучаснага прачытання // Мастацтва. – 1997. – № 1. – С.48-50; № 2. – С.18-23.
20. Харытончык Р. Шлях да праўды // Мастацтва. – 1997. – № 8. – С.27-30.

ТЭМА 4. АСОБА ВАЦЛАВА ЛАСТОЎСКАГА

1. *Вацлаў Ластоўскі* – знакавая постаць беларускага Адраджэння. Грамадска-палітычная дзейнасць.
2. Літаратурная творчасць В.Ластоўскага:
 - a) паэзія *Власта*;
 - б) *В.Ластоўскі* – майстар «малой» прозы;
 - в) аповесць *В.Ластоўскага «Лабірынты»*.
3. *В.Ластоўскі* як навукоўца.

Вацлаў Ластоўскі – слынны дзеяч беларускага Адраджэнска-га руху, адзін з ідэолагаў утварэння незалежнай Беларусі, пісьменнік, літаратуразнаўца, публіцыст, гісторык, мовазнаўца. Ён жа – колішні адказны сакратар «Нашай Нівы» (з 1909 г.), прэм’ер-міністр Беларускай Народнай Рэспублікі (1919-1923), акадэмік і сакратар Беларускай акадэміі навук (1928-1930). Член арганізацыі «Сувязь незалежнасці і непадзельнасці Беларусі». «Мы хочам быць незалежныя ў сваіх этнаграфічных межах» – вызначальнае ў светапоглядзе

Ластоўскага-ідэолага. Выдавец «Вянка» (1913) М.Багдановіча, аўтарскіх зборных фальклорных запісаў «Прыпейкі (Песьні – песьні)» (1918), часопіса «Крывіч» (1923-1927). Асветніцкая дзеянасць: складальнік і выдавец падручнікаў для беларускіх школ: «Першая чытанка», «Незабудка», «Сейбіт», «Што трэба ведаць кожнаму беларусу». Уладальнік «Беларускай кнігарні». Дбанне пра маладыя кадры «Маладой Беларусі» (апека над беларускімі студэнтамі ва універсітэтах Еўропы). Аўтар першай «Кароткай гісторыі Беларусі» (Вільня, 1910), «Гісторыі беларускай (крыўскай) кнігі» (Коўна, 1924); укладальнік «Падручнага расійска-крыўскага (беларускага) слоўніка» (Коўна, 1924). Ідэя крыўскага паходжання беларусаў.

Набыццё самавукам універсальных энцыклапедычных ведаў. Нацыянальная ідэя – ключ да разгадкі грамадска-палітычнай і творчай дзеянасці В.Ластоўскага. Жыццё як легенда.

Вацлаў Ластоўскі – ініцыятар вядомай нашаніўскай дыскусіі (1913) пра шляхі развіцця літаратуры, пра «сплачванне доўгу *пепрад красой*». Шырока паставленае пытанне *красы* як найвышэйшага крытэрыю мастацтва. У аглядавым крытычным артыкуле «Беларуская літаратура ў 1909 годзе» С.Палуян вылучаў «з новых сіл нашай літаратуры». М.Багдановіча і В.Ластоўскага і досыць прагнастычна заяўляў: «*Абое стануць у першым раду наших пісьменнікаў*». Першы вядомы псеўданім – Власт.

Змястоўнасць паэтычнай спадчыны. Матывы незалежнай паганскаі Беларусі (вершы «О, крыўская зямля», «На Каложы ў Гародні» і інш.). Тэма паэта і паэзіі («Чала я не хіліў прад сілай», «Паэт, ты вольнага Пегаса...», «Пішы»). Майстар эксперыментальнай вершатэхнікі, жанравай разнастайнасці. Жанр песень («Песьня аб князі Вітаўце»), жанр дум («Дума на Полацкім замчышчы»), жанр вершаў у прозе, набліжаных да версэтаў («Чырвонец», «Баяну», «На хрэсбінах»). Улюблёны прыём Ластоўскага-паэта – перанос, што надае экспрэсіўнасць верлібру.

Аўтар зб. «Недацвёты» (1918). Высокая ацэнка прозы В.Ластоўскага М.Багдановічам : «*Адзін толькі Власт здолеў даць у сваіх абрэзках нешта цэннае*¹», або «*Власт надрукаваў 3-4 рэчы, але кожную можна ўзяць за прыклад, як трэба пісаць*²». Філасофскія абрэзкі («Слёзы», «Нарадзіны», «Мары»). Эстэтызацыя смерці («Мары»). Легендарныя апавяданні («Беларускі радавод», «Князёўна Рагнеда», «Ізяслаў», «Усяслаў»): храналагічны лан-

¹ Багдановіч М. Поўны збор твораў: У 3 т. Т. 2. – Мн., 1993. – С.191.

² Там жа. – С.227.

цужок. Гумарыстычна-побытавыя апавяданні («Панас гуляе»). Эстэтычныя погляды пісьменніка ў абрэзку «Дзень ружавай кветкі», імпрэсіі «Краскі», апавяданні «Лебядзіная песня». Смерць як вызваленне ад беспрасвету.

Адсутнасць аўтарскага жанравага вызначэння «Лабірынтаў». Шматлікасць поглядаў сучасных даследчыкаў у вызначэнні жанру: фантастычная аповесць (Я.Лецка), прыгодніцка-гістарычная аповесць (А.Сідарэвіч), «нацыянальная ўтопія» (Ю.Пацюпа), «беларуская містэрыя XX ст.» (Л.Юрэвіч), «філасофска-культуралагічная ўтопія» (В.Барысенка). Культурна-нацыянальны пачатак у аповесці. Прыйгодніцка-дэтэктыўны сюжэт – не самамэта. Міфалагема горада як культурны феномен. «Лабірынтынасць» – сімвал яднання жывых і іх продкаў у аповесці «Лабірынты» (экскурс у старожытнагрэчаскую і сусветную міфалогію). Сон-фантасмагорыя – «знакавасць», неабходны атрыбут утопіі. Сінтэз хрысціянскай і паганскаі рэлігіі у светапоглядзе В.Ластоўскага з акцэнтам менавіта на апошній. Паганская захапленні аўтара. Узнікненне пісьменнасці ў славян – «крывіцкая» ідэя Ластоўскага.

В.Ластоўскі – шматгранны навукоўца: гісторык, фалькларыст, этнограф, мовазнаўца. Ягоная «Кароткая гісторыя Беларусі» (1910) – першая гістарычная праца, напісаная па-беларуску. Пытанне Беларусі-Крывіі. Ластоўскі – хросны бацька тэрміна «крывіч». Плённая праца над укладаннем «Расійска-крыўскага слоўніка» (1902-1924): прыроджанае моўнае чуццё і літаратурныя здольнасці. «Расійска-крыўскі слоўнік» як арыгінальны твор з ясна акрэсленымі тэмай, ідэяй, сюжэтам, кампазіцыяй. Вобраз аўтара і адрасат у творы. Зварот да беларуса. Аўтарская ідэя самастойнасці Беларусі-Крывіі.

Такім чынам, на думку даследчыка У.Конана, канцэпцыя бацькі беларускага нацыянальнага фундаменталізму В.Ластоўскага выявілася «у ідэалізацыі... старадаўняга крыўцка-беларускага паганства, у крытыцы хрысціянскага ўніверсалізму, у інтэнсіўнай нацыянальнай міфатворчасці, у фундаментальнай канцепцыі беларускай гісторыі і культуры»³.

Пытанні для самакантролю

а Вершы ў прозе В.Ластоўскага («Падарожжа», «На хрэсьбінах», «Баяну», «Чырвонец») называюць «па-разанаўскую» версэтамі. Уважліва прачытаіце іх, звярніце увагу на рыфму, на спецыфіку руху і часу. Падумайце, чаму ўсё ж такі згаданыя вершы ў прозе могуць называцца версэтамі. Ахарактарызуіце версэт.

³ Конан У. Валхвец беларускага фундаменталізму // Крыніца. – 1994. – № 8. – С.23.

а Філасофскі аброзок «Мары» В.Ластоўскага прысвечаны памяці С.Палуяна. Паразважайце, чаму М.Багдановіч у гэтым творы заўважыў уплыў польскіх мадэрністаў (арт. «Глыбы і слай»).

а У слоўніку знайдзіце тлумачэнне паняцца «лабірынт». Абгрунтуйце назму аповесці «Лабірынты». Чаму дзеянне ў «Лабірынтах» адбываецца ў Палацку? Якая «адраджэнская» праграма акрэслена В.Ластоўскім у гэтым творы?

а Вацлаў Ластоўскі – прадстаўнік і папярэднік беларускага постмадэрнізму. Зыходзячы з гэтага, ці можна гаварыць пра запраграмаванасць феноменаў Уладзіміра Караткевіча і Алеся Разанава ў сучаснай беларускай літаратуре? Адказ абгрунтуйце.

Мастацкія творы

Ластоўскі В. Выбранныя творы. Уклад., прадм. і камент. Я.Янушкевіча. – Mn.: Беларускі кнігаизбор, 1997. – 512 с.

Ластоўскі В. Вершы // Крыніца. – 1994. – № 8. – С.10-16.

Ластоўскі В. Лябірынты: Аповесць // Крыніца. – 1994. – № 8. – С.3-19.

Ластоўскі В. Лябірынты: Аповесць // Маладосць. – 1999. – № 1.

· Вершы:

«О, крыўская зямля», «На Каложы ў Гародні», «Чала я не хіліў прад сілай», «Паэт, ты вольнага Пегаса...», «На хрэсьбінах», «Баяну», «Чырвонец».

· Апавяданні:

«Мары», «Краскі», «Дзень ружавай кветкі», «Лебядзіная песня», «Ізяслаў», «Князёўна Рагнеда», «Беларускі радавод».

· Артыкулы: «Колькі слоў аб даўній веры беларусаў».

Крытычная літаратура

1. Янушкевіч Я. Неадменны сакратар адраджэння: Вацлаў Ластоўскі. – Mn.: Навука і тэхніка, 1995. – 68 с.

2. Багдановіч М. Поўны збор твораў: У 3 т. Т. 2. Маст. проза, пераклады, літаратурныя артыкулы... – Mn.: Навука і тэхніка, 1993. – С.191, 227.

3. Грышкевіч А. Вацлаў Ластоўскі // Сыны і пасынкі Беларусі. – Mn., 1996. – С.229-250.

4. Ількевіч М. Новыя факты з апошніх гадоў жыцця Вацлава Ластоўскага // Сыны і пасынкі Беларусі. – Mn., 1996. – С.250-257.

5. Сачанка Б. Власт (Вацлаў Ластоўскі) // Сачанка Б. Сняцца сны аб Беларусі... – Mn., 1990. – С.285-287.

6. Барысенка В.У. В.Ластоўскі як культуролаг ва ўтопіі «Лабірынты» // Веснік Бел. дзярж.ун-та. Серыя 4. – Філалогія, журналістыка, педагогіка. – 2000. – № 1. – С.7-9.

7. Барысенка В.У. Мастацкае светаўспрыманне ў апавяданнях В.Ластоўскага // Веснік Брэсц.ун-та. – 2000. – № 1. – С.29-33.

8. Барысенка В.У. Славянскае паганства і творчасць В.Ластоўскага // Вестник МГЛУ. Сер. 1. Філология. – 2000. – № 6. – С.100-108.

9. Конан У. Валхвец беларускага фундаменталізму // Крыніца. – 1994. – № 8. – С.23-26.
10. Ніякоўская А. Нацыянальная ідэя як аснова трываласці свету / Аб кн. В.Ластоўскага «Расійска-Крыўскі (беларускі) слоўнік» // Крыніца. – 1994. – № 8. – С.3-13.
11. Пацюпа Ю. Моўная ўтопія В.Ластоўскага як славянская трансфармация футурызму // Крыніца. – 1994. – № 8. – С.14-23.
12. Янушкевіч Я. Пра Мяне // Крыніца. – 1994. – № 8. – С.3-9.
13. Андрэева Е.Г. Педагагічная спадчына В.Ю.Ластоўскага // Народная асвета. – 1998. – № 10. – С.127-130.
14. Конан У. Эстэтычныя погляды Вацлава Ластоўскага // Беларусіка. – Мн., 1995.
15. Макарэвіч А.М. Сэнс і структура мастацкага вобраза ў апавяданнях В.Ластоўскага // Веснік Бел. дзярж. ун-та. Серыя 4. Філагогія, журналістыка, педагогіка. – 1999. – № 1. – С.9-14.
16. Навойчык П. Кудой дарога? Агляд нашаніўскай публіцыстыкі В.Ластоўскага (1909-1913 гг.) / ЛіМ. – 1993. – 29 кастр. – С.14-15.
17. Янушкевіч Я. Тэарэтык беларускай нацыянальнай ідэі // Наша слова. – 1997. – 1-15 лістап.

ТЭМА 5. АДРАДЖЭНСКАЯ ДЗЕЙНАСЦЬ БРАТОЎ ІВАНА І АНТОНА ЛУЦКЕВІЧАў

*Не загіне край забраны,
Покі будуць людзі.
Я.Купал (на пятая ўгодкі
«Нашай Нівы»)*

1. Рунны зборальнік беларускіх скарбаў Іван Луцкевіч.
2. Антон Луцкевіч – лідар адраджэнскага руху.
3. А.Луцкевіч як прафесійны літаратурны крытык.
4. Публіцыстика А.Луцкевіча.

Браты Іван і Антон Луцкевічы – відныя лідары беларусаў Віленшчыны. Прыналежнасць да высокаадукаванай эліты беларускай інтэлігенцыі. За плячыма Івана Луцкевіча – Маскоўскі археалагічны інстытут, юрыдычны факультэт Санкт-Пецярбургскага універсітета. Антон Луцкевіч скончыў Санкт-Пецярбургскі (прыродазнаўчы факультэт) і Дэрпткі (юрыдычны факультэт) універсітэты. Уплыў на «беларускі выбар» юных мінскіх гімназістаў апекуна гуртка прагрэсіўнай моладзі Каруся Каганца. Пародненасць Луцкевічаў і Луцэвічаў (Янка Купала) у прыналежнасці да старожытнага беларускага шляхецкага роду гербу Навіна.

Іван Луцкевіч – беларускі археолаг, этнограф, публіцыст, грамадскі дзеяч. А найперш – непераўзыдзены знаўца старасветчыны

і мастацтва на Беларусі, фактычны фундатар першых легальных газет «Наша Доля» і «Наша Ніва», іншых выданняў, дзякуючы чаму рухалася беларуская справа. Раннє гімназічнае захапленне калекцыянаваннем старых манет і іншых старасвецкіх рэчаў. Знёмыства з вядомым беларускім археолагам Генрыкам Татурам, што паслужыла штуршком да паступлення ў Археалагічны інстытут. Адначасная праца ў «Нашай Ніве» і навукова-даследчая работа ў галіне археалогіі і гісторыі Беларусі. Багатая палітра віленскай калекцыі: сярэбраны пярсцёнак з пальца князя Усяслава Палацкага (XI ст.), Біблія Скарыны, Літоўскі статут, шэраг беларускіх старадрукаў, рукапісных кніг, летапісаў, дзяржаўных грамат Вялікага княства Літоўскага, пісаных па-беларуску, шыкоўная калекцыя слуцкіх паясоў, старожытная зброя, збор старажытных манет, народная разьба па дрэве, абразы, тканіны, музычныя інструменты і інш. Адкрыццё і апісанне Аль Кітаба – «святой кнігі», якой маліліся татары, – значны ўнёсак у вывучэнне старабеларускай мовы XVI – XVII стагоддзяў. Глыбокая эрудыцыя, тактоўнасць у зносінах і разумнае ўменне распрадаўца старавесцьчынай – неацэнены дар Івана Луцкевіча. Выключная роля калекцыі (што знаходзілася пры рэдакцыі) у пропагандзе беларускай мінуўшчыны сярод свядомай беларускай інтэлігенцыі (напрыклад, напісаная М.Багдановічам нізка вершаў «Стара Беларусь» у зборніку «Вянок»); у абургунтаванні права беларусаў на самавызначэнне. Ініцыятыва і перспектыва стварэння першага беларускага музея. Здзяйсненне мары Івана Луцкевіча праз два гады пасля яго смерці. Пасмяротнае адкрыццё Беларускага музея культуры і мастацтва імія І.Луцкевіча ў Базыльянскіх мурах (1921) – аднаго з найбагацейшых у Вільні. Музей пратрываў амаль 25 гадоў, быў самабытным асяродкам беларускай культуры. Даўлайши скрушны лёс музея і проблема яго вяртання.

Браты Іван і Антон Луцкевічы і Цётка. Іх лучаць адны паміненні, адны культурна-адраджэнскія асяродкі, у вытоку якіх яны стаялі: пецярбургскі «Круг беларускай народнай прасветы» (1902), БСГ (1903), газеты «Наша Доля» і «Наша Ніва», першыя Беларускія школы і настаўніцкія курсы на Віленшчыне, Гродзеншчыне, Беласточчыне (1916), Беларускае таварыства дапамогі пацярпелым ад вайны і іншыя віленскія грамадскія арганізацыі. Сумесная падрытоўка першых нумароў «Нашай Долі» (№ 1 «Нашай Долі», «бацькамі» якой былі браты Луцкевічы, адкрывалася сімвалічным вершам Цёткі «Наш палетак» і апавяданнем «Прысяга над крызвавымі разорамі»). У пашырэнні асветы, адкрыцці беларускіх школ у Вільні ў 1915 г., па згадках Ю.Вітан-Дубейкаўскай, Цётка «была ў духу і

*энергii найлепшай калегай Івана Луцкевiча*¹. Дапамога братоў Луцкевiчаў у выданні часопіса «Лучынка» (фактычны рэдактар – Цётка). Антон Луцкевiч – першы бiёграф Цёткi (кн. «Нашы песняры»).

Антон Луцкевiч – вiдны нацыянальны дзеяч. Адзiн з заснавальнiкаў БСГ, фактычны рэдактар (разам з братам Іванам) «Нашай Долi» і «Нашай Нiвы», адзiн з iнiцыятараў абвiшчэння БНР, Старшина Рады Народных мiнiстраў БНР, старшина Беларускага Навуковага Таварыства. Заснавальнiк і дырэктар Беларускага музея культуры і мастацтва імя І.Луцкевiча ў Вiльнi, Таварыства Беларускай Школы ў Вiльнi. Выкладчык Вiленскай беларускай гiмназiі, цiкавы лектар. Фундатар газеты «Гоман» (1916-1918), арганiзатор адноўленага выдання газеты «Наша Нiва» (выiшла 9 нумароў), выдавец зборнiкаў «Наша Нiва», «Памяцi Івана Луцкевiча». Ахвяра бальшавiцкага ГУЛАГу. Рэабiлiтаваны ў 1989 годзе. Нашчадкi павiнны ўваскращаць сваіх продкаў (думка расiйскага фiлосафа Мiкалая Фёдарава). На жаль, невыдадзенай пакуль што засталася спадчына (публiцыстычная, лiтаратурна-крытычная, навуковая) Антона Луцкевiча – «аднаго з тых, без каго сёння не было бы беларускай дзяржавы².

Пачатак лiтаратурна-эстэтычных даследаванняў А.Луцкевiча (Антона Навiны) – гады «Нашай Нiвы». Першая заяўка яго як крытыка-аналiтыка – рэцэнзiя на паэтычны зборнiк Янкi Купалы «Шляхам жыцця» (1913). Якраз тут крытык назаве Купалу прарокам Адраджэння, сцвердзiўшы, што «*Купала знайшоў самога сябе*». А.Луцкевiчу належыць і першая спроба разгадкi Багдановi-чавай паэзii (рэцэнзiя «Пясняр чыстай красы» (1914) на зборнiк «Вянок»). «Вянок» для крытыка – «*гэта праудзiвае пэрла ў беларускай паэзii*», сам М.Багдановiч – «*пясняр чыстай красы*», «*ні на кога не падобны*», а дакладней, паэт жыве «*у свеце чыстай красы і шчырай паэзii*», і зразумець яго можа толькi той, «*хто разумее музыку слова, чыя душа бачыць хараство ў чистай паэзii*». А.Луцкевiч першым падкрэслiў выключную музыкальнасць вершаў «Вянка». І, бадай, трэцяе адкрыццё Луцкевiча-крытыка – гэта Наталля Арсеннева як сапраудная мастачка слова (рэцэнзiя на зборнiк «Пад сiнiм небам»). Даробак не панарамны, але наколькi цэнны, у пэўнай ступенi – прагнастычны. Даследчык творчай спадчыны А.Луцкевiча А.Сiдарэвiч трапна заўважыць: «*На кепскiя*

¹ Вiтан-Дубейкаўская Ю. Cor ardens. Успамiны пра Цётку – Алёзу Пашкевiчанку-Кайрас // На суд гiсторiі. – Mn., 1997. – С.11.

² Казбярук У. Ля выпокай беларускай дзяржавы², або свае і чужыя пра Антона Луцкевiча // Крынiца. – 1999. – № 4/5 (52). – С.54.

*і шэрыйя кнігі ён рэцэнзій не пісаў. Ягоныя хараکтарыстыкі творчасці тых ці іншых пісьменнікаў сталі штампамі, клішэ (падкрэслена намі. – А.А.) ў пазнейшым беларускім літаратур-разнаўстве*³. Сярэдзіна 20-х гадоў – зорны час для Луцкевіча-эстэтыка і Луцкевіча-крытыка: арыентацыя на класіку, цікавасць да філософіі і эстэтыкі мастацтва. Краса для яго – самамэта (уплыў Багдановічавай паэзіі). Аналіз і высокая ацэнка «за красу» твораў Я.Купалы, Я.Коласа, М.Багдановіча, М.Гарэцкага, М.Чарота, У.Дубоўкі, У.Жылкі, Н.Арсенневай. А.Луцкевіч – аўтар літаратурна-крытычных даследаванняў «Нашы песняры» (1918) – першай кнігі беларускай крытыкі, «Пуцяводныя ідэі беларускай літаратуры» (1921) – першай гісторыка-тыпалагічнай класіфікацыі беларускай літаратуры, «Адбітае жыццё» (1929) – першага дапаможніка па беларускай літаратуры для настаўнікаў, студэнтаў, вучняў. Высокая культура інтэлігентнасці і талерантнасці крытыка.

Антон Луцкевіч – вядучы публіцыст «Нашай Нівы». Сацыяльна-філософскія і палітычныя тэмы («Аб свабодах», «Аб жыдах» і інш.). Нашаніўскія публікацыі (з 1909 г.) нацыянальнай проблематыкі – «Вільня ў беларускай літаратуры», «Кароткая гісторыя Беларусі», «Родная мова і яе культурнае значэнне», «З нашага жыцця», «Думкі аб школьнай справе», «Пуцяводныя ідэі» і інш.). Адначасовы зварот да інтэлігенцыі і простага люду. Прапаганда ідэй беларускага адраджэнскага руху ў замежным друку (расійскі часопіс «Московский еженедельник» (1909), віленская польская газета «Кур'ер краёвы»).

Антон Луцкевіч – непераўзыдзены нашаніўскі публіцыст і літаратурны крытык.

Пытанні для самакантролю

۳ У рэцэнзіі «Пясняр чыстай красы» («Нашы песняры» (1918)) А.Навіна разгледзеў адметную ў Багдановічавым «Вянку» красу – «*кryштальна чыстую кryніцу*». Паэтычная цэласнасць «Вянка» заўсёды згарманізаваная, што дае падставы гаварыць пра паэтычны космас «Вянка». Пачытайце «Вянок» М.Багдановіча і падумайце, якія эстэтычныя катэгорыі паэта пакуль што былі не заўважаны крытыкамі і не асэнсаваны.

۴ Прачытайце рэцэнзію «Ідэолаг народнай інтэлігэнцыі» (1921, «Адбітае жыццё»), у якой Луцкевіч-крытык адкрывае самабытны

³ Сідарэвіч А. Луцкевічы і Луцэвічы // Крыніца. – 1999. – № 4/5 (52). – С.69.

талент Максіма Гарэцкага. Якая ацэнка даецца ягоным аповесцям «Антон» і «Дзве душы»? Адказ заканспектуйце.

а Чаму А.Луцкевіч называе Янку Купалу прарокам беларускага Адраджэння (рэцэнзія на зборнік Я.Купалы «Шляхам жыцця» (1913))?

Літаратурная крытыка

Навіна А. Нашы песняры. – Вільня, 1918.

Навіна А. Пуцьводныя ідэі беларускай літаратуры. – Вільня, 1921.

Навіна А. Адбітае жыщё. – Вільня, 1929.

Навіна А. Янка Купала як прарок адраджэння. – Вільня, 1932.

Навіна А. Галоўныя кірункі ў беларускай паэзіі. – Вільня, 1933.

Крытычная літаратура

а пра А.Луцкевіча:

1. Багдановіч І. Алайза Пашкевіч і браты І. і А. Луцкевічы // Багдановіч І. Авангард і традыцыя: Бел. паэзія на хвалі нацыянальнага адраджэння. – Mn.: Беларуская навука, 2001. – С.116-130.

2. Бяляцкі А. У іпастасі літаратурнага крытыка: Антон Луцкевіч // Бяляцкі А. Вяртання маўклівая споведзь. – Mn., 1994.

3. Апостол нацыянальнага возрождения [Дело Ант.Луцкевіча. Неизвестные архивные материалы] // Неман. – 1995. – № 1. – С.127-167.

4. Бергман А. Антон Луцкевіч // Ніва. – 1984. – 29 студз.

5. Ежукоўскі А. Антон Луцкевіч // Роднае слова. – 1994. – № 1.

6. Конан У. Антон Луцкевіч: філософія і эстэтыка нацыянальнага адраджэння // Голос Радзімы. – 1994. – № 10. – С.4; № 11. – С.4; № 12. – С.4; № 13. – С.4.

7. Мароз К. Талент віленскага крытыка // Полымя. – 1996. – № 1. – С.293-319.

8. Сидоревич А. Антон Луцкевіч // Неман. – 1990. – № 7.

9. Тарасюк Л. Беларуская паэзія пачатку XX ст. у ацэнках А.Навіны (Луцкевіча) // Веснік БДУ. Сер. 4. – 1994. – № 2.

а пра І.Луцкевіча:

1. Адамовіч А. «Як дух змаганьня Беларусі». – Нью Ёрк: Выд. газ. «Беларус», 1983. – 28 с.

2. Вітан-Дубейкаўская Ю. Мае ўспаміны. – Вільня, 1996.

3. Вітан Кветка. «Наша ніва» і Іван Луцкевіч // На суд гісторыі. – Mn., 1994. – С.61-65.

4. Каўка І. Іван Луцкевіч – адраджэнец // Беларусіка. – Кн. 1. – Mn., 1993. – С.41-47.

5. Луцкевіч А. Беларускі музэй імені Івана Луцкевіча. – [Рэпринт. выд.]. – Mn.: Белорус. кооп. выд. т-ва «Адраджэнне», 1992. – 16 с.

6. Бандарук К. Іван Луцкевіч // Ніва. – 1994. – 28 жн. (№ 35). – С.8.

7. Варановіч Е. Высокая зорка натхнення // Наша свабода. – 2001. – 28 траўня. – С.7.

8. Калінкіна С. Сакрэтнае рассакрэчана // Голас Радзімы. – 1992. – 9 студз. (№ 2). – С.7.
9. Крывіцкі Л. Нельга абысці маўчаннем // Спадчына. – 1921. – № 1. – С.10-17.
10. Лабынцаў Ю. Актавыя дакументы, рукапісныя і старадрукаваныя кнігі ў зборах Беларускага музея імя Івана Луцкевіча ў Вільні // Беларусіка. Кн. 1. – Мн., 1993. – С.47-52.
11. Луцкевіч Л. Лявон Луцкевіч пра Антона Луцкевіча // Рунь. – 1999. – № 22, № 23.
12. Мірановіч Я. Угодкі Івана Луцкевіча // Ніва. – 1999. – 14 лістап. (№ 46). – С.4.
13. Мірачыцкі Л. Асветнік, папулярызатар, збіральнік // Голас Радзімы. – 1981. – 18 чэрвеня.
14. Паўлоўскі С. Дом, у якім прыдумалі краіну: Віленская кватэра Івана Луцкевіча ідзе на знос // Наша ніва. – 2000. – 22 траўня (№ 21). – С.6.
15. Сідарэвіч А. Хто такія Іван і Антон Луцкевічы? // Народная воля. – 1997. – 4 сак. (№ 40).
16. Трусава А. Яны стваралі Беларусь // Культура. – 1994. – 16 лют. (№ 7). – С.4.
17. Успаміны пра Івана Луцкевіча / Аўт.: А.Будзька, М.Гарэцкі, Л.Родзевіч // Спадчына. – 1991. – № 1. – С.18-20.

ТЭМА 6. ТВОРЧАСТЬ МАКСІМА БАГДАНОВІЧА

Ад Максіма-кніжніка пачатак...

Лекцыя 1. **Максім Багдановіч – класік беларускай літаратуры**

1. Загадка Максіма Багдановіча.
2. «Я бальны, бесскрыдлата паэт...»: дваццаць пяць вёснаў паэта.
3. «Паэт нараджаецца не аднойчы»: Багдановічава вечнасць.

Максім Багдановіч – паэт-наватар, эстэт, літаратуразнаўца, перакладчык, асветнік. Літаральна ва ўсім – пячатка майстра-першаадкрывальніка. Першы беларускі пясняр мадоннаў, першы паэт-урбаніст, першы аўтар беларускіх трыйялетаў, рандо, актаваў..., першы беларускі перакладчык Верлена, Гейнэ, Авідзія, Гарацыя, адзін з пачынальнікаў беларускай інтymнай, філасофской, імпрэсіяністычнай паэзіі.

Прамоўленае Багдановічам-паэтам – непераўзыходнае, заўсёднае, бо лучыць у адно – існа-чалавече (бы звычайвае) і адначасова вечнае. Адмысловы знак багдановічавай паэзіі – краса.

«Пясняр чыстай красы» – так надзвычай харкторыстычна назваў М.Багдановіча ягоны першы літаратурны крытык Антон Навіна ў аднайменнай рэцэнзіі на «Вянок». Разам з тым багдановічава паомніцтва ў свет прыгожага ахутана загадкавасцю.

Загадка – у паэтычнай арыгінальнасці (высокамастацкасць вобраза, культура радка), у панарамнасці мыслення (тварэнне самой Беларусі), у сусветна-касмічным пачуванні, у непадкупнай афарыстычнасці прамоўленага.

Загадка – у таемнай моцы вабнасці і драматызму асобы паэта, у прыроджанай інтэлігентнасці натуры, у апантанай жыццялюбнасці гэтага «старажытнага грэка ў беларускай вонратцы» (М.Грамыка). Бо, сапраўды, толькі грэкі ўмелі так разумець і любіць жыццё, дзе, мовячы словамі самога паэта, «*ўсё так проста і так неразгадана*».

I, нарэшце, «астральная» загадка – Максім (‘найвялікшы’) Багдановіч (Богам дадзены). Загадак – безліч, і ў гэтым – прыцягальнасць асобы паэта і радка.

Дакрананне да праблемы Багдановічавай загадкі тонкіх цаніцеляў ягонай пазіі, інтэлектуальна адораных крытыкаў (Р.Бярозкін, М.Стральцоў, А.Лойка, У. Конан).

Драматызм паэставай асобы: ранніе сіроцтва, невылечная хвароба, хатняя неўладкаванасць, заўсёдны пакутны боль па «*краинебраначы*». Годны сямейны радавод Багдановічай. Неспазнаная шматабяцаючая Гародня. Зведеная халодная далячынь ад Радзімы (Ніжні Ноўгарад і Яраслаўль). Першая доўгачаканая паездка на Беларусь (старажытная Вільня, самабытная Ракуцёўшчына, 1911). I – пяць плённых незабыўных месяцаў у Менску, няўтульная светлая Ялта... «*Маладому вераб’ю блага...*» – апошніе прызнанне і развітанне ўпершыню ўжо бесклапотнага паэта-самотніка: «*бальнога*», стомленага жыццёвай мітуснёй, але далёка не «*бесскрыдлатага*», бо – «*кнігу маю*». У ёй – паэтычнай кнізе «Вянок» – само гарэнне жыцця, уквеченага няўрымлівым, напорыстым змаганнем.

Зацікаўленае прачытанне-вымярэнне часам. Багдановічава паэзія – не этalon, не паказальны ўзор, а сама неабходнасць і спавядальнасць. Неабходнасць для ўсіх і кожнага. Спавядальная моц перад чыстым, першасным, некранутым – перад «*засушанымі... на панеры краскамі, свежымі калісці...*». У гэтым яе святасць і вечнасць.

Заданні

à Прачытайце адну манографію (на выбар) пра жыццёвы шлях паэта. Да пэўных біяграфічных штрыхоў падбярыце адпаведныя паэтычныя радкі і падмацуйце імі свой аповед.

à Чым для Вас асабіста вабная асoba Багдановіча-паэта?

а Пазнаёміўшыся з жыццяпісам паэта, прылучыцеся да абмеркавання пытання «Загадка Багдановіча»... Пра што сведчыць сама неразгаданасць некаторых момантаў? У чым арыгінальнасць неразгаданых загадак-таямніц?

Лекцыя 2. Эстэтычныя погляды Максіма Багдановіча

1. Эстэтычная змястоўнасць твораў М.Багдановіча.
2. «Музыка» як апавяданне-прагноз.
3. «Васілёк і жытва» ў апавяданні «Апокрыф».
4. «Апавяданне аб іконніку і залатару»: праблема абнаўлення мастацтва.
5. Жыватворная сіла Красы ў апавяданні «Шаман».
6. Неакласіцызм паэзіі М.Багдановіча.

Паняцці прыгожага і гуманнага, прыгожага і ўзвышанага. Выяўленне паняцця прыгожа-мастацкага ў гарманічным адзінстве зместу і формы. Непаўторнасць як крытэрый эстэтычна дасканалага твора ў мастацтве.

Гарманічнасць асобы Максіма Багдановіча. Творчасць М.Багдановіча – своеасаблівы «парапт на інтэлігэнтнасць» беларускай літаратуры. Проблема змястоўнасці твораў паэта. Змястоўнасць і змест.

Эстэтычна змястоўнасць Багдановічавых твораў:

1) Краса, хараство – «апазнавальны» знак Багдановічавай ліры. Творчае крэда паэта – «*няма красы без спажытку, бо сама краса і ёсьць той спажытак для души*»¹.

2) Пародненасць і непадзельнасць дзвюх з'яў – з'явы красы і з'явы Беларусі – у багдановічаўскім разуменні: «*Край беларускі – лясісты і балоцісты. Вось нам і трэба стварыць паэзію лесу, паэзію дрыгвы*»².

3) Гармонія рацыянальнага («мысліцельнага») і эмаціянальнага. Дбанне «*аб шыраце духоўнай*»: узбагачэнне тэмамі, формамі, народна-фальклорнай і сусветна-культурнай спадчынай.

4) Шматгранная «жыццёвасць» хараства (у прыродзе, у мінуўшчыне, у дабрыні, у пакутах, нават у брудзе і смерці).

5) Ідэал красы Мадонны (жанчыны-маці). Краса і ахвяра. Смерць як абнаўленне жыцця.

6) Спалучэнне неспалучальнага (жыццё і смерць, прыгожае і трагічнае). Кветкі «*свежыя калісъці*» – сімвал трагічна-прыважага.

¹ Багдановіч М. Поўны збор твораў: У 3 т. Т. 2. Маст. проза, пераклады, літаратурныя артыкулы... – Мн., 1993. – С.51.

²

Усё высокое і каштоўнае (чалавече і нацыянальнае) – эстэтычнае мара М.Багдановіча.

7) Адчуванне ўнікальнасці жыцця (ад «сумнага, маркотнага лесуна» («– Чуеш гул?...») да «ваякаў на грозных канях» («Пагоня»)).

8) «Чалавечая» дамінанта – касмічнае пачуванне «я» («Я хацеў бы спаткаца з Вамі на вуліцы...»).

Эстэтычныя прызнанні паэта. Шырокая распрацаванасць тэмы мастацтва і хараства: вершы («Песняру», «Мае песні», «Ой, чаму я стаў паэтам...»), «Ліст...» і інш.), апавяданні («Музыка», «Апокрыф», «Апавяданне аб іконніку і залатару», «Мадонна», «Сон-трава», «Шаман»), літаратурна-крытычныя артыкулы («Забыты шлях», «Глыбы і слай», «Краса и сила», «Поэзия гениального учёного» і інш.).

Інтэлектуальны пачатак апавядання М.Багдановіча. Выяўленне аўтарскай эстэтычнай праграмы: несумяшчальнасць фальшу і праўдзіва-самавітага («Музыка»), бескарыслівасць хараства, мастацтва («Апокрыф»), абнаўленне майстэрства («Апавяданне аб іконніку і залатару»), жыватворнасць красы («Шаман»).

Індывідуалізаванасць, «асабістасць» тэмы адухоўленай Красы ў творчасці М.Багдановіча.

Неакласіцызм паэзіі М.Багдановіча: высокая ступень творчага ўсведамлення, рацыянальны пачатак (гармонія «Вянка»), наяўнасць класічнага ўзору, зварот да антычнасці. Прыцягненне ў апошній красы асобы і магутнасці Кону.

Пытанні і заданні

а У багдановічавым разуменні колас і васілёк – з’явы ўзаемавыключальныя ці ўзаемадапаўняльныя? Паразважайце і абгрунтуйце свой адказ.

а Фінал «Апокрыфа» М.Багдановіча выключны. Пра якое «гора» ад затаптанных людзьмі Хрыстовых «слядоў» гаворыцца ў эпілогу апавядання?

а Падумайце, чаму даследчыца Л.Тарасюк вызначае псіхалагічны тып Багдановіча-творцы як: «*Моцарт і Сальеры ў адной асобе*³». У падмогу паразважайце над тым, што сам жа паэт хутчэй не паэтызуе, а харектарызуе сваю творчасць. Для пацвярджэння згаданай думкі – чытаем у в. «Ліст да п. В.Ластоўскага»:

*У творчасці яго раптоўнага няма:
Аснова для яе – спакойная дума⁴.*

³ Тарасюк Л.К. Мастацкая кірункі і плыні ў беларускай паэзіі XIX – пачатку XX ст. – Мн., 1999. – С. 55.

⁴ Багдановіч М. Поўны збор твораў. Т. 1. – С.264.

І далей:

*Сальеры ў творчасці ўсё хацеў паняць,
Ва ўсім упэўніца, усё абмеркаваць,
Абдумаць спосабы, і матар'ял, і мэту
І горача любіў сваю свядомасць гэтую⁵.*

Лекцыя 3. «Вянок» М. Багдановіча як мастацкі феномен

1. «Вянок» – кніга-ўзор.
2. Гісторыя стварэння і выдання кнігі.
3. Асаблівасці кампазіцыі.
4. Паэтычны космас «Вянка».
5. Наватарства «Вянка».
6. Павянковы перыяд.
7. Паэтычнае майстэрства.

«Вянок» (1913) – споведзь души аўтара адзінай прыжыццёвой кнігі паэзіі, прычым непераўзыдзенай. Арыгінальная задума, своеасаблівы ўнутраны сюжэт. В. Ластоўскі – «хросны бацька» «Вянка, кніжкі выбранных вершаў» (1913). Прысвячэнне «Вянка». Эмблематыка Лебедзя. «Спакойнасць», «сцішанаасць» «Вянка» пасля выдання з захаваннем цэльнасці ўнутранага сюжету. Гарманічнае адзінства «Вянка» і яго рухомая цэльнасць.

Класічная тэма хуткаплыннасці жыцця і даўгавечнасці мастацтва, Тэма смерці і адраджэння – пошукувае вырашэнне «Вянка». Ідэя цэльнасці і духоўных пошукуў.

Наватарства «Вянка»: уласна лірычны пачатак, індывідуалізацыя паэтычнага «я»; праз асабістасць, інтymнае – да агульначалавечага; энцыклапедычнасць выяўлення.

Паэтычнае майстэрства «Вянка» як кнігі універсальнай: сінтэз фольклорнай і класічнае сусветнай спадчыны, «тварэнне» мовы, жанравая разнастайнасць (верш-гутарка, -маналог, -раманс, -дума; балада, народная песня, байка, паэма), сімвалічнае вобразнасць, афарыстычнасць (кніжная і уласна аўтарская), імпрэсіяністичнасць (выключная «цяжкасць» гукавых і жывапісных уражанняў), загадкавасць (сумяшчэнне кантрастна семантычнага: свято – цемра; каханне – смерць).

⁵ Там жа. – С.263-264.

Лекцыя 4 . Максім Багдановіч і Поль Верлен два светы.

1. Максім Багдановіч – паэт-жывапісец, паэт-музыка.
2. Паззія М.Багдановіча ў творчасці беларускіх кампазітараў.
3. Свет Поля Верлена і паззія М.Багдановіча.
4. М.Багдановіч – перакладчык з Поля Верлена, стваральнік арыгінальнага «выбранага» з Верлена на беларускай мове, ягоны сумоўца.
5. «Дык музыкі!.. У ёй – наш лёс...»: паэтыка верленаўская верша і пераствораныя багдановічавы рымты-віхры, рымты-калыханні, рымты-карагоды.
6. Шляхі-імёны Поля Верлена і Максіма Багдановіча: адзін – паэт «млоснасці», другі – паэт зорак і неба.

Максім Багдановіч – паэт-імпрэсіяніст; паэт паўтонаў, імгненных зрухаў. У гэтым плане ён – паэт «вельмі выбіральны» (І.Навуменка). Паэтычны гараскоп: месяц, зоркі, воблакі, сонца. Багдановічава эстэтыка змяркання, вечара, ночы, зімы. Альбо, як пільна заўважаў У.Конан: «Яго пейзажная лірыка – найбольш малюнкі-усташіны знікшага дня, вітанне таго дня, што мае нарадзіцца»⁶. Міфічная жыццестваральнасць «зачараванага царства». Музыка прыродных стыхій ветру, буры, мяцеліцы, вады. Стыхія гукаў гарадскіх: гарадскія вулкі, звон, гул, шум, гром. Прырода рознагалосых плачу і смеху.

«Музычнае» жыццё багдановічавай паэзіі (вакальныя цыклы сучасных А.Багатырова, І.Маціеўскага, С.Рак-Міхайлоўскага, І.Лучанка, В.Помазава і інш.). Санатныя кампазіцыі «Лесуна», «Вадзяніка», «Змяінага цара». Першы кампазітар, які «агучыў» Багдановіча, – Ян Тарасевіч (раманс «Плакала лета» (1919)).

Поль Верлен – «ічасцем забыты паэт» (Л.Дранько-Майсюк) – французскі паэт «асенняй песні», «захаду», «млоснасці». Прыйнада знакаў-сімвалам верленаўскай паэзіі (в. «Млоснасць», «Сон цёмны ўсё мацнене...», «Ціхі і сіні...», «Глянь, месяц бледны...»). «Вольныя» пераклады М.Багдановіча, які «адчуваў П.Верлена, як ні адзін славянскі паэт»⁷. Неапублікованы ў «Вянку» раздзел «З чужой глебы», але захаваны як выбранае з Верлена для беларускага чытача. Прыцягненні – адштурхоўянні ў перакладчыцкім майстэрстве. «Усё зведана!..» (Поль Верлен) – «аблятайце цвятамі» (Максім Багдановіч): завяшчанне паэзіі двух сутвортцаў.

⁶ Конан У. Свято паэзіі і цені жыцця: Лірыка Максіма Багдановіча. — Мн., 1991. — С. 97.

⁷ Навуменка І. Максім Багдановіч. — Мн., 1997. — С.56.

Пытанні і заданні

ା Максім Багдановіч – месяца- і зоркапаклоннік (параўн. Купалу-сонцапаклонніка). Пасправуйце скласці «зоркавы» гараскоп Максіма-жывапісца з адборных характарыстычных эпітэтаў. Напрыклад: «Зоркі ў Максіма-жывапісца розныя: «бахматыя», «сіняватыя», «дрыжачыя», «ясныя», «пекныя», «паҳаладзеўшыя»; да таго ж іх яшчэ шмат – «брывзі золата», «хараводы», «вянкі», «пацеркі зор»... Зязоць яны агністаю слязой, ...». Працягніце апoвед, узбагаціўшы рад іншымі эпітэтамі-пералічэннямі.

Зорка ў Максіма Багдановіча – не толькі нябесны атрыбут, але і адухоўленая сведка велічнага (Зорка Венера). Адшукайце, што паэт называе двойнымі зоркамі, зоркамі – «двойняткамі».

ା Ахарактарызуіце танальны лад трох вершаў-перакладаў з Поля Верлена, створаных у розных рытміка-інтанацыйных прасторах: рытм-віхр (в. «Асенняя песня»), рытм-калыханне (в. «Раяль цалуе тонкая рука»), рытм-карагод (в. «У полі мрок...»).

ା Параўнайце перастварэнні з Поля Верлена «Ціхі і сіні...», «Глянь, месяц бледны...» – і адпаведна ўласна багдановічайскія вершы «Падымі ўгару сваё вока...» і «Покуль, зорка...». Улічваючы самастойнасць і самавартаснасць перакладаў, усё ж яны (пераклады) знітаваны са згаданымі вершамі вобразна-асацыятыўнай сувяззю. Якой іменна?

ା Чаму апошні па часе стварэння пераклад «Млоснасць» (1913) апраўдвае месца заключнага ў цыкле «З чужога» (парадак размяшчэння ўсталяваны самім М.Багдановічам)?

Практычныя заняткі 1. Максім Багдановіч – літаратуразнаўца, паэт-наватар, публіцыст, перакладчык

1. *Максім Багдановіч – літаратуразнаўца (арт. «Глыбы і слай», «За тры гады», «Забыты шлях»).*
2. *М.Багдановіч – наватар-вершаскладальнік.*
3. *Публіцыстыка М.Багдановіча.*
4. *М.Багдановіч – перакладчык. Прывіда перакладу.*

Пытанні і заданні

ା Артыкулы М.Багдановіча «Глыбы і слай», «За тры гады», «Забыты шлях» – пачатак беларускай прафесійнай крытыкі і крытыкі прагнастычнай. Заканспектуйце ўсе тры артыкулы, прадумайшы наступныя пытанні:

«Глыбы і слай» (1911)

· Што азначаюць аўтарскія паняцці «глыбы» і «слай» з улікам наступнай заўвагі: «...літаратура мае змогу не таптацца на адным месцы, а расці і ўшыр і ўглыб»⁸?

· Хто з творцаў у Багдановічавым разуменні «глыбы», хто – «слай». Чым кіруеца строгі крытык пры такім адборы?

· Што гаворыцца пра Багдановіча і хто гаворыць пра яго? Гэта дакладна аўтарская самахарактарыстыка? Абгрунтуйце.

· Хто з празаікаў – «глыбы»? Чаму?

· Пра якую жыццёвую драму згадвае М.Багдановіч? Чаму?

«За тры гады» (Агляд беларускай краснай пісьменнасці 1911-1913 г.) (1913)

· Пра каго «першае слова» і хто «другі выдатны паэта» ў артыкуле? Чаму з іх распачынаецца гаворка?

· Найбольш запамінальныя харкторыстычныя ацэнкі творчых асобаў (А.Гарун, Ядвігін Ш., Власт, З.Бядуля), пісьменнікаў «зусім асобнага духу»⁹.

· Пра які «дар» беларускай пісьменнасці гаворыць аўтар?

«Забыты шлях» (1915)

· Якія задачы на той час ставіліся аўтарам перад беларускай інтэлігенцыяй?

· Што дало права Багдановічу зрабіць высновы пра «кароткі паўтарыцельны курс» нашай літаратуры?

· Які канкрэтна шлях забыты беларускай паэзіяй?

· Пра якія два шляхі фальклорнага ўзбагачэння гаворыць аўтар і які з іх вылучаны плённым?

· Як Вы разумееце выраз М.Багдановіча «Беларускіх вершаў у нас яшчэ не было – былі толькі верши, пісаныя беларускай мовай»¹⁰. І далей: «Але занасіць толькі чужое, не развіваючи свайго, – гэта яшчэ горш: гэта знача глуміць народную душу (падкрэслена намі. – А.А.))¹¹. Чаму М.Багдановіч ставіць пытанне пра «вывучку» ў сусветнай паэзіі?

· Узнавіце свае веды пра віды класічных строфай («Паэтычны слоўнік» В.Рагойшы). Створаная Багдановічам «класіка» – «акно ў Еўропу» (Р.Барадулін). Дакажыце, што ўзоры багдановічаўскага верлібра (філософскага, любоўнага) – гэта ўзоры не проста лірыкі кахання, а ўзоры лірыкі філософіі кахання.

⁸ Багдановіч М. Поўны збор твораў: У 3 т. Т. 2. – Mn., 1993. – С.185.

⁹ Там жа. – С.229

¹⁰ Там жа. – С.288.

¹¹ Там жа. – С.291.

· Падрыхтуйце паведамленні «М.Багдановіч і беларускае адраджэнне», «Максім Багдановіч і Украіна» згодна з прачытанымі Вамі публіцыстычнымі артыкуламі.

Тэмы творчых пісьмовых прац

- «Загадкавы паэт Багдановіч...»
- «Двойной красы аблік ядыны» або Багдановічава *Мадонна*
- «Больш за ўсё на свеце жадаю я, каб у мяне быў свой дзіцёнак...»
- «Малюнкі і спевы» Максіма Багдановіча
- «Дык музыki!.. У ёй – наш лёс...»: Поль Верлен і Максім Багдановіч
- «Вянок» М.Багдановіча і «Матчын дар» А.Гаруна – дзве кнігі-легенды»
- «У дзяявочай журбе я шукаю такога, каб усім – у цябе: мой Максім Багдановіч»

Мастацкія творы

Багдановіч М. Вянок. Кніга вершаў. – Вільня, – 1913.

Багдановіч М. Поўны збор твораў. У 3 т. Т. 1. Вершы, пазмы, пераклады, наследаванні, чарнавыя накіды. – Mn.: Навука і тэхніка, 1992. – 752 с.

· Вершы:

«Вянок» (1909-1912): «Вы, хто любіце натрапіць...»;

«У зачараваным царстве»: «*** Чуеш гул? – Гэта сумны, маркотны лясун», «Над возерам», «Вадзянік», «Змяіны цар», «Цёплы вечар, ціхі вечар, свежы стог», «Плакала лята, зямлю пакідаочы...», «Зімой (*** Здароў, марозы, звонкі вечар!)», «Маёвая песня (*** Па над белым пухам вішняў)», «Раманс (*** Зорка Венера ўышла над зямлёю)»;

«Згуки Бацькаўшчыны»: «*** Не кувай ты, шэрэя зязюля», «Вечар (*** Месяц круглы ўстаў на небе)»;

«Старая Беларусь»: «Летапісец», «Перапісчык», «Кніга», «Слуцкія ткачыхі»;

«Места»: «Вулкі Вільні зіяюць і гулка грымяць!», «У Вільні», «Завіруха»;

«Думы»: «С.Е.Палуяну», «Краю мой родны! Як выкляты Богам...», «Кінь вечны плач свой аб старонцы!», «Ой, чаму я стаў паэтам», «Даўно ўжо целам я хварэю», «Калі зваліў душы Геракл у пыл Антэя», «Бледны, хілы, усё ж люблю я», «Жывеш не вечна, чалавек», «Свяча бліскучая зіяе», «Песняру»;

«Вольныя думы»: «Вы, панове, пазіраецце далёка», «Шмат у нашым жыцці ёсць дарог»;

«Старая спадчына»: «Пентаметры», «Санет», «Трыялет», «Рандо», «Актава», «Тэрцыны»;

«Мадоны»: «У вёсцы», «Вераніка»;

«Каханне і смерць»: «Да вагітнай», «Трыялет (*** Дзераўлянае яечка)», «З енкам дзіцё ты раджаеш», «Тым вянкі суворай славы», «Белы крыж, пліта, пад ёй – магіла».

· Вершы-пераклады З.П.Верлена:

«З чужой глыбы»: «Захад», «Глянь: месяц бледны...», «Асенняя песня», «Раяль целуе тонкая рука», «У полі мрок», «Млюснаць».

· Вершы розных гадоў:

«Цемень (*** Я сяджу без агню...)», «Я бальны, бесскрыдлы паэт», З цыкла «Лясун», «Касцёл св.Анны ў Вільні», «Трыялет (*** Мне доўгая расстанне з Вамі)», «Успамін (*** Дзень гэты, – так пісаў Катул)», «С.Палуяну (*** Ты быў, як месяц, адзінокі)», «Эмігранцкая песня (*** Ёсьць на свеце такія бадзягі)», «Я хацеў бы спаткаца з Вамі на вуліцы...».

· Вершы беларускага складу:

«У Максіма на кашулі вышыты галубкі», «Хоць і зорачка – ды не вячэрняя», «Максім і Магдалена», «Лявоніха».

· Вершы апошніх гадоў:

«Маладыя гады», «Сцюжа, мрок... Я ізноў хвараваты...», «Пагоня», «Страцім-лебедзь», «Набягае яна», «Пралятайце вы, дні», «У краіне светлай, дзе я ўміраю...».

· Пераклады: З Гарацыя – «Памятнік»; З Авідзія – «Ікар і Дзедал».

Багдановіч М. Поўны збор твораў. У 3 т. Т. 2. Маст. проза, пераклады, літаратурныя артыкулы, рэцензіі і нататкі, чарнавыя накіды. – Mn.: Навука і тэхніка, 1993. – 600 с.

· Апавяданні:

«Музыка», «Мадонна», «Апокрыф», «Апавяданне аб іконніку і залатару...», «Шаман».

· Літаратурная крытыка:

арт. «Глыбы і слай», «За тры гады», «Забыты шлях», «Санет», «Краса и сила», «Одинокий».

Багдановіч М. Поўны збор твораў. У 3 т. Т. 3. Публіцыстыка, лісты, летапіс жыцця і творчасці. – Mn.: Навука і тэхніка, 1995. – 461 с.

· Публіцыстыка:

арт. «Хто мы такія?», «Аб веры нашых прашчураў», «Белорусы», «На белорусские темы», «Новая интеллигенция».

Літаратура пра жыццёвы і творчы шлях паэта

Манаграфіі, эсэ:

1. Бачыла А. Дарогамі Максіма. – Mn., 1971.

2. Бярозкін Р. Чалавек напрадвесні: Расказ пра Максіма Багдановіча. – Mn., 1986.

3. Зубараў Л. Максім Багдановіч. – Mn., 1988.

4. Кабаковіч А. Паэзія Максіма Багдановіча: Дыялектыка рацыянальнага і эмацыйнальнага. – Mn., 1978.

5. Каханоўскі Г. А сэрца ўсё імкне да бацькоўскага краю..: З біяграфіі М.Багдановіча. – Mn., 1991.
6. Конан У. Свято паэзіі і цені жыцця: Лірыка Максіма Багдановіча. – Mn., 1991.
7. Лойка А. Максім Багдановіч. – Mn., 1968.
8. Міклашэўскі Я. Каханне і смерць, або Лёс Максіма Багдановіча. – Mn., 1995.
9. Навуменка І.Я. Максім Багдановіч. – Mn., 1997.
10. Стральцоў М. Загадка Багдановіча. – Mn., 1969.

Іншая літаратура

1. Архіўныя матэрыялы: Да жыцця і творчасці Максіма Багдановіча. – Mn., 1996.
2. Багдановіч I.Э. Маастацкая апалогія хараства: феномен Максіма Багдановіча // Багдановіч I.Э. Авангард і традыцыя: Беларуская паэзія на хвалі нацыянальнага адраджэння. – Mn.: Беларуская навука, 2001. – С.171-193.
3. Барсток М.М. Максім Багдановіч у школе. – 3-е выд., перапрац. і дап. – Mn., 1991.
4. Бярозкін Р. Свет Купалы. Звені. – Mn., 1981.
5. Замоцін I. М.Багдановіч. Крытыка-біяграфічны нарыс // Замоцін I. Творы. – Mn., 1991.
6. Войцікаў Л. Пяць месяцаў у Менску // На суд гісторыі. – Mn., 1994.
7. Ластоўскі В. Мае ўспаміны аб Багдановічу // Там жа.
8. Максімовіч В.А. Універсалізм творчасці Максіма Багдановіча // Максімовіч В.А. Эстэтычныя пошукуі ў беларускай літаратуры пачатку XX стагоддзя: Дапам. для студэнтаў філал. фак. ВНУ. – Mn.: Аракул, 2000. – С.183-227.
9. Шлях паэта: Зборнік успамінаў і біяграфічных матэрыялаў пра М.Багдановіча. – Mn., 1975.
10. «Я хацеў бы спаткацца з Вамі...». – Гродна, 1994.

Крытычная літаратура да тэмы «Максім Багдановіч – класік беларускай літаратуры»

1. Максім Багдановіч: Пра жыццё і творчасць паэта // Крыніца. – 1999. – № 6. – С.3-66.
2. Бяляцкі А. Бацька і сын // Крыніца. – 1999. – № 6. – С.73-78.
3. Гілевіч Н. Ты не згаснеш, ясная зараначка... // Слова пра літаратуру і літаратарай: Літ.-крытыч. арт. па бел. літ.: У 2-х кн. – Кн. 1. XIX – пач. XX ст. – Mn.: Маст. літ., 2001. – С.381-393.
4. Капій Б. Смерць у жыцці і творчасці М.Багдановіча // Полымя. – 1996. – 24-30 траўня. – С.8.
5. Кароткая Т. Маці паэта // Беларуская мова і літаратура ў школе. – 1991. – № 3. – С.76-77.

6. Качаткова П. Шлях да Ракуцёўшчыны // Роднае слова. – 1997. – № 5. – С.67-69.

7. Кісель З. Род ваяроў, святароў і паэтав // Ніва. – 1999. – 14 сак. (№ 11). – С.2.

8. Конан У. Роздум пра вечнае ў паэзіі М.Багдановіча // Польмя. – 1991. – № 11. – С.236-247.

9. Лойка А. Паэт нараджаеца не аднойчы // Слова пра літаратуру і літаратарап: Літ.-крытыч. арт. па бел. літ.: У 2-х кн. Кн. 1. XIX – пач. XX ст. – Мн.: Маст. літ., 2001. – С.394-430.

10. Мікалайчанка А. «Ракуцёўская лета» з М.Багдановічам // Наша слова. – 1996. – 15 жн. (№ 33). – С.1-2.

11. Петрушкевіч А. Яна дала Беларусі Паэта // Петрушкевіч А. Іду па слядах. – Гродна, 1997. – С.22-33.

12. Пяткевіч А.М. «...І Нёман недалёка»: Аб гадах маленства М.Багдановіча: Гродна, 1892, 1986 // Беларуская мова і літаратура ў школе. – 1991. – № 3. – С.76-77.

13. Содаль У. З жыццяпісу М.Багдановіча // Беларуская мова і літаратура ў школе. – 1991. – № 11. – С.72-76.

14. Тычына М. Жыццё як творчасць // Беларусь. – 1996. – № 12. – С.2-3.

15. Чобат А. Сям'я Багдановічаў у Гародні // Наша ніва. – 1998. – 2 снеж. (№ 47).

Крытычная літаратура да тэмы «Эстэтычныя погляды Максіма Багдановіча»

1. Бур'ян Б. Трывогі вандроўніка і трубадура // Крыніца. – 1999. – № 6. – С.73-78.

2. Івашын В. Максім Багдановіч – паэт высокай мастацкай культуры // Роднае слова. – 2001. – № 12. – С.5-8.

3. Івашын В. У пошуках красы і гармоніі // Польмя. – 1993. – № 9. – С.234-244.

4. Калеснік У.А. Багдановічава калакагатыя: «Апокрыф» М.Багдановіча // Веснік Брэсц. уні-та. – 1999. – № 5. – С.7-14.

5. Корман Б. Народ і музыка: Аб праблемах эстэтыкі ў творчасці М.Багдановіча // Крыніца. – 1999. – № 6. – С.69-73.

6. Разанаў А. Жыта і васілёк: Слова пра Максіма Багдановіча // ЛіМ. – 1997. – 17 студз. – С.5, 12.

7. Сухоцкі К. Disce mori / Жыццё і смерць у паэзіі М.Багдановіча // Першацвет. – 1995. – № 2. – С.121-125.

8. Тарасюк Л. Рэзервы хараства // Крыніца. – 1999. – № 6. – С.61-66.

Крытычная літаратура да тэмы «Вянок» Максіма Багдановіча як мастацкі феномен»

1. Максім Багдановіч: Пра жыццё і творчасць паэта // Крыніца. – 1999. – № 6. – С.3-66.

2. Адамович Г. Мадонны: Опыт литературно-психологич. исследований// Неман. – 1986. – № 3. – С.154-161.

3. Багдановіч І. «Бемолі» Багдановіча // Крыніца. – 1999. – № 6. – С.43-49.
4. Ганчарова-Цынкевіч Т.У. Вобраз Мадонны ў творчасці М.Багдановіча // Венік Бел. дзярж. пед. ун-та. – 2000. – № 2. – С.51-55.
5. Ганчарова-Цынкевіч Т.У. Пытannі беларускага адраджэння ў цыклে вершаў «Старая Беларусь» М.Багдановіча // Веснік Бел. дзярж. пед. ун-та. – 1998. – № 2. – С 81-85.
6. Дышыневіч В. «Але вось цераз цемень маланка...»: Хрысціянская матывы ў творчасці М.Багдановіча // Роднае слова. – 1993. – № 6. – С.21-26.
7. Зяньковіч С.В. Біблейскія архетыпы ў творчасці М.Багдановіча // Беларуская мова і літаратура. – 2001. – № 3. – С.116-121.
8. Івашын В. У кантэксле мастацкіх культур // Польмія. – 1998. – № 12. – С.256-259.
9. Каліна П. Страцім-лебедзь // Беларуская думка. – 1999. – № 1. – С.156-157.
10. Кісялевіч А. «Я не самотны, я кнігу маю...» // Роднае слова. – 1993. – № 12. – С.62-65.
11. Конан У. «Бачыце гэтыя буйныя зоркі?...»: «Малюнкі і спевы» М.Багдановіча // Мастацтва Беларусі. – 1991. – № 11. – С.3-7.
12. Конан У. «Я паціху песні сумныя пяю»: Цыклічная структура лірыкі М.Багдановіча // Роднае слова. – 1997. – № 4. – С.20-33.
13. Лебядзевіч Дз.М. Антычная міфалогія ў паэтычнай спадчыне М.Багдановіча // Беларуская мова і літаратура. – 2000. – № 2. – С.103-114.
14. Ніякоўская А. М. Багдановіч і славянскі мадэрнізм // Кантакты і дыялогі. – 1998. – № 7/8. – С.18-28.
15. Навуменка І.Я. Вершы М.Багдановіча «Страцім-лебедзь» і «Пагоня» // Роднае слова. – 1998. – № 4. – С.17-28.
16. Навуменка І.Я. «Заварожаны вячэрній цішынёй...»: Паэтыка М.Багдановіча // Роднае слова. – 1997. – № 12. – С.47-58.
17. Навуменка І.Я. Ранняя паэзія М.Багдановіча // Польмія. – 1997. – № 12. – С.218-238.
18. Навуменка І.Я. Сведка часу, аддалены вякамі: Бацькаўшчына сноў, летуценняў, легендаў М.Багдановіча // Роднае слова. – 1998. – № 2. – С.36-53.
19. Навуменка І.Я. Суладдзе са светам прыроды: Адухоўленасць прыроды ў паэзіі М.Багдановіча // Роднае слова. – 1998. – № 1. – С.26-39.
20. Навуменка І.Я. «Ой, чаму я стаў паэтам у нашай беднай старане...»: Старонкі жыцця М.Багдановіча // Роднае слова. – 1997. – № 9. – С.5-18.
21. Навуменка І.Я. «Як зрабілася, што пакахаў цябе я...»: Жаночыя вобразы ў творчасці М.Багдановіча // Роднае слова. – 1997. – № 11. – С.30-43.
22. Рагойша У.В. «Матчын дар» Алеся Гаруна і «Вянок» Максіма Багдановіча (спроба тыпалагічнага паралінні) // Беларуская мова і літаратура. – Вып. 20. – Мн., 1992. – С.29-57.
23. Скарабагатаў В. Паэзія М.Багдановіча ў творчасці беларускіх кампазітараў // Роднае слова. – 1999. – № 1. – С.164-173.

24. Стаковіч-Ларчанка Р.А. «Буду сніць і днямі і начамі»: Лірыка кахрання М.Багдановіча // Роднае слова. – 2000. – № 3. – С.98-104; № 4. – С.96-100; № 6. – С.94-97.

25. Тарасюк Л.К. «Вольныя думы» М.Багдановіча // Веснік БДУ. Сер. 4. – 1995. – № 3. – С.17-20.

26. Тарасюк Л.К. Неакласіцызм паэзіі М.Багдановіча // Веснік БДУ. Сер. 4. – 1997. – № 2. – С.3-6.

Крытычна літаратура да тэмы «Максім Багдановіч і Поль Верлен – два светы»

1. Адамовіч Г.Я. Поль Верлен // Адамовіч Г.Я. З крываціі сусветнай літаратуры: Дапам. для настаўнікаў. – Мн.: БелЭН, 1998. – С.29-42.

2. Адамовіч Г.Я. Праблемы літаратурнага канцэктсу: паэзія французскага сімвалізму і імпрэсіянізму (П.Верлен) у беларускіх перакладах (М.Багдановіч) // Беларуская мова і літаратура. – 1997. – Вып. 6. – С.3-18.

3. Адамовіч Г.Я. «Прачніся...»: Паэтычны гараскоп Максіма-жывапісца // Маастацтва Беларусі. – 1991. – № 11. – С.7-12.

4. Казыра Л. Поль Верлен на беларускай мове. Урокі Багдановіча // Далягліды. – 1984 (штогоднік).

5. Нікалаева Э.А. Музычныя аспекты паэзіі М.Багдановіча // Весці АН БССР. Сер. грамад. навук. – 1986. – № 2. – С.78-86.

6. Скуратовіч А. У сінюю даль... (Колеры паэзіі М.Багдановіча) // Першацвет. – 1995. – № 8. – С.125-132.

Крытычна літаратура да тэмы «Максім Багдановіч – літаратуразнаўца, паэт-наватар, публіцыст, перакладчык»

1. Кабаковіч А. Беларускі свабодны верш. – Мн., 1984. – С.12-14, 39-41, 52-54.

2. Бараховіч А.Я. Багдановічай Пушкін // Роднае слова. – 1994. – № 6. – С.52-53.

3. Ганчарова-Цынкевіч Т. «Песень у іх велізарная колькасць...»: М.Багдановіч і Украіна // Роднае слова. – 1994. – № 5. – С.70-73.

4. Грынчык М. Наватар беларускага верша // ЛіМ. – 1981. – 4 снеж.

5. Грынчык М. На магістралях вершатворчасці // Полымя. – 1993. – № 10. – С.225-229.

6. Лебядзевіч Дз.М. Антычная класіка ў перакладах М.Багдановіча // Кантакты і дыялогі. – 1996. – № 2. – С.27-31.

7. Лебядзевіч Дз.М. Максім Багдановіч – перакладчык Гарацыя і Авідзія // Беларуская мова і літаратура. – 1996. – Вып. 4. – С.25-34.

8. Майсейчык А.А. Аляксандар Пушкін у паэтычным свеце М.Багдановіча // Роднае слова. – 1997. – № 6. – С.53-56.

9. Мушынскі М. Максім Багдановіч – крытык і гісторык літаратуры // Полымя. – 1985. – № 9.

10. Супей Н.А. Пераклады М.Багдановіча з П.Верлена // Веці НАН Беларусі. Сер. гуман. науку. – 2001. – № 1. – С.98-107.

ТЭМА 7. ТВОРЧАСЦЬ АЛЕСЯ ГАРУНА

1. Жыцёвая адысэя паэта-выгнанніка.
2. Ацэнка гаруноўскай творчасці беларускай крытыкай.
3. Зборнік «Матчын дар» – вяршины творчасці паэта.
4. Творы Алеся Гаруна: публіцыстычныя, празаічныя, драматычныя.
5. Алесь Гарун і мастацкія пошуки єўрапейскай паэзіі.

Адбітак празаічнага лёсу на творчасць паэта (астрог, Сібір, сухоты). Першы водгук на паэзію А.Гаруна належыць М.Багдановічу, які ў артыкуле «За трывадлыі» падкрэсліць, што «*A.Гарун ні да каго іншага не падобны, ... ён не зрабіўся нічым «падголоскам»*¹. Майстравітага Багдановіча – музыку да таго ж вабіла ў гаруноўскай паэзіі «*лёнгасць і міладычнасць верша, рунная шліфоўка яго, новае і вельмі пекнае счэпліванне рыфмы*², чаму ён і ўскладаў на паэта вялікі спадзеў. Упершыню сістэмна разгледжана паэзія А.Гаруна ў асобным раздзеле «Гісторыя беларускай літаратуры» М.Гарэцкага, які адзначаў вядучым стрыжнем гаруноўскай паэзіі «*адраджэнская матывы*». Высокая ацэнка «Матчынага дару» (Я.Лёсік, Я.Карскі, Б.Тарашкевіч і інш.). Успрыманне гаруноўскай паэзіі як узорнай, класічнай з прычыны высокай паэтычнай культуры, арыгінальнай вобразнасці (30-я гады). Падрыхтоўка да друку поўнага акадэмічнага збору твораў А.Гаруна – і раптоўнае адчужэнне ягонай творчасці (1929). Рэабілітация і папулярызацыя творчасці А.Гаруна з др. пал. 80-х гадоў (унёсак У.Казбярука, А.Лойкі, В.Рагойшы, Б.Сачанкі, У.Рагойшы, Ю.Гарбінскага). Для У.Казбярука творчасць А.Гаруна – «*незвычайнай з'ява ў гісторыі беларускай літаратуры*». У.Рагойша ўпершыню паставіў творчасць А.Гаруна ў кантэкст нашаніўскай эпохі і сусветнай літаратуры і зрабіў выснову, што «*творчы даробак... Алеся Гаруна шмат у чым можа лічыцца ўзорным...*.

Зборнік «Матчын дар» (1918, Мінск) – тварэнне нашаніўскай эпохі (падрыхтаваны паэтам у ссылцы ў 1914 г.). Цярністы шлях да чытача (1918, 1928, 1988) кнігі паэта-пакутніка, які «*прабываў у немаце ўдвая больш, чым ён пражыў на свеце*» (В.Быкаў). Прынцып

¹ Багдановіч М. Поўны зб. тв.: У 3 т. Т. 2. – Мн., 1993. – С. 225.

² Там жа. – С. 225.

колазвароту. Рэвалюцыйны рамантык і «*самотнік па натуры*» (М.Гарэцкі); спавядальнасць, асабістасць, «мацярынскі» пачатак у патрыятычным пачуцці – «спавядальныя знакі» Гаруна-паэта. Пад-кressленая публіцыстычнасць (заклік да брата-беларуса, адсутнасць вобразу мужыка, «народная» супольнасць). Умова творчасці для А.Гаруна – свобода, «незапрыгоненасць». Перавага «чалавечай» дамінанты ў разуменні Бацькаўшчыны, інтымнасць патрыятычнага пачуцця («брат-беларус», «беларусін»). Параўнаем: купалаўскія родава-спадчынныя «бацькоўскія гоні», «ад прадзедаў... спадчына», коласаўскі прыродна-натуралястычны «родны кут» і багдановічава прыродна-міфалагічнае «зачароване царства». Адраджэнска-рамантычны пафас. Стваральны пачатак ідэі змагання («Муляру», «Думы ў чужыне»). Вобраз «духоўных путаў» («Пазту»). Беларуская мова як умова адраджэння, яе змест («Гімн роднай мове», «Песня-звон», «Прывітанне»). Матыў забранага краю, раскіданага гнязда («Відзенне», «Мае думкі»). Спалучэнне ўзаемазалежных тэмаў: сацыяльны (зямной) і духоўна-хрысціянскай. Шлях духоўнага вызвалення – праз вызваленне нацыянальнае, калі «парвуцца духа путы». Пошукі найвышэйшай Боскай (найперш адраджэнскай) справядлівасці – у «песнях-закліках» («Ой, Божанька», «Малітва»). Філасофскае і інтымнае («Асенні спеў», «Дзяўчачі»). Фальклорная паэтыка (вобразы сонца, ветру, зорак, крыніцы, гусятіна, званара, песняра). Моўная палітра: зваротак «моій брат», ушчыльненне прыметнікаў-азначэнняў (в. «Як надарыцца мінuta»), экспрэсійнасць, рытмічная напружанасць («Завіруха», «Вяселле»).

Рэдактар газеты «Беларускі Шлях» (1918). Нацыянальная накіраванасць публіцыстыкі (арт. «Одгукі», «Увагі да нацыянальнага руху»).

А.Прушынскі (І.Жывіца) – неардынарны празаік і драматург. Ідэйна-тэматычнае і жанравае багацце: абразок («Першы снег»), рэалістычнае апавяданне («Свята, «Пан Шабуневіч»), фантастычнае апавяданне («Маладое»), умоўна-фантастычны трывпік «П'ера і Каламбіна». Прыйода ўмоўнага. Вобраз беларуса-пасяленца. Зборнік п'ес для дзіцячага тэатра «Жывыя казкі» (1920). Спалучэнне казачнай і аўтарскай фантазіі («Хлопчык у лесе», «Шчаслівы чырво-нец», «Дзіўны лапаць, або Не ўсё тое пораху ляжыць»).

А.Гарун і сусветная паэзія. Пераклад урыўка з паэмы Т.Шаўчэнкі «Каўказ». Улюблёныя вобразы сонца і ветру, вобраз выгнанніка ў чужым kraі ў abodvux творцаў. Матывы адзіноты, сну (А.Гарун і польскі паэт Казімеж Пшэрва-Тэтмайер). Міфалагізацыя Радзімы (Алесь Гарун і ірландскі паэт Уільям Батлер Йейтс, украінскія паэты І.Франко, П.Грабоўскі, рускі паэт А.Блок і інш.). Радзіма як

першажанчына, матыў дзявоцкасці і цноты ў асэнсаванні патрыятычнага пачуцця ў паэзіі А.Гаруна.

Творчасць Алеся Гаруна – яркае сведчанне паскоранага развіцця беларускай літаратуры пачатку XX ст. Хоць тварыў паэт-пакутнік у далёкім выгнанні, ды і супакой навечны знайшоў у чужым польскім Кракаве.

Пытанні і заданні

а) Што агульнага маюць два адзіныя прыжыщёвыя зборнікі: «Вянок» (1913) М.Багдановіча і «Матчын дар» (1918) А.Гаруна? Кнігі маладых лёсаў, час падрыхтоўкі да друку, будова зборнікаў, іх кампазіцыя, уступы, аўтарскае прызначэнне, матывы і вобразы, засваенне міфалогіі і г.д.

а) У патрыятычным пачуцці Алеся Гаруна пераважае «мацярынскі» пачатак – «*даўно заручыўся я ўжко са трывма*». У тагачаснага паэта Максіма Багдановіча жаноча-інтymнае разуменне тонкае, далікатнае і разам з тым усеахопнае: Мадонна замяняе яму Бацькаўшчыну. У сучаснай паэзіі культ Маці асноватворны, ахутаны святасцю крывіцкага, паганска-хрысціянскага познання (зб. «Матчына душа» У.Караткевіча, «Евангелле ад Мамы» Р.Барадуліна). Пазнаёмцеся са згаданымі кнігамі паэзіі і прасачыце падабенства згаданых матываў гаруноўскай паэзіі з паэзіяй Максіма Багдановіча, Уладзіміра Караткевіча, Рыгора Барадуліна.

а) Ахарактэрыйзуйце гаруноўскі заклікавы зварот да братабеларуса (вершы «Ты, мой брат, каго зваць Беларусам...», «З песні ў няволі», «Паэту», «Скажы, братухна, калі паранне...» і інш.).

а) Паэтыка верша А.Гаруна «Завея» і верша Я.Купалы «Паязджане» (1918) сутччная экспрэсіўнасцю, ритмічнай напружанасцю. Зрабіце пісьмовы аналіз двух вершаў.

а) Апавяданне А.Гаруна «П'ера і Каламбіна» даследчык У.Казбярук называў «своеасаблівым празаічным трывпіхам» з «балем-маскарадам». Асэнсуйце прыроду ўмоўнага ў выбары абставін герояў. У чым яе адметнасць? Для пацвярджэння сваёй думкі параўнайце вобразы П'ера і Каламбіны з п'есы А.Блока «Балаганчык» (1906).

Мастацкія творы

Гарун А. Матчын дар. – Мн., 1988.

Гарун А. Сэрцам пачуты звон: Паэзія, проза, драматургія, публіцыстыка. – Мн., 1991.

· Вершы:

«Людзям», «Як надарыцца мінута...», «Ты, мой брат, каго зваць Беларусам...», «Песня-звон», «Гімн роднай мове», «Думы ў чужыне»,

«Вясна», «Nocturno», «Дзяўчынчака – сэрца, сябе не трывож...», «Матчын дар», «Літанне Адзіноце», «Малітва», «Хрыстос нарадзіўся», «Паэту», «Муляру», «Дзяўчачі», «Асенні спеў»; «Праводзіны», «Лірнік», «Відзенне», «Мае думкі», «Завіруха», «Вяселле».

· Апавяданні:

«Першы снег», «Пан Шабуневіч», «Маладое», «Свята», «П'ера і Каламбіна».

· Жывыя казкі:

«Хлопчык у лесе», «Шчаслівы чырвонец», «Дзіўны лапаць, або Не ўсё тое порах, што ў пораху ляжыць».

Крытычная літаратура

1. Казбярук У. Светлай волі зычны звон: Алесь Гарун. – Мн., 1991.

Або:

2. Казбярук У. Церневыя і лаўровыя вянкі Алеся Гаруна // Слова пра літаратуру і літаратарапаў: Літ.-крытыч. артыкулы па беларускай літ.: У 2-х кн. – Кн. 1. XIX – пач. XX ст. – Мн.: Маст. літ., 2001. – С.431-455.

3. Казбярук У. Цярністы шлях паэта // Абнавіцца духам: Старонкі сучас. літ. крытыкі / Склад. Н.Е.Пашкевіч. – Мн.: Маст. літ., 1992. – С.329-340.

4. Гарбінскі Ю., Скалабан В. «Жыцця недапісаны ліст...»: З новых матэрыялаў пра Алеся Гаруна // Шляхам гадоў: Гісторыка-літ. зборнік. – Мн., 1994. – С.195-211.

5. Каўка А. Будзем жыць!: Пра тое самае. – Мн.: БГ АКЦ; М.: 1998. – 273 с.

6. Кушаль Ф. Сорак два гады таму (Жменя ўспамінаў аб Алесю Гаруну) // На суд гісторыі: Успаміны, дыялогі / Уклад. І.Сачанка. – Мн.: Маст. літ., 1994. – С.54-60.

7. Там жа. Успаміны пра А.Гаруна М.Шылы, Э.Будзькі, А.А-к., А.Эсона. – С.39-53.

8. Марціновіч А.А. Каб менела «белых плям» // Марціновіч А.А. Шляхам праўды: Выбр. старонкі беларускай літаратуры ў святле сённяшняга дня: Літ.-крытыч. арт. – Мн.: Нар. асвета, 1994. – С.91-99.

9. Баркоўскі А. Пра месца нараджэння Алеся Гаруна і род Прушынскіх // Кантакты і дыялогі. – 1999. – № 2/3. – С.9-10.

10. Гарбінскі Ю.У. Дар Алеся Гаруна: Жыццёвы і творчы шлях паэта // Роднае слова. – 1991. – № 1. – С.46-53.

11. Гарбінскі Ю.У. Дар Алеся Гаруна: Ідэйна-эстэтычны аспект маастацкай праграмы пісьменніка // Роднае слова. – 1991. – № 11. – С.48-55.

12. Казбярук У. Вызваль дух свой, рабскі люд!: Пакутлівы шлях і творчыя здабыткі Алеся Гаруна // Роднае слова. – 1996. – № 3. – С.11-32.

13. Клікуноў А. Адвочны крыж. Спраба разгляду паэтычнай спадчыны А.Гаруна ў кантэксле хрысціянскага светаўспрымання // Роднае слова. – 199. – № 1. – С.34-39.

14. Лебедзеў У.А. «Айчызна, – я ў ёй у няволі жыву...»: Урокі па творчасці А.Гаруна // Роднае слова. – 1992. – № 12. – С.16-21.

15. Пашкевіч А. Невядомы Сальвэс // Першыцвет. – 1993. – № 8. – С.97-99.

16. Прахарчук С.С. Жыццё і творчасць Алеся Гаруна // Беларуская мова і літаратура – 2001. – № 1. – С.84-88.

17. Рагойша У.В. «Матчын дар» Алеся Гаруна і «Вянок» Максіма Багдановіча // Беларуская літаратура. – Mn., 1992. – Вып. 20. – С.29-37.

18. Рагойша У. Этапы Алеся Гаруна// Польмія. – 1990. № 7. – С.220-230.

19. Федзюковіч М. «У немаце быў больш, чым жыў» // Беларуская ніва. – 1994. – 17 жніўня.

ТЭМА8 . ТВОРЧАСЦЬ ЦЁТКІ

Чутна йтрафаеш, гулка ѹтрафаеш
Я.Купала. «Аўтарцы «Скрыпкі беларускай»

1. *Асоба Алаізы Пашкевіч-Кейрыс. Праз усё жыццё – крыж міласэрнасці.*

2. *Дзве стыхіі ў рамантычна акрыленай паэзіі Цёткі.*

3. *Жанрава-стылёвая разнастайнасць прозы Цёткі.*

4. *Цётка – «старожска запаленай «Лучынкі».*

5. *Шматграннасць таленту: нарысіст, публіцыст, асветніца, навукоўца, выдавец.*

Алаіза Пашкевіч (Цётка) – першая беларуская паэтка і пісьменніца, «паэтка рэвалюцыі», лірык, асветніца, настаўніца, артыстка, сястра міласэрнасці, рэдактар і публіцыст. Загадкавая шматграннасць натуры, «жанчыны з бунтарскай душой». Уся спадчына Цёткі каштоўная філасофска-псіхалагічнай значнасцю, асветніцка-адраджэнскай скіраванасцю.

Мастацкі стыль Цёткі самабытны. З аднаго боку, як слушна падкрэсліў М.Гарэцкі, гэта публіцыстычная акрыленасць, «цвёрдасць, запал, магутная энергія»¹, «любоў да Бацькаўшчыны фанатычная і напружана адраджэнская»². З другога боку, С.Александровіч заўважыў наступную ўзаемадапаўняльную асаблівасць: Алаіза Пашкевіч не толькі пальміяны агітатар, але і вельмі шчыры лірык (падкрэслена намі. – А.А.)³. Сінтэз гэтых дзвюх, здавалася б, узаемавыключальных стылевызначальных адзнак выяўляе яркую індывідуальнасць Цёткі-паэтэсы. Да таго ж, дзеясная «імпэтнасць», «гулькаасць», высокая экспрэсіўнасць паэтычнага радка – адметнасць асобы Цёткі як руплівіцы-змагаркі і як паэткі. А.Луцкевіч, першы біёграф Цёткі, першы яе літаратурны кры-

¹ Гарэцкі М. Гісторыя беларускай літаратуры. – Mn., 1992. – С.292.

² Там жа. – С.290.

³ Александровіч С.Х. За народнае шчасце // Цётка. Творы. – Mn., 1976. – С.16.

тык, акцэнтаваў якраз не рэвалюцыйны пафас яе творчасці, а менавіта ідэйна-адраджэнскі, дзе «справа беларуская станавіла быццам інтэгральную, неаддзялімую часць ix (паплечнікаў-адраджэнцаў. – А.А.) душы»⁴.

Сімвалічна-рамантычная вобразнасць «Рэвалюцыя» як «метафара свабодалюбівых памкненняў духу» (В.Максімовіч). Штуршком для рэвалюцыйнасці Цёткі ў лепшым разуменні гэтага слова паслужыў яе глыбокі патрыятызм, грамадскі абавязак «людзьмі стаць». «Патрыятызм Цёткі, – мае рацыю І.Э.Багдановіч, – можна паразаць з міцкевічаўскім, бо ён быў глыбінным і ўсеабдымным»⁵.

Цётка – «адна з пачынальникаў суб'ектыўнай прозы ў беларускай літаратуры пачатку XX ст.»⁶. Майстэрства псіхалагічнага аналізу. Жанравая разнастайнасць прозы: апавяданне-пракламацыя («Прысяга над крыявымі разорамі»), навела («Міхаська»), апавяданні для дзяцей, анекдатычныя апавяданні («Разумныя ды не на дурня напалі»). Жанр мастацка-эпістальянрага пісьма («Навагодні ліст»), жанр падарожных нататак («З дарогі», «Успаміны з паездкі ў Фінляндыю»). Багатая стылёвая палітра: рамантычна-алегарычна («Прысяга...», «Зялёнка»), сінтэтычна («Міхаська»), рэалістычна-канкрэтная («Навагодні ліст»). Маральна скіравана сцэна, «інтымныя падрабязнасці народнага жыцця» (Р.Бярозкін), трагічны пафас, восеньскі матыў самоты, яркі запамінальны фінал – адметнасць усіх Цётчыных апавяданняў. Новаўедзенаяя вобразы інтэлігента («Зялёнка»), дзяцей-пакутнікаў («Міхаська»), трывядны (сумарны) вобраз рабочага, парабка і салдата «Прысяга...»). Псіхалагізацыя радка. Даследчык Р.Бярозкін досыць выразна ахарактарызаваў прозу Цёткі: «Не, Цётка не філасофствуе, не робіць прагнозаў і наогул не тэарэтызуе – яна звяртае ўвагу на маладаступныя павярхонаму воку інтымныя падрабязнасці народнага быцця... і з гэтых падрабязнасцей здабывае маральны ўрок, неабходны, як ёй здаецца, справе разумнай і справядлівай абароны жыцця»⁷.

Маральная, асветніцка-культурная скіравана сцэна Цёткі-публіцыста («Шануйце роднае слова», «Аб душы маладзёжы», «Да дзяўчатаў»),

⁴ Навіна А. Нашы песніры. – Вільня, 1918. – С.61.

⁵ Багдановіч І.Э. Дзве стыхіі ў творчасці Цёткі // Багдановіч І.Э. Авангард і традыцыя... – Мн., 2001. – С.135.

⁶ Максімовіч В.А. З гісторыі беларускай літаратуры пачатку ХХ стагоддзя: Вучэб.-метад. дапаможнік па аднайменнаму курсу для студэнтаў філал. факультета. — Мн.: БДУ, 1997. – С.20.

⁷ Бярозкін Р. Цётка (Алаіза Пашкевіч) // Слова пра літаратуру і літаратараў: Літ.-крытыч. арт. па бел. літ.: У 2-х кн. Кн. 1. XIX – пач. XX ст. – Мн., 2001. – С.242.

Цёткі-выдаўца («Першае чытанне для дзетак беларусаў», першы беларускі дзіцячы часопіс «Лучынка»). Матыў гаспадарання ў сваім дворыку, сваім беларускім Доме (артыкул «Да дзяўчатак»). Матыў «тут – там» (нарыс «З дарогі»). Любоў як найвышэйшы крытэрый чала-вечнасці. Запавет-прососьба Цёткі ў артыкуле «Аб душы маладзёжы»: «Развівайце ў сабе любоў да чалавека», «развівайце любоў да народа», «развівайце міласць да слабых і загнаных»⁸.

Цётка як «арыгінальная арыгінальнасць» (А.Лойка).

Пытанні для самакантролю

«Прачытайце раман В.Коўтун «Крыж міласэрнасці». Якія новыя біяграфічныя звесткі з жыцця пісу Алайзы Пашкевіч Вас уразілі? Каму належыць аўтарства псеўданіма Пашкевічанкі? Калі і пры якіх абставінах Цётка наведала Гродна?

«Падмацуўце прыкладамі з жыццёвага і творчага шляху А.Пашкевіч прыведзеныя ніжэй згадкі-цытаты тагачасных і сучасных асоб. З асобных штрыхоў паспрабуйце скласці партрэт Цёткі-Пашкевічанкі як дзеячкі, паэткі, жанчыны. Свой аповед упрыгожце чытаннем на памяць паэтычных радкоў.

«У сваю творчасць яна заўсёды ўкладала душу. Не заўсёды было ёй лёгка выказаць словамі перажыванні, пачуцці і думкі. Чарнавікі ейных твораў паказваюць, што часта патрэбная была марудная праца, пакуль выражаныя думкі знаходзілі сабе адпаведную форму на паперы. Можа, дзеля гэтага Цётка не паспела стварыць гэтулькі, колькі абяцаў ейны, перажываннямі наздзіў багаты, нутраны свет».

«Яна была арганічна зліўшыся з народам свайго асяроддзя, і яе, як у творчасці, гэтак і ў жыцці – заўсёды цягнула туды, дзе было больш гора, дзе больш крыніці, паніжсалі «малога» чалавека, дзе была ў ім паніжсаная сама ягоная чалавецкасць. Гэта не выпадкам у сваёй творчасці Цётка шмат сэрца аддавала вясковаму асяроддзю, самагаротнай, самарыбітай істоце – вясковай жанчыне».

(Стэпанас Кайрыс, муж паэтэсы)

...

«Цётка была адной з таей невялічкай жменькі людзей, каторыя тварылі беларускую ідэю».

(Антон Луцкевіч, грамадскі дзеяч,
ідэолаг нацыянальнага руху)

⁸ Цётка. Творы. – Мн., 1976. – С.229.

...

«Як усе натуры, каторыя працуюць парывамі-выбухова,
Цётка пачынала пісаць многа, але даводзіла да канца толькі
нязначную частку распачатых прац. Цётка... цалкам вырас-
тае з творчасці Багушэвіча».

(Антон Луцкевіч, літаратуразнаўца)

...

«Гэта натура бурная, з моцным грамадскім і палітычным
тэмпераментам. Для яе на першым плане заўсёды была рабо-
та грамадская і палітычная...

Для Цёткі паэзія з'яўляецца адлюстраваннем яе рэвалю-
цыйнага духу... З другога боку, у яе творах, асабліва напісаных
за мяжой, адчуваецца гарачая любоў да радзімы, паэтычнае
пачуццё прыроды роднай краіны».

(Мітрафан Доўнар-Запольскі,
беларускі гісторыёграф)

...

«Мова Цёткі мае ў сабе паланізмы, прызычэныя беларусам
Лідчыны, і русізмы, прыишчэленыя школаю. Бо як на апраца-
ванне свае мовы, так і на шліфоўку верша Цётка за рэва-
люцыйнаю працаю шкадавага часу».

(Максім Гарэцкі, пісьменнік, крытык)

...

«Імідж «жалезнай лэдзі» рэвалюцыі пахаваў пад сабой сап-
раўднае ablіtcha Цёткі»

(Валеры Максімовіч, сучасны
літаратуразнаўца)

à Прасачыце за «дзеяслоўнай» стыхіяй паэтычнага радка Цёткі
(2-3 вершы на выбар). Прааналізуіце «дзеяслоўную тэмпературу»
падзей («кіпенне пачуццяў і жэкстаў, колераў і гукаў» (Р.Бя-
розкін)), дынамізм, статыку, дакладнасць, экспрэсіўны паток ва-
ўнутранай арганізацыі вершай.

à У паэзіі Цёткі стылістычны прыём паўтору фармуе ўвесь
верш («Бура ідзе», «Мора») або асобныя кампазіцыйна-зместавыя
адзінствы («Лета», «Мой сад», «Мае думкі»)? Якім чынам праз
такія паўторы выяўляецца асоба лірычнай герайні?

à Пра якія найярчэйшыя кветкі апавяддае Цётка ў вершы
«Лета»?

à Дакажыце, што Цётка – паэтэса-рамантык (прычым ра-
мантызм абноўлены).

ା Перачытайце апавяданне «Зялёнка». Згадайце апісанне перажывальныя сустрэчы студэнта з вялікім мастацтвам («*Буду сядзець, як верабейка, высока, і біцу брава-брава-вава! Шаляпіну ў «Дэманде»*), не кажучы ўжо пра трагічны фінал апавядання. Пра што сведчыць новая прага класічнага мастацтва?

ା Паразважайце, дзе вальней пачувае сябе Цётка: у паэзіі ці прозе? Пры сваёй бурапенай натуры, «*палкім, амаль вулканічным тэмпераменце*» Цётцы бліжэй быў умоўны ці прыродна-сузіральны радок? Дзе, урэшце, заяўлялі пра сябе каноны і як іх пераадольвала Цётка? Свой адказ абгрунтуйце.

ା Перачытайце артыкул Цёткі «Папараць-кветка». Па меркаванні аўтаркі, папараць-кветка – сімвал чаго?

ା Пазнаёмцеся з лістамі Цёткі да Б.Эпімах-Шыпілы – апекуна беларускіх студэнтаў ў Пецярбурзе. Як яны харектарызуюць прыроду творчай манеры Цёткі?

Мастацкія творы

Цётка. Творы. – Mn.: Mast. літ., 1976.

Цётка. Выбраныя творы / Уклад., прадм. В.Коўтун; Камент. С.Александровіча і В.Коўтун. – Mn.: Беларускі кнігазбор, 2001. – 336 с.

· **Вершы:**

«Скрыпка», «Лета», «Вера беларуса», «Мужык не змяніўся», «Суседзям у няволі», «Артыст грайка», «Хрэст на свабоду», «Мора», «Нямаш, але будзе», «Музыкант беларускі», «Мой сад», «Лес», «Наш палетак», «Вясковым кабетам», «Тры кветкі», «З чужыны», «Грайка», «Сірацінка», «Арлы-брацці, дайце скрыдлы...».

· **Апавяданні:**

«Прысяга над крывамі разорамі», «Навагодні ліст», «Асення лісты», «Лішняя», «Зялёнка», «Міхаська».

· **Нарысы:** «З дарогі», «Успаміны з паездкі ў Фінляндыю».

· **Артыкулы:**

«Беларуская вечарынка ў Пецярбурзе», «Шануйце роднае слова!», «Аб душы маладзёжы», «Да дзяўчатаў», «Наша народная беларуская песня», «Папараць-кветка».

Крытычная літаратура

1. Коўтун В. Крыж міласэрнасці. – Mn., 1996.

2. Луцкевіч Л. Вандроўкі па Вільні. – Вільня: Выд-ва бел. культуры «Рунь», 1998. – 157 с.

3. Багдановіч І.Э. Алайза Пашкевіч (Цётка) і браты І. і А. Луцкевіч // Багдановіч І.Э. Авангард і традыцыя... – Mn.: Беларуская навука, 2001. – С.116-129.

4. Багдановіч І.Э. Дзве стыхіі ў творчасці Цёткі // Там жа. – С.130-149.

5. Бярозкін Р. Цётка // Слова пра літаратуру і літаратарадаў: Літ.-крытыч. арт. па бел. літ.: У 2-х кн. Кн. 1. XIX – пач. XX ст. – Мн.: Маст. літ., 2001. – С.226-247.

Або:

Бярозкін Р. Цётка // Бярозкін Р. Постаці. – Мн., 1971. – С.21-57.

6. Кайрыс С. З маіх успамінаў пра Цётку // На суд гісторыі: Успаміны, дыялогі. – Мн.: Маст. літ., 1994. – С.12-23.

7. Петрушкевіч А. Пад зоркай Алаізы // Петрушкевіч А. Іду па слядах. – Гродна, 1997. – С.45-74.

8. Багдановіч І. «Дух народу я абняла б...»: Літаратурны партрэт Цёткі (Алаізы Пашкевіч) // Роднае слова. – 1996. – № 7. – С.3-20; № 8. – С.22-28.

9. Багдановіч І. Цётка і Луцкевічы // Полымя. – 1996. – № 11. – С.300-309.

10. Быхавец У. «Хачу, арлы, ляцеці з вамі»: Штрыхі да партрэта Цёткі // Роднае слова. – 1992. – № 10.

11. Вітан-Дубейкаўская Ю. Успаміны пра Цётку – Алаізу Пашкевічанку-Кейрыс // Маладосць. – 1991. – № 9.

12. Волкава Я. Цётка: З гісторыі назвы // Роднае слова. – 199. – № 3. – С.89-90.

13. Конан У. Загадка Алаізы // Полымя. – 1997. – № 6. – С.266-268.

14. Коўтун В. Жыве яе мара нанова: Творчасць Цёткі ў канцэспе станаўлення беларускай паэзіі // Полымя. – 1998. – № 6. – С.274-291.

15. Максімовіч В.А. «Вялікая трагедыя схоплена тонамі»: Навелістыка Цёткі // Роднае слова. – 1999. – № 7. – С.20-25.

16. Максімовіч В. Феномен Цёткі // Полымя. – 2001. – № 6. – С.272-288.

17. Марціновіч А. Сорак гадоў і вечнасць: Жыццёвы і творчы шлях Цёткі // Беларуская думка. – 2001. – № 7. – С.58-63.

18. Петрушкевіч А. Жыве яе мара нанова // Гродзен. праўда. – 1996. – 29 чэрв.

19. Руцкая А. Педагагічная спадчына Цёткі // Полымя. – 1997. – № 6. – С.247-252.

20. Снітко Г.М. «...А звалі мяне Алаіза»: вывучэнне тэмы «Цётка» ў VI класе // Беларуская мова і літаратура. – 2000. – № 3. – С.24-36.

21. Яфімава М. Аўтарства бяспрэчнае / Аб версіі аўтарства Цёткі «Беларускага лемантара» // Полымя. – 1997. – № 6. – С.257-259.

ТЭМА 9. ТВОРЧАСТЬ МАКСИМА ГАРЕЦКАГА

...ахвярую сваім «Я» ва імя
святога ўсім нам адраджэння

Лекцыя 1. **Максім Гарэцкі – адзін з пачынальнікаў беларускай нацыянальной прозы.**
Алавяданні М.Гарэцкага

1. Класічнасць творчасці М.Гарэцкага.
2. Наватарства Гарэцкага-празаіка.

3. Мастацкая адметнасць апавяданняў:

- а) Зборнік «Рунь» (1914): вобраз маладой інтэлігэнцыі;
- б) «Патаёмнае» і наяўнасць «дзвюх душ» як вызначальны скразны матый («Патаёмнае», «Што яно?», «У чым яго крываўда?»);
- в) Проблема «родных каранёў» («У лазні», «Роднае карэнне»).
- г) Апавяданні на ваенную тэматыку («Літоўскі хутарок», «Генерал», «Рускі»);
- д) Апавяданні «тонкага пісання» («Чарнічка», «Дзёгаць», «Габрыялевы прысады»);
- е) Зборнік «Досвіткі»: тэма прыгоннага права;
- ж) Філасофска-алегарычныя абразкі «Скарбы жыцця».

Постаць Максіма Гарэцкага на адраджэнскай ніве Беларушчыны проста-такі універсальная. Класічнасць ягонай творчасці – у плённым наробку арыгінальнага пачынальніка нацыянальнай літаратуры і, у значна высокай ступені, – у асэнсаванні нацыянальнага быцця. Яна – класічнасць творчасці – у адкрывальніцтве і эстэтычнай вартасці спадчыны. Ідэйна-эстэтычнае крэда М.Гарэцкага – служыць «Духу Чыстаты і Праўды»¹, узнімаець «Храм» нацыянальнага Адраджэння. Слугаванне беларускай справе як святой справе, спроба прадказаць будучыню беларускага Адраджэння бяруць пачатак у паміненні М.Гарэцкага разгадаць душу беларуса і актывізаваць ягоную асобасную свядомасць як нацыянальную. Тому невыпадкова Гарэцкі-аналітык, гэты «песімістычны аптыміст» (М.Тычына), адчуўшы паскораныя павевы беларускага адраджэнскага руху, услед за класічнымі радкамі свайго сучасніка Я.Коласа мэтазгодна ўдакладніць: «*Мой родны кут, ўцяміць* (падкрэслена намі. – А.А.) *цябе не маю сілы...*»². («У лазні»). Ягоны лірычны герой-«думаннік» на праграмнае пытанні «*Што за народ наш, беларусы?*» свядома актывізуеца «*збіраць матэрыялы аб духоўным жыцці свайго народа*»³. Раздвоенасць души – натуральны стан героя псіхалагічнай гарэцкай прозы. На гэтую «хваробу» пакутуюць героі разам з аўтарам, спрабуючы спазнаць саму сутнасць беларуса, спрабуючы вырашыць загадку быцця – сэнс «*патаёмнага*» («адкуля ўсё і што яно?»). Схільнасць да «*патаёмнага*» – сведчанне духоўнасці, паэтычнасці светаадчуваўвання беларуса. Нездарма свой народ М.Гарэцкі назаве «Філософам і Лірнікам».

¹ Гарэцкі М. Творы. – Мн., 1990. – С.174.

² Гарэцкі М. Збор твораў: У 4 т. – Т. 1. – Мн., 1984. – С.52.

³ Там жа. – С.60.

Наватарства М.Гарэцкага-празаіка – у стварэнні беларускай інтэлектуальна-філасофскай прозы, дакументальна-мастацкай прозы («На імперыялістычнай вайне»), у стварэнні вобраза героя-інтэлігента, у асэнсаванні гістарычнай тэмы («Лірныя спевы» (1914) і інш.), тэмы вайны і чалавека на вайне. Жанрава-стылёвая разнастайнасць прозы: эпісталалярнае апавяданне («У чым яго крыўда?»), апавяданне з элементамі дзённікавай формы («Рунь»), філасофскі абразок («Усё мінаеца»), філасофска-алегарычны абразок (зб. «Скарбы жыцця») філасофскае эсэ («Што яно?»), імпрэсія («Стогны душы»), аповесць (трылогія «У чым яго крыўда», «Меланхолія», «Ціхая плынъ»), дакументальна-мастацкія запіскі («На імперыялістычнай вайне»), мастацкая хроніка («Камароўская хроніка», «Віленскія камунары»), драматычная аповесць («Антон»). Для М.Гарэцкага чалавек інтэлігентны – гэта і малады студэнт-адраджэнец, не адарваны ад «родных каранёў», і беларус з адoranай багатай душой.

Высокая ацэнка прозы М.Гарэцкага: «Шмат хто *вялікія надзеі пакладае на маладога пісьменніка Максіма Беларуса*»⁴. Мастицкая адметнасць апавяданняў: філасофічнасць і паглыблены псіхалагізм, імпрэсіяністычная танальнасць, эвалюцыйнае самавыяўленне героя (праз размовы-роздумы, размовы-спрэчкі), драматычная напружанасць канфлікту, міфалагічны пачатак.

Пакутлівия пошукуі шляхоў беларускага адраджэння, асабістага «я» маладымі інтэлігентамі – «рунню» (аднайменны зб. «Рунь» (1914)). Пагражальны стан рэфлексіі. Спраба пазнаць Бацькаўшчыну (каб ведаць, як ёй слугаваць) ёсць спроба вырашыць загадку нацыянальнага быцця – «патаемнае». Сам жа матыў пазнання-праўдашукання ўласцівы беларускаму тыпу. Бескарыслівасць служэння Бацькаўшчыне: «Але не адракаца, не быць здраднікам. А любіць, шанаваць родную бацькаўшчыну павінен, доўжсан...»⁵. Галоўныя героі М.Гарэцкага, на думку даследчыка В.Максімовіча, «*вялікія праўдалюбы, максімалісты*»⁶, «рамантыкі па духу і «мадэрністы» па светеадчустванні»⁷, «натуральныя эстэты»⁸. Лірычны акорд фінальных сцэн апавяданняў М.Гарэцкага.

Філасофія жыцця як цэласная сістэма: ад «Руні» (1914) да «Скарбаў жыцця» (1935 – 1937). «Скарбы жыцця» як філасофска

⁴ Багдановіч М. Поўны збор твораў: У 3 т. Т. 2. – Мн., 1993. – С.228.

⁵ Гарэцкі М. Зб. тв.: У 4 т. – Т. 1. – Мн., 1984. – С.53.

⁶ Максімовіч В. Канцэпцыя асобы ў творчасці Максіма Гарэцкага // Максімовіч В. Эстэтычныя пошуки ў беларускай літаратуре пачатку XX стагоддзя. – Мн., 2000. – С.163.

⁷ Там жа. – С.169.

⁸ Там жа. – С.170.

спавядальны твор дзённікавага характару. Сімволіка-алегарычнае пісъмо (вобразы начлежнікаў-паязджан, бездарожна замкнёна га кругу, «*брамы скарбаў*», якая «*замардавала*» апавядальніка і інш.). Прынцып колазвароту – ад свежага, зарунелага беларускага патетку («*Рунь*») да пасохлай нівы («*Скарбы жыцця*»). Лабірынта-добны матыў падарожжа-пошукаў. Стыль лірыка-філасофскай прозы. Інтэлектуалізм мыслення Гарэцкага-аналітыка – у абароне права мастака на «*Дух Чыстаты і Праўды*». Спасціжэнне М.Гарэцкім нацыянальнага характару як творцам і як прарокам.

Практычныя заняткі 1. Максім Гарэцкі – дзеяч беларускага Адраджэння, літаратуразнаўца

1. Максім Гарэцкі – літаратуразнаўца, навукоўца, тэатразнаўца, педагог, выдавец.

2. «Гісторыя беларускага літаратуры» М.Гарэцкага – першае сістэматызаванае даследаванне гісторыі літаратуры.

3. Артыкулы «Наш тэатр», «Развагі і думкі»: ідэйна-эстэтычная програма М.Гарэцкага.

Максім Гарэцкі – слынны дзеяч беларускага Адраджэння: адзін з заснавальнікаў беларускай нацыянальнай прозы, гісторык літаратуры, крытык, тэатразнаўца, мовазнаўца, фалькларыст, перакладчык, педагог. Трагедыя лёсу – трагедыя для літаратуры. Цэласнасць науки – сялянскага сына і сапраўднага інтэлігента. Абвостранае пачуццё гісторызму: народ – творца самой гісторыі.

М.Гарэцкі – апантаны падзвіжнік: аўтар кнігі «Маладняк за 5 гадоў (1923 – 1928)», «Руска-беларускага слоўніка» і «Беларуска-рускага слоўніка», «Хрэстаматыі беларускай літаратуры (ад стараж. да 1905 г.)». Плённасць літаратуразнаўчых артыкуулаў («Беларускага драматычнае пісьменства» (1919)), нарыйсаў («Беларускі тэатр у палове XIX веку»), літаратурных нататкаў («Якуб Колас пасля Каstryчніка»), аглядных артыкуулаў («Беларуская літаратура пасля «Нашае нівы». Агульны агляд») і інш. Рэдактар-выдавец газет («Наша думка», «Беларускія ведамасці», «Беларуская думка»), зборніка народных песень (1928).

Асветніцкая дзеянасць у Віленскай беларускай гімназіі.

«Гісторыя беларускага літаратуры» (1920, 1921, 1924, 1926) як навуковае выданне. Аб’ектыўнасць разгляду творчасці і сувязь з гісторычна-літаратурным працэсам – вядучыя прынцыпы аўтара. Аўтар першага слоўніка літаратуразнаўчых тэрмінаў «Назваслоўе».

Пытанні і заданні

ା Уважліва прачытайце артыкулы М.Гарэцкага «Наш тэатр», «Развагі і думкі». Вылучыце істотныя моманты (многія з іх падзяляе нязменнае гарэцкаўскае «*i трэба*») і заканспектуйце артыкулы, звярнуўшы ўвагу на наступныя пытанні:

- Чаму значнае месца надае М.Гарэцкі менавіта тэатру?
- Як развівалася тэатральная справа на пачатку стагоддзя?

Пра што гэта сведчыла?

– У якім становішчы знаходзілася тагачасная беларуская драматургія? Назавіце вядомыя Вам драматычныя творы таго часу.

– Ці кожны драматургічны твор мае права на сцэнічнае жыццё? Якія падставы для гэтага патрабуюцца?

– Як М.Гарэцкі вымалёвае партрэт беларуса? Якія рысы беларускага характару найбольш выяўляюць беларускага Хомку як артыста і гледача?

- Якія задачы ставіць аўтар перад тэатрам?

– Пра што сведчыць аўтарская ўзнёслая азначэнне тэатру як «Храма Нашага Адраджэння»?

– У якім годзе напісаны артыкул «Наш тэатр»? Чым адметны гэты год для беларускай пісьменнасці, для «беларускай справы»? З кім падзяляе сваю пазіцыю М.Гарэцкі?

– У артыкуле «Развагі і думкі» (1914) (нягледзячы на непабуджальную назуву) М.Гарэцкі звяртаеца да нацыянальнай інтэлігенцыі са страснай патрабавальнасцю. Якая праблема паставлена аўтарам на самым пачатку і якім бачыцца яе вырашэнне?

– Што азначае аўтарская характеристычнае запытанне: «*Беларусы двудушины?*»

- У тагачаснай літаратуры якія жанры займалі пануючае месца?

– На неабходнасці развіцця якога жанру літаратуры робіць акцэнт аўтар?

– Чаму так патрабавальна М.Гарэцкі ставіцца да крытыкі? Якімі ён жадае (і як найхутчэй) бачыць крытыкаў? У чым бачыцца задача крытыка?

– Якія праграмныя ўстаноўкі робяцца аўтарам артыкула «Развагі і думкі» адносна беларускай інтэлігенцыі. Ад како, на думку М.Гарэцкага, інтэлігенцыя залежыць?

– Праясніце заключную фразу М.Гарэцкага, які чакае «*не беларускага Гогаля, а беларуса-Гогаля*»⁹.

⁹ Гарэцкі М. Творы. – Мн., 1990. – С.198.

– Якую падтрымку ў тагачаснай крытыцы «Нашай Ніўы» знайшлі думкі і развагі М.Гарэцкага? Адказ падмацуіце прыкладамі.

ং Якія спецыяльныя артыкулы і рэцэнзіі (не толькі ў «Гісторыі беларускай літаратуры») прысвяціў М.Гарэцкі тэарэтычным пытанням развіцця беларускага тэатра, разгляду асобных драматычных твораў беларускіх пісьменнікаў?

ং Падрыхтуйце паведамленне «Браты Гарэцкі і тэатр» (паводле некаторых згадак аўтара кнігі «Ахвярую сваім «я»... («Максім і Гаўрыла Гарэцкія» (1998)) Радзіма Гарэцкага).

Лекцыя 2. **Документальна-мастацкі жанр ў творчасці М. Гарэцкага**

1. *Максім Гарэцкі – пісьменнік-документаліст. Документальная і аўтабіяграфічнае.*

2. Зборнік замалёвак «Сібірскія абрэзкі»: пошуки беларускіх каранёў.

3. «Люстрядзён» – характарыстычны зборнік мініяюр-адбіткаў.

4. Документальная-мастацкая запіскі М.Гарэцкага «На імперыялістычнай вайне»: канцэпцыя трагічнага.

5. Творчасць М.Гарэцкага ў канцэске заходненеўрапейскай літаратуры пра першую сусветную вайну.

М.Гарэцкі па натуры найперш документаліст. Факт, документ – першааснова для напісання любога твора пісьменніка. Суб'ектыўнабіяграфічны момант: пісьменнік як праўдзівы рэаліст. Дакладнасць прозы ў фактах. Аздабленне, апрацоўка рэальна-документальнага матэрыялу мастацкім: найперш суб'ектыўна-псіхалагічная ацэнка факта. М.Гарэцкі «пачынаў» з сябе, са свайго ўнутранага свету. Таму запытанні герояў «адкуля ўсё і што яно?» – то адбіткі-запытанні самога аўтара дзеля пазнання беларускай душы. Аўтар – апавядальнік і ўдзельнік падзеі. Присутнасць лірычных адступленняў, падарожных нататкаў-замалёвак. Імпрэсіяністычны пачатак у творы. Стварэнне жыццёва праўдзівых тыповых характараў.

М.Гарэцкі – майстар «малога» жанру. Жанравая разнастайнасць «Сібірскіх абрэзкоў» (дарожныя нататкі, нарысы, споведзі, дыялогі, маналогі). «Рух душы» – адметнае, выключочнае. «Апрацаваныя» абрэзкі – завершаныя навелы. Аўтабіяграфізм зборніка.

«Люстрядзён» (1929): задума своеасаблівага «эрэзу» падзеі (рознапрасторавае адначассе). Храналагічнасць дзеяння. Выдаткі цыкла.

Документальная-мастацкая запіскі «На імперыялістычнай вайне»: тэма вайны і чалавека на вайне. Дзённікавая аснова твора. Прый-

вабнасць асобы Ляўона Задумы як адраджэнца для небеларускага чытача. Мастацка-дакументальная вартасць твора – у ацэнцы вайны вачыма народа, у раскрыці казённага геройства. Гуманістычная пазіцыя аўтара. Раздвоенасць душы героя.

Літаратура «стражданага пакалення» пра «свяшчэнныя ахвяры» першай сусветнай вайны. «Чалавека можна знішчыць, але яго нельга перамагчы» (Э.Хэмінгўэй) – «І няма нічога вышэйшага...» (М.Гарэцкі): чалавече ў чалавеку. «І нашто яно гэта?.. І вечная загадка...» (Л.Задума): у імя чаго вядзеца бойка? «На імперыялістычнай вайне» М.Гарэцкага і «Агонь» А.Барбюса: тыпаплагічнае і адрознае.

Лекцыя 3. **Максім Гарэцкі – пачынальнік жанру аповесці беларускай літаратуры. Аповесць М. Гарэцкага «Дзве души»**

1. Аўтабіографізм у творчасці М.Гарэцкага.
2. Першая ў беларускай літаратуре трывогія.
3. «Дзве души» – першая ў беларускай літаратуре аповесць. «Крамола» твора і яго лёс.
4. Галоўныя праблемы аповесці – інтэлігенцыя і народ, асoba і гісторыя.
5. Вобразы галоўных герояў.
6. Нацыянальнае пытанне ў аповесці.

Дух, дугоўнае, душа – «апазнавальныя» знакі інтэлектуальна-філасофскай прозы М.Гарэцкага, які адзначыў свой прыход у літарагуру «новым у вобласці духа». Інтэлігент з народа – ва ўяўленні М.Гарэцкага – вядучая фігура ў адрадженні Бацькаўшчыны. Аўтарская трактоўка ролі інтэлігенцыі ў жыцці народа. Гарэцкайскэ «смакаванне» шляхоў-пакут героя-інтэлігента ва ўсіх трох аповесцях трывогі.

«У чым яго крыўда»: усведамленне сябе як асобы. Меланхолія як «хвароба духу». «Рэфлексуючыя» (выраз Л.Корань) герой аповесця. Пошукі Ляўона ў «Меланхоліі» – то пошукі самога сябе (з боку аўтара). Экзістэнцыйны стан героя: герой – на ростанях. Карціны віленскага жыцця, сярод якога галоўны герой губляе «ўсяную ахвоту жыць».

«Ціхая плынь» – твор найбольыш цэласны. Трывога аўтара за «сумныя сненні», трывненне-ідэал маладой Беларусі. «Пазія» і «проза» ў «Ціхай плыні»: «светлыя сненні» і «млявыя сненні» Хомкі Шпака. «Ціхая плынь» як спрадвечная доля беларускага народа. Гучная аўтарская пазіцыя ў фінале: «За што?» – «зрыванне» цішыні, раскрыццё ілжэцішыні.

Аповесць «Дзве душы» (1918) – твор незавершаны і загадкавы, «вузлавы» ў беларускай літаратуры. Спраба разгадкі «Дзвюх душ» тагачаснай і сённяшняй крытыкай (А.Луцкевіч, З.Бядуля, А.Адамовіч, У.Калеснік, А.Марціновіч і інш.). Схематызацыя харектару ў інтэлектуальна-філософскай прозе як неабходнасць. «Крамола» ў творы: крывавы варыянт рэвалюцыі, нацыянальнае пытанне, адкрыццё «кульгавага камуніста»-прайдзісвета. «Крамольнае» – сведчанне пачатку антыутапічнага напрамку ў літаратуры. «Дзве душы» – твор-папярэджанне. Жанрава-стылёвае ба-гацце твора: дакументальная праўдзівасць, фантастычная невера-годнасць, жорсткі рэалізм. Вяртанне твора (канец 80-х гадоў XX ст).

Праблема самавызначэння галоўнага героя Ігната Абдзірало-віча – «мужыка ў пана». Раздвоенасць душы інтэлігента як на-туральны стан, усведамленне сваёй адзіноты. Стан душы І.Абдзі-раловіча ёсць тагачасны душэўны стан беларускай інтэлігенцыі. Маруднае набліжэнне да вырашэння галоўнага пытання – нацыя-нальнага пытання. Галоўны «прынцып» «кульгавага камуніста»-прайдзісвета Гаршчка – «Сячы трэба да карэння!». Гаршчок – герой «з двайным дном» (А.Ігнацюк): носьбіт зла і летуценны ёстэт. Аўтарская «прадуманасць» смерці героя.

Галоўнае ў «Дзвюх душах» – не столькі само сцвярджэнне беларускай нацыянальнай ідэі, як яе гісторыя. Тэма рэвалюцыі і паслярэвалюцыйнай Беларусі. Беларускі варыяント рэвалюцыі. Ігнат Абдзіраловіч і «змагары за беларушчыну»: стан прыцягнення-адштурхоўвання.

Пытанні

۱ Чаму для ажыццяўлення задумы панарамнага паказу жыцця беларускай сям’і, вёскі, роду, народу М.Гарэцкі абірае жанр апо-весці?

۲ Дзе і калі Лявон Задума («Меланхалія») вылечваеца ад «хваробы духу»?

۳ Якая найбольшая небяспека пагражае Ігнату Абдзіраловічу на працягу ўсёй аповесці «Дзве душы»?

۴ Чаму М.Гарэцкі абірае скразным матыў «уцячы... уцячы...» ў аповесці «Дзве душы». Пра што сведчыць гэты матыў-напамін?

Лекцыя 4 . Жанр мастацкай хронікі ў творчасці Максіма Гарэцкага

1. Задума «Камароўскай хронікі» і лёс твора.
2. Жанр твора.

3. Галоўны герой твора – мацярык «сялянства». Прадка-
занне яго трагічнага лёсу.

4. Кульмінацыя твора – смерць Марыні.

5. «Камароўская хроніка» – лебядзіная песня М.Гарэцка-
га, яго Галоўная Кніга жыцця.

«Камароўская хроніка» (1932-1937) – кніга-твор усяго жыцця М.Гарэцкага: свядомая падрыхтоўка-сталенне. Задума твора-эпапеі народнага жыцця. Летапіс сялянскай сям’і – летапіс вёскі – летапіс народнага жыцця. Паэтызацыя радаводу Гарэцкіх. Дакументалізм і эпічнасць твора. Аўтар аб’ектыўны як летапісец і суб’ектыўны як апавядальная асона.

«Камароўская хроніка» як «апошні паклон вёсцы» (А.Адамовіч). Сялянства (адкуль «з родных каранёў» «выходзіла» мала-
дая інтэлігенцыя) – галоўны носьбіт нацыянальнага. Трывога Гарэцкага як сапраўднага сына вёскі і сапраўднага інтэлігента за беспаваротны зыход мацерыка.

«Хаўтурны» тон твора. «Патаёмнае» як свядомая падрыхтоўка да трагедыі, намёк на трагедыю. Смерць Марыні – знак-папярэджанне, дзе аўтар – найбольш выразны «песімістичны аптыміст» (М.Тышына). Лагічнасць канцоўкі: «Камароўскі парад» – парад жыцця.

Светлая танальнасць твора, жыццесцвярджальны гімн беларускаму народу, зарукаі вечнасці чаму служыць ягоная трываласць.

Лекцый 5. **Драматычная аповесць М. Гарэцкага «Антон».**

1. М.Гарэцкі як тэатразнаўца. Заканамернасць звароту да драматургічнага жанру.

2. Жанравая знаходка твора.

3. Загадка героя і твора: феномен «дваістасці».

4. Дыскусія ў творы як свядомы голас аўтара.

5. «Антон» – твор-наказ.

Гарэцкаўскае разуменне ролі тэатра ў духоўным усведамленні нацыі. Веданне сусветнай драматургіі і свядомая ўстаноўка-праграма нацыянальнага тэатра. Праблема новага героя, прадыктаваная самым жыццём.

Элементы драмы і эпасу ў драматычнай аповесці «Антон» (1913). Галоўная праблема твора – «драма чалавечага духу». Неардынарны вобраз селяніна-богаборца Антона Жабона. Пара-
даксальная сітуацыя: найвялікшы богалюб – найвялікшы грэнік. Самаспавядальнасць героя як вырак на адзіноту. Аўтарская спроба

паказаць далёка «не шэрую» душу мужыка, стварыць тып «новага беларуса». Антон – «суб'ектыўны рэвалюцыянер-максімаліст» (В.Каваленка). Самасцвярджэнне харктару Антона: злачынства ці ўзвышэнне? Дыскусія ў творы – прычыненне да праблемы зместу і сутнасці літаратуры. Перавага ідэальнага, духоўнага з боку Беларускага аўтара («бо ўцяміца прычыны – ужо стаць троху новым...»): «...А народ мой – народ-паэт, народ-лірнік, народ, каторы ў гістарычным жыцці сваім заўсёды схіляўся к патрэбам души, чымся к патрэбам цела...»¹⁰. Незразумелая для сучасніка адзінота героя, ягонае мысленне «крайнасцямі». Стан героя – «пакутлівы стан перманентнай падвеснанасці..., нездатнасць што-небудзь змяніць у сваім жыцці»¹¹. Бачанне трагедыйнасці героя і антыгуманнасці яго ўчынку даследчыкам М.Мішчанчуком: «У пошуках ісціны, сэнсу жыцця ён спыніўся на паўдарозе»¹².

Гарэцкаўская асуджэнне героя ў фінале п'есы тройчы паўторным імператывам (так харктэрным для аўтара!) «жыць!».

Заданне

ା На Вашу думку, ці падрыхтаваў псіхалагічна М.Гарэцкі чытача да ўспрымання ўчынку галоўнага героя? Што гэта – відавочная нацяжка з боку аўтара ці новае «тварэнне» для чытача? Ці набліжаюць «момант ісціны» Польскі публіцыст, Маскоўскі дэмакрат і, асабліва, Беларускі аўтар? Для чаго ўведзена дыскусія?

Лекцыя 6. «Крамольныя» творы Максіма Гарэцкага.

1. Проблемныя пытанні «забароненых» твораў, іх лёс.
2. Заслуга Гарэцкага-рэаліста.
3. «Крамола» твораў («Лірныя спевы», «Усебеларускі з’езд 1917 году», «У 1920 годзе», «Фантазія», «Апостал», «Незадача»).
4. Жанрава-стылёвая разнастайнасць «крамольнай» прозы Гарэцкага-наватара.

Пытанні

ା Хто такія «народныя» людзі ў апавяданні «У 1920 годзе»? Хто яны – змагары за «народную справу»? Ці выносіць аўтар прысуд кожнаму персанажу?

¹⁰ Гарэцкі М. Збор твораў: У 4 т. – Т. 2. – С.257.

¹¹ Максімовіч В. Эстэтычныя пошуки ў беларускай літаратуре пачатку XX стагоддзя. – С.178.

¹² Мішчанчук М. Максім Гарэцкі // Слова пра літаратуру і літаратараў. – Мн., 2001. – С.505.

ା У эцюдзе «Фантазія» відовішчны вобраз раскрыжаванай Беларусі. Як прачытваецца скарынаўская «Каму і на які?» у адказ на купалаўскі агітацыйны кліч «На сход!». Прасачыце саму пакутную гісторыю краю ў яе асобах, пададзеную праз харарактыстычныя эпітэты («празрыста-белы Сяргей Палуян», «запыханы Іван Луцкевіч», «разважны каранасты Карусь Каганец», «доўгі Алесь Гарун» і г.д.).

ା Пра якіх «апосталаў» «новай веры» распавядаета М.Гарэцкі ў аднайменным апавяданні «Апостал»? Чаму «апостал» не «адбыўся»? У чым «крамола» твора?

ା У чым наватарства Гарэцкага-празаіка ў апавяданні «Лірныя спевы»? Усвядоміўши «забароненае» ў творы, падумайце, чаму апавяданне называецца «лірнымі спевамі»? Пра што сведчыць фінальны матыў плачу?

Мастацкія творы

Гарэцкі М. Збор твораў. У 4-х т. Т.1. Апавяданні. 1913-1930. – Mn.: Mast. літ., 1984. – 446 c.

· Апавяданні:

«У лазні», «Патаёмнае», «Стогны душы», «Роднае карэнне», «Страхаццё», «Што яно?», «Рунь», «У чым яго крыўда?», «Дзёгаць», «Чарнічка», «Літоўскі хутарок», «Рускі», «Генерал», «Габрыелевы прысады», «Панская сучка», «Знібее сэрца», «Досвіткі».

· Апавяданні з «Сібірскіх абрэзкоў»:

«Чорны лебедзь», «Перасяленцы», «Кветкі зла».

· Апавяданні з «Люстрадзёнү»: «Чыстка», «Асляпёны конь», «Сон».

Гарэцкі М. Збор твораў: У 4-х т. Т. 2. Аповесці. Драматычныя абрэзкі. – Mn.: Mast. літ., 1985. – 416 c.

· Аповесці: «У чым яго крыўда?», «Меланхолія», «Ціхая плынь».

· Драматычны абрэзок: «Антон».

Гарэцкі М. Збор твораў: У 4-х т. Т. 3. На імперыялістычнай вайне; Віленскія камунары. – Mn.: Mast. літ., 1985. – 399 c.

· Дакументальна-мастацкія запіскі: «На імперыялістычнай вайне».

· Раман-хроніка: «Віленскія камунары».

Гарэцкі М. Збор твораў: У 4-х т. Т. 4. Камароўская хроніка: Аповесць; Летапіс жыцця і творчасці. – Mn.: Mast. літ., 1986. – 384 c.

· Мастацкая хроніка: «Камароўская хроніка».

Гарэцкі М. Творы: Дзве душы: Аповесць. Апавяданні. Жартавуліў. Пісарэвіч: П'еса. Літаратурная крытыка і публіцыстыка. Лісты. – Mn.: Mast. літ., 1990. – 629 c.

· Аповесць: «Дзве душы».

· «Крамольныя» творы:

«Лірныя спевы», «У 1920 годзе (Апавяданне народнага чалавека)», «Фантазія», «Апостал», «Усебеларускі з'езд 1917-га года».

- Літаратурная крытыка і публіцыстыка: арт. «Наш тэатр», «Развагі і думкі». Гарэцкі М. Гісторыя беларускай літаратуры. – Мн.: Маст. літ., 1992. – 479 с.
- «Назваслоўе»
- Артыкулы:
- «Нашаніўская пара», «Ядвігін Ш.», «Цётка», «Якуб Колас», «Янка Купала», «Алесь Гарун», «Максім Багдановіч», «Змітрок Бядуля» і інш.

**Літаратура
пра радавод, жыщёвы і творчы шлях, стыль пісьма
М. Гарэцкага**

Манаграфіi, даведнікі, зборнікі ўспамінаў, артыкулы

1. Бугаёў Дз. Максім Гарэцкі. – Мн., 1968.
 2. Адамовіч А. «Браму скарбаў сваіх адчыняю...» – Мн., 1980.
 3. Максім Гарэцкі: Успаміны, артыкулы, дакументы. – Мн., 1984.
 4. Ліс А. Брэты Гарэцкія. – Мн., 1989.
 5. Дасаева Т.М. Летапіс жыцця і творчасці Максіма Гарэцкага. – Мн., 1993.
 6. Чыгрын І.П. Паміж бытым і будучым: Проза М.Гарэцкага. – Мн., 1994.
 7. Макаревич А.Н. В разных стилевых течениях: Проблема жанра и стиля в рассказах 20-х годов М.Горецкого и Т.Гартного. – Екатеринбург: Урал, 1995. – 176 с.
 8. Гарэцкі Р. Ахвярую сваім «я»... (Максім і Гаўрыла Гарэцкія). – Мн., 1998.
 9. Корань Л. Максім Гарэцкі // Корань Л. Цукровы пейнік: Літ.-крытыч. арт. – Мн.: Маст. літ. 1996. – С.22-64.
 10. Максімовіч В.Л. Канцэпцыя асобы ў творчасці М.Гарэцкага // Максімовіч В.А. Эстэтычныя пошукупы ў беларускай літаратуре пачатку XX стагоддзя: Дапам. для студэнтаў філал. фак. ВНУ. – Мн.: Аракул, 2000. – С.156-182.
 11. Марціновіч А. Тэатр як храм Нацыянальнага Адраджэння // Марціновіч А. Сувязь: Літ.-крытыч. арт. – Мн.: Маст. літ., – 1994. – С.19-30.
 12. Мішчанчук М.І. Максім Гарэцкі: навысветленыя старонкі // Мішчанчук М.І. Літаратура XX стагоддзя: спроба пераасэнсавання: Вуч.-метад. дапам. – Мн., 1996. – С.47-63.
 13. Стральцоў М. Чалавек з Малой Багацькаўкі // Стральцоў М. Выбранае: Проза, паэзія, эсэ. – Мн.: Маст. літ., 1987. – С.472-486.
 14. Шаўлякова І. Шлях і вечнасць Патмосца // Шаўлякова І. Сентыментальнае паляванне, або ў крытычных сутарэннях: Артыкулы, рэцензіі. – Мн.: Бібл. ч-са «Маладосць». – 2000. – С.44-49.
- Перыядычныя выданні:*
1. Абабурка М.В. Мова твораў Максіма Гарэцкага // Роднае слова. – 1993. – № 7. – С.30-33; № 8. – С.31-35.
 2. Агалакава Г. Яго арыштоўвалі тры разы // Голас Радзімы. – 1993. – 25 лют. (№ 8). – С.7.
 3. Бушыла Н.В. Прымач у «панстве» і пасыннак вёскі: Праблема духоўнага станаўлення асобы ў творах М.Гарэцкага // Веснік Бел. дзярж. пед. унів-та. – 1999. – № 3. – С.76-85.

4. Васючэнка П. На ўзроўні Кантэксту // ЛіМ. – 1993. – 12 лют. (№ 7). – С.8.
5. Гарэцкі Р.Г. Радавод Максіма Гарэцкага // Роднае слова. – 1994. – № 2. – С.65-70.
6. Голуб Т. Іх яднала Бацькаўшчына: Пра М.Гарэцкага і М.Багдановіча // Полымя. – 1993. – № 5. – С.249-253.
7. Дубавец С. Тлумачэнне Гарэцкага: Эсэ // Звязда. – 1993. – 23 лют. – С.3.
8. Ількевіч М.М. Невядомыя дакументы пра Максіма Гарэцкага // Бел. гіст. часопіС.– 1995. – № 3. – С.84-89.
9. Казбярук У. Фразай яго не ахопіш: Аб творчасці М.Гарэцкага // ЛіМ. – 1993. – 29 студз. (№ 5). – С.6. Далей: адказы на пытанні анкеты: арт. Э.Зайкоўскага, У.Сцяпана, І.Жука, У.Арлова, А.Федарэнкі, Г.Далідовіча. – С.5-6.
10. Кен'ка М. Вяртанне да спадчыны // Полымя. – 1993. – № 3. – С.241-244.
11. Кен'ка М. Творчасць М.Гарэцкага ў кантэксьце ўрапейскай літаратуры XX ст. // Кантакты і дыялогі. – 196. – № 4. – С.12-16.
12. Кныш Л.С. Моўныя сродкі ў творах М.Гарэцкага // Роднае слова. – 1998. – № 6. – С.72-81.
13. Каваленка В. Трагическая мечта о буйном «колошении»: Философия национальной жизни в творчестве М.Горецкого // Неман. – 1995. – 3 3. – С.115-129.
14. Левановіч Л. Род Гарэцкіх як сімвал беларускасці // ЛіМ. – 1999. – 6 жн. (№ 31). – С.13.
15. Лясун В.П. Нацыянальныя і агульначалавечыя матывы ў творчасці М.Гарэцкага // Роднае слова. – 1999. – № 3. – С.127-130.
16. Марціновіч А. «На цярновай дарозе, якою народ мой ішоў...» // Беларуская думка. – 1993. – № 2. – С.60-75.
17. Міхнюк У.М. Вінаватым сябе не прызнаў: Невядомыя старонкі з жыцця М.Гарэцкага // Роднае слова. – 1993. – № 10. – С.68-72.
18. Мушынскій М. «Мать духовная...»: Малоизвестные страницы творчества М.Горецкого // Неман. – 1998. – № 11/12. – С.233-245.
19. Мушынскская Т.Ф. «Ва ймя святога ўсім нам Адраджэння...»: Агляд творчасці М.Гарэцкага // Роднае слова. – 1993. – № 2. – С.10-14.
20. Мушынскі М. Максім Гарэцкі. Перыяды творчасці // Полымя. – 1998. – № 5. – С.219-237; № 10. – С.172-189.
21. Тычына М.А. На выспе Патмас: Творчасць М.Гарэцкага // Роднае слова. – 1993. – № 2. – С.15-23.
22. Шчэрбін В.К. Слоўнікавая спадчына Максіма Гарэцкага // Роднае слова. – 1993. – № 9. – С.19-23.
23. Яцкевіч М. Максім Гарэцкі – ідэолаг беларускай народнай інтэлігэнцыі // Голос Радзімы. – 1996. – 29 жн. (№ 35). – С.5.

**Крытычная літаратура
да тэмы «Максім Гарэцкі – дзеяч беларускага
Адраджэння, літаратуразнаўца»**

1. Адамовіч А. «Браму скарбаў сваіх адчыняю...». – Мн., 1980. – С.3-24, 87-95, 109-111, 124-125, 138-146.

2. Гарэцкі Р. Браты Гарэцкія і тэатр // Гарэцкі Р. Ахвярую сваім «я»... (Максім і Гаўрыла Гарэцкія). – Мн., 1998. – С.272-277.
3. Гарэцкі Р. Лёс пісьменніка – лёс пакалення – Там жа. – С.28-33.
4. Гарэцкі Р. «№ 39: Прыщагнуць да адказнасці» // Там жа. – С.34-38.
5. Гарэцкі Р. Справа Максіма Гарэцкага // Там жа. – С.39-80.
6. Марціновіч А. Тэатр як Храм Адраджэння // Марціновіч А. Сувязь: Літ.-крытыч. арт. – Мн.: Маст. літ., 1994. – С.19-31.
7. Мушынскі М. «Шукайце брату свайму дарогу да праўды...» / Пасляслоўе // Гарэцкі М. Творы... – Мн.: Маст. літ., 1990. – С.482-508.
8. Мушынскі М. «Ахвярую сваім «я» ва ймя святога ўсім нам адраджэння» // Там жа. – С.509-515.
9. Чыгрын І.П. Паміж былым і будучым. Проза Максіма Гарэцкага. – Мн., 1994. – С.26-29.
10. Андрэева Е.Г. Педагагічныя погляды М.Гарэцкага // Народная асвета. – 1998. – № 1. – С.149-155.
11. Вабішэвіч В.В. Погляды М.Гарэцкага на гісторыю Беларусі // Роднае слова. – 1995. – № 9. – С.122-134.
12. Вабішэвіч В.В. «І вечнасць рушыща ў маёй істоце...»: М.Гарэцкі і гісторыя // Роднае слова. – 1994. – № 7/8. – С.103-107.
13. Гарэцкая Г. Пра бацьку майго Максіма // ЛіМ. – 2001. – 16 сак. (№ 10-11). – С.12.
14. Голуб Т.С. Адбітак эпохі: Рэдакцыяна-выдавецкая дзейнасць М.Гарэцкага // Роднае слова. – 1997. – № 2. – С.41-47.
15. Далідовіч Г. Чалавек і майстра (Максім Гарэцкі) // Маладосць. – 1993. – № 2.
16. Лъкевіч М. Невядомыя дакументы аб Максіме Гарэцкім // Беларускі гістарычны часопіс. – 1995. – № 3.
17. Іофе Э.Р. «Дачушка мая любімая...»: М.Гарэцкі як педагог // Рэспубліка. – 1993. – 26 лют. – С.5.
18. Іофе Э.Р. Максім Гарэцкі – выхавацель // Адукацыя і выхаванне. – 1997. – № 1. – С.22-24.
19. Іофе Э.Р. Таленавіты пісьменнік, выдатны выкладчык // Адукацыя і выхаванне. – 1998. – № 2. – С.114-119.
20. Мушынскі М. Грамадзянін, мастак, вучоны // Маладосць. – 1983. – № 2.
21. Мушынскі М. Максім Гарэцкі – крытык і гісторык літаратуры // Полымя. – 1984. – № 1.
22. Рагойша В.П. Каб жыць у эпохах: «Назваслоўе» М.Гарэцкага // Роднае слова. – 1997. – № 6. – С.42-49.

**Крытычнае літаратура
да тэмы «Максім Гарэцкі – адзін
з пачынальнікаў беларускай нацыянальнай прозы.
Апавяданні Максіма Гарэцкага»**

1. Адамовіч А. «Браму скарбаў сваіх адчыняю...». – Мн., 1980. – С.31-39, 60-87.

2. Дасаева Т.М. Летапіс жыцця і творчасці Максіма Гарэцкага. – Мн., 1993.
3. Максімовіч В.А. Канцэпцыя асобы ў творчасці М.Гарэцкага // Максімовіч В.А. Эстэтычныя пошуки ў беларускай літаратуре пачатку XX стагоддзя. – Мн., 2000. – С.156-182.
4. Мішчанчук М.І. Максім Гарэцкі: навысветленыя старонкі // Мішчанчук М.І. Літаратура ХХ стагоддзя: спроба пераасэнсавання. – Мн., 1996. – С.58-61.
5. Чыгрын І.П. Паміж былым і будучым. Проза Максіма Гарэцкага. – Мн., 1994. – С.42-50, 52-64.
6. Шаўлякова І. Шлях і вечнасць Патмосца: Сівал у міфапрасторы «Скарбай жыцця» М.Гарэцкага // Шаўлякова І. Сентыментальнае паляванне, або ў крытычных сутарэннях. – Мн., 2000. – С.44-49.
7. Арцяшук С. Псіхолаг, народжаны «патаёмным»: Параўнаўчы аналіз ранній творчасці М.Гарэцкага // Першацвет. – 1995. – № 9. – С.103-108.
8. Бельская Т. «Не адракацца, не быць здраднікам...»: Зборнік апавяданняў «Рунь» М.Гарэцкага // Першацвет. – 1993. – № 12. – С.72-79.
9. Калядা А.П. «Хто такі чалавек? Што ён значыць у гэтым свеце, на зялёнай планеце Зямля?»: Вывучэнне творчасці М.Гарэцкага ў 9-м класе // Беларуская мова і літаратура. – 1997. – Вып.6. – С.19-29.
10. Караткоў М. Аб эвалюцыі сацыяльных і эстэтычных поглядаў М.Гарэцкага // Весці АН БССР. – № 1.
11. Ляшук В.Я. Класік роднай літаратуры: Апавяданні М.Гарэцкага ў 7-м класе // Беларуская мова і літаратура. – 1997. – Вып. 5, Вып. 6. – С.63-73.
12. Максімовіч В. Праблема «дзвюх душ» у ранніх апавяданнях М.Гарэцкага // Роднае слова. – 2000. – № 5. – С.19-21.
13. Марціновіч А. «Дзе тая праўда, дзе тая мана...»: Аб рамане-хроніцы М.Гарэцкага «Скарбы жыцця» // ЛіМ. – 1993. – 19 лют. (№ 8). – С.6-7.
14. Майсейчык А. Каб нашаму пану трасцу ў бок (М.Гарэцкі «Панская сучка», «Смачны заяц») // Беларуская мова і літаратура. – 1997. – № 8. – С.85-95.
15. Мушынская Т. «А там гарэла ціхае сялянскае свяতло...»: «Роднае карэнне» М.Гарэцкага // Роднае слова. – 1992. – № 2; № 4. – С.19-22.
16. Пятровіч А. Біблейскія вобразы ў апавяданні М.Гарэцкага «Рунь» // Роднае слова. – 1997. – № 11. – С.44-56.
17. Тычына М. На выспе Патмас // Роднае слова. – 1993. – № 2.

**Крытычнае літаратура
да тэмы «Дакументальна-мастацкі жанр творчасці
Максіма Гарэцкага»**

1. Адамовіч А. «Браму скарбай сваіх адчыняю...». – Мн., 1980. – С.39-60, 96-98, 125-137.
2. Атрашкевіч В. Аб жанравых асаблівасцях запісак М.Гарэцкага «На імперыялістычнай вайне» // Беларуская літаратура. – 1984. – Вып. 12.
3. Мішчанчук М.І. Максім Гарэцкі: навысветленыя старонкі...// Мішчанчук М.І. Літаратура ХХ стагоддзя: спроба пераасэнсавання. – Мн., 1996. – С.55-58.

4. Стральцоў М. Чалавек з Малой Багацькаўкі / Пра «Сібірская абрэзкі» // Стральцоў М. Выбранае: проза, паэзія, эсэ. – Мн., 1987. – С.472-486.

5. Чыгрын І.П. Паміж былым і будучым. Проза Максіма Гарэцкага. – Мн., 1994. – С.50-52, 65-68.

6. Казлоўскі Р.К. «Сібірская абрэзкі» М.Гарэцкага: мастацкія асаблівасці // Мова і літаратура ў сярэдній і вышэйшай школе: Актуальнаяныя праблемы выкладання: Матэр. Рэсп. навук. канф. / Пад рэд. М.У.Мікуліча. – Гродна: ГрДУ, 2000. – С.168-173.

7. Кенъка М. Аўтабіографізм у творчасці М.Гарэцкага // Роднае слова. – 1997. – № 2. – С.35-40.

8. Кенъка М. Дакументалізм прозы Максіма Гарэцкага // Роднае слова. – 1998. – № 6. – С.67-71.

9. Ляўонава Е.А. «Я жыў, але ранейшага мяне навекі няма...»: Першая сусветная вайна ў творчасці М.Гарэцкага і А.Барбюса // Роднае слова. – 1999. – № 3. – С.24-30.

10. Цікоцкі А.М. Моўна-стылістычныя асаблівасці дакументальнамастацкіх записак М.Гарэцкага «На імперыялістычнай вайне» // Беларуская мова і літаратура. – 1999. – № 3. – С.101-112.

Крытычная літаратура да тэмы «Максім Гарэцкі – пачынальнік жанру аповесці ў беларускай літаратуре»

1. Адамовіч А. «Браму скарбаў сваіх адчыняю...». – Мн., 1980. – С.111-124.

2. Лебедзеў У. Аб некаторых тэндэнцыях рамантызацыі ў прозе М.Гарэцкага 20-х гадоў // Беларуская літаратура. – Мн., 1983. – Вып. 11.

3. Хромчанка К. Беларуская мастацкая проза: Канец XIX – пачатак XX ст. – Мн., 1979. – С.162-184.

4. Цімашкова К.Р. Псіхалагічнае даследаванне паводле аповесці М.Гарэцкага «Ціхая плынь» // Роднае слова. – 2000. – № 10. – С.54-55.

Крытычная літаратура да тэмы «Аповесьць Максіма Гарэцкага «Дзве душы»

1. Васючэнка П. Дыялектыка душы / Пасляслоўе // Гарэцкі М. Творы... – Мн., 1990. – С.467-474.

2. Канчэўскі І. Адвечным шляхам. Даследзіны беларускага светапогляду. – Мн., 1993.

3. Максімовіч В.А. Канцэпцыя асобы ў творчасці М.Гарэцкага // Максімовіч В.А. Эстэтычныя пошукуі ў беларускай літаратуре пачатку XX стагоддзя. – Мн., 2000. – С.180-182.

4. Марціновіч А. Блуканне па душэўных пакутах // Марціновіч А. Сувязы: Літ.-крытыч. артыкулы. – Мн., 1997. – С.245-252.

5. Мішчанчук М.І. Максім Гарэцкі: нявысветленыя старонкі. Аповесць «Дзве душы» і іншыя «рэпрэсаваныя» творы. – Мн., 1996. – С.47-52.

6. Алесьніна Ю. Сонца беларускай прозы: Максім Гарэцкі і яго аповесць «Дзве душы» // Першацвет. – 1993. – № 2. – С.98-111.

7. Барысюк В.П. Нацыянальная ідэя ў аповесці М.Гарэцкага «Дзве душы» // Станаўленне. – 1998. – С.37-39.
8. Васючэнка П. Чаму дваілася душа? // Полымя. – 1989. – № 7.
9. Ігнацык А. Ахрышчаныя злом: Хрысціянская ідэя ў аповесці М.Гарэцкага «Дзве душы» // ЛіМ. – 1994. – 14 студз. (№ 2) – С.6, 7.
10. Казбярук У. У разгара падзеяй: Аповесць М.Гарэцкага «Дзве душы» // Полымя. – 1995. – № 10. – С.231-250.
11. Чыгрын І.П. У пошуку саміх сябе, альбо Хто такі Ігнат Абдзіраповіч?: Перачытваючы «Дзве душы» М.Гарэцкага // Роднае слова. – 1994. – № 6. – С.22-25; № 7-8. – С.32-37.

**Крытычная літаратура
да тэмы «Жанр мастацкай хронікі ў творчасці
М.Гарэцкага («Камароўская хроніка»,
«Віленскія камунары»)»**

1. Адамовіч А. «Браму скарбаў сваіх адчыняю...» – Mn., 1980. – С.157-194; 146-157.
2. Атрашкевіч В. Ля вытокаў «Камароўская хронікі» М.Гарэцкага // Беларуская літаратура. – 1983. – Вып. 11.
3. Мушынскі М. «Ахвярую сваім «я» ва ймя святога ўсім нам адраджэння» / Пасляслоўе // Гарэцкі М. Творы... Mn., 1990. – С.509-515.
4. Чыгрын І.П. Паміж былым і будучым. Проза М.Гарэцкага. – Mn., 1994. – С.145 – 162; 91-145.
5. Дэконская В. Максім Гарэцкі: «Віленскія камунары» // Полымя. – 1984. – № 9.
6. Чыгрын І. «Віленскія камунары», ці Мацей Мышка і яго роданачальнікі // Маладосць. – 1994. – № 10. – С.235-247.
7. Чыгрын І.П. З думкай пра вечнае: «Камароўская хроніка» // Першацвет. – 1993. – № 6.

**Крытычная літаратура
да тэмы «Драматычная аповесць «Антон»»**

1. Адамовіч А. «Браму скарбаў сваіх адчыняю...». – Mn., 1980. – С. 24-31.
2. Максімовіч В.А. Канцэпцыя асобы ў творчасці М.Гарэцкага // Максімовіч В.А. Эстэтычныя пошуки ў беларускай літаратуре пачатку XX стагоддзя. – Mn., 2000. – С.170-180.
3. Марціновіч А. Тэатр як Храм Нацыянальнага Адраджэння // Марціновіч А. Сувязь: Літ.-крытыч. арт. – Mn., 1997. – С.19-30.
4. Чыгрын І.П. Паміж былым і будучым. Проза Максіма Гарэцкага. – Mn., 1997. – С.15-23.
5. Андрэйкавец Н.З. Праблема чалавека ў аповесці М.Гарэцкага «Антон» // Весці .НАНБеларусі. Сер. гуманітар. науку. – 2000. – № 4. – С.110-114.
6. Арцяшук С. Тэатр іранічнага аптымізму (паразнальны анализ драматургіі М.Гарэцкага і Б.Брэхта) // Першацвет. – 1993. – № 4. – С.92-102.

Крытычная літаратура да тэмы «Крамольныя» творы Максіма Гарэцкага»

1. Марціновіч А. Тэатр як Храм Нацыянальнага Адраджэння // Марціновіч А. Сувязь: Літ.-крытыч. арт. – Мн., 1994. – С.27-28.

2. Мішчанчук М.І. Максім Гарэцкі: навысветленыя старонкі. Аповесць «Дзве души» і іншыя «рэпрэсаваныя» творы // Мішчанчук М.І. Літаратура XX стагоддзя: спроба пераасэнсавання. – Мн., 1996. – С.52-53.

3. Мушынскі М.І. На пераломе эпох // Гарэцкі М. Творы... Мн., 1990. – С.475-482.

4. Чыгрын І.П. Паміж бытлым і будучым. Проза Максіма Гарэцкага. – Мн., 1991. – С.33-41.

ТЭМА 10. ТВОРЧАСЦЬ ЯНКІ КУПАЛЫ

Лекцыя 1. Лірыка Янкі Купалы

1. Феномен Янкі Купалы як паэта і мысліцеля.
2. Ад «Жалейкі» (1908) да «Шляхам жыцця» (1913): эвалюцыя лірычнага героя купалавай паэзii (1905-1916).
3. Ад шляху да замкнутага кола: лірыка Купалы канца 10-х – пачатку 20-х гадоў.
4. Паэзія Я.Купалы 30-х гадоў. «Ляўкоўскі цыкл»: пячатка вульгарна-сацыялагічнай крытыкі.
5. Свято Купалавага Дому.

Янка Купала – «бацька нацыі» (В.Рагойша), прарок нацыянальнага Адраджэння. Нацыянальны будзіцель ад летаргічнага сну, духоўны правадыр народу. Героіка-драматычнае шэсце ягонага неадольнага імкнення «людзьмі звацца». Свабода і воля – ключавыя слова класікаў. У Купалавай творчасці дамінантнай выглядае чалавекалюбная і свабодалюбная ідэя, ахутаная паглыбленай «самасцю». Раскрыццё мастацкага ідэалу Купалы праз вобразы-сімвалы паэта-званара, паэта-прапорака, «сонцавых пажараў», «раскіданага гнязда», вялікага сходу, незнаймых, паязджан, шляху, бездарожжа, Маладой Беларусі, Справядлівага суда, Суднага дня, тутэйшых, Свету-Сусвету, арляніятаў і г.д. Мадэрніцкая прырода сну: сну-абуджэння (1905-1916) і сну-мроі пахаванай Беларусі («мне сняцца сны аб Беларусі»). Праведнае асэнсаванне Гісторыі-Ісціны: не храналагічнае вымярэнне, а паза-, надчасавае, сакральнае («*А суд гісторыі цяжскі...*»). Комплексны падыход да асэнсавання Купалавай творчасці: абноўленае прачытанне і асэнсаванне сімвалічнай, неарамантычнай, мадэрніскай творчасці Купалы (П.Васючэнка,

У.Гніламёдаў, І.Жук, В.Максімовіч, Д.Санюк, Л.Тарасюк і інш.); стракатасць кантэкстаў (ідэалагічных, філасофскіх, эстэтычных); ідэйна-канцэптуальнае, а не «жанравае» мысленне; важнасць змястоўнасці ў адносінах да зместу; бінарнасць міфалагічнай паэтыкі. Сінтэтызм Купалы – рэалістычны, рамантычны і сімвалічны пачатак.

Касмізм Купалы, ягонае месіянерства, мадэрнізм. Трагічнае прадчуванне Сусветнага зла. Мужык-беларус (як асоба) – народ – Маладая Беларусь – сумарны трыйядны «эвалюцыйны» вобраз лірычнага героя 1905-1916 г. Фантасмагарычны характар сусветнага зла, якое нясе разбуральны пачатак (вершы 10-х гадоў). Бунтарскі дух Купалы–неарамантыка. Кашмарны сон-явія як папярэджанне-наступства. Абсурднасць, драматызм быцця, пачуццё адзіноты ў змаганні за «долю людскую».

Найбольш цэласны перыяд творчасці – 1918-1922 г. Тэма беларускай дзяржаўнасці. Няспраўдженая мроя «людзьмі звацца». Адчуванне катастрофічнасці, зачарааванага кола злой волі, року. Матывы тугі, бездарожжа. «Метафарычнае міфатворчыцтва» Купалы. Пазнанне Бацькаўшчыны ў сабе і сябе ў ёй паглыбляеца драматызмам светаадлюстраўвання. Свет бачыцца ў сутыкненні кантрastaў, у нервовай дысгармоніі. Сугалоссе рэлігійнага матыву з матывам патрыятычным. Купалаўскі матыв пошуку праведнасці.

Хваласпейная рытарычнасць, ілюстрацыйнасць, публіцыстычнасць, кантрастнасць паэзіі 30-х гадоў. Трагедыйная сутнасць творчасці: усведамленне не віны, а бяды Купалы-прапорока ў тагачасі. «Адзінасць» Купалы як паэта нацыянальнага і савецкага.

Лекцыя 2. Паэмы Янкі Купалы (раннія, сімвалічныя, драматычныя)

1. Унёсак Купалы ў стварэнне беларускай паэмы.
2. Раннія паэмы: паэмы-балады («Нікому», «Адплата кахання») і паэмы-трагедыі («Зімою», «Калека», «У піліпаўку», «За што?»).
3. Сімвалічныя паэмы («На куцю», «Чараўнік»): пошук гераічнага ідэалу.
4. Драматычныя паэмы «Адвечная песня», «Сон на кургANE» як паэмы мадэрнісцкія.
5. Янка Купала і славянскі рамантызм.

Арыгінальнае вырашэнне праблемы трагічнага ў Купалавым паэмным жанры – гэта герайзацыя трагічнага і драматызацыя трагічнага. Купалаўская канцэпцыя лірызацыі.

Героі ранніх паэм – героі-самотнікі, ахвяры «сусветнага зла». Матыў «або-або»; прадвызначанасць лёсу, драматызм развязкі. Свабодалюбная ідэя ўсіх ранніх паэм.

«Знакавасць» сімвалічных паэм. Доўгі шлях да чытача. Асэнсаванне тэмы Бацькаўшчыны ў аспекте гісторыка-міфалагічнай памяці. Князёўства як ўласбленне ідэалу, гаспадарання ў крывіцкім беларускім доме («На куццю»). Умоўна знітаванае трохасавае вымярэнне. Чараўнік-слепаводнік як уласбленне зла (матыў лабірінтаасці, наканаванасці).

«Этапнасць» драматычных паэм: ад ранніх да фальклорна-рамантых, ад Купалы-лірыка да Купалы-драматурга. Містэрыяльны пачатак «Адвечнай песні»: колазваротнасць і наканаванасць (кола як сімвал безвыходнасці, наканаванасці). Трансфармацыя кола ў шлях («Сон на кургане»): бачанне прарочага сну. Трагедыя прарока ў паэме: трагедыя чалавечага «я», немагчымасць рэалізаваць сваю «самасць». Алагічнасць, абсурднасць існавання («Людзі!... Што людзі. Ці ёсць дзе між іх // Годны адзін хоць у людзі, // Мутнасцю, трупам нясе ад усіх...»). Сам як праўдашукальнік. Шматзначная сімвалічная вобразнасць (сон-летаргія, курган, шлях, скарб, Чорны, пажар, вяселле, русалкі). «Паязджанская» фінальная тыпалогія.

Паэмы Янкі Купалы ў кантэксле славянскага рамантызму: абрадавае свяшчэннадзейства («На куццю»), міфалагізаваная зашифраванасць русалак («Сон на кургане»). Пяснярская місія будзіцеля-прарока міцкевічаўскага вайдэлоты (паэма А.Міцкевіча «Конрад Валенрод») і купалаўскага героя. Янка Купала і єўрапейскі сімвалізм: польскія С.Выспянскі, С.Пшибышэўскі, расейскія Л.Андрэй, А.Салагуб, В.Брусаў; нарвежскі Г.Ібсен, бельгійскі М.Метэрлінк.

Практычныя заняткі 1. **Фальклорна-рамантычныя паэмы – вяршыня Купалавага паэмнага жанру**

1. Купала-рамантык з Купалам-неарамантыкам (ад «Кургана» да «Магілы льва»).
2. Жанравыя разнавіднасці паэм: герайчныя, паэма-трагедыя, паэма-ўтопія.
3. Загадка паэмы «Безназоўнае».

Пытанні і заданні

а) Патлумачце разуменне купалаўскага рамантызму як бунтарнага, узнёслага, ваяўнічага.

а) Наколькі сумяшчальныя паняцці трагічнага і герайчнага ў паэмах «Курган», «Бандароўна»?

à Як Вы разумееце выраз сучаснага паэта Р.Барадуліна: «Зямля гаворыць з небам курганамі»? У чым паганскае сваяцтва, «шлюбнасць» Зямлі і Неба? У кнізе А.Афанасьева «Древо жизни» (1983) знайдзіце тлумачэнне міфалагем Неба, Зямлі, Агню.

à Дакажыце, што Машэка («Магіла льва») – герой трагічны. У чым віна-драма народа перад героем? Супраць чаго бунтуе Машэка? Якім чынам народ згладжвае сваю віну перад Машэкам?

à Ці быў у Наталькі шанц стаць сапраўднай мужнай герайняй? Які і калі?

à Паэма «Магіла льва» – паэма рамантычная? Без ніводнага герайчнага вобраза?

à Чаму паэма «Яна і я» – паэма-ўтопія? Дакажыце.

à Трагічна-ўзвышанае ў паэме. Чаму Купала амаль восем гадоў не публікаваў паэму? (упершыню – у газеце «Беларусь» (1920 г.).

Лекцыя 3. **Драматургія Янкі Купалы (п'есы «Паўлінка», «Раскіданае гняздо»)**

1. Янка Купала – драматург, ягоны ўнёсак у беларускую класічную драматургію.

2. «Паўлінка» як трагікамедыя.

3. Задума п'есы, яе дакументальная біографічнасць.

4. Ідэя, тэма, сімвалічна-вобразны змест п'есы.

5. Сцэнічнае жыццё «Паўлінкі».

6. «Раскіданае гняздо» – першая нацыянальная драма.

7. Гісторыя напісання, біографічна аснова твора.

8. Рамантычна-сімвалічны змест п'есы.

9. У кожнага героя – свой шлях-пошук.

10. Сімвалічны вобраз Старца-прапорка і роля-функцыя Незнамага.

Пытанні і заданні

à Янка Купала – рамантык і сімваліст. У чым могуць спаборнічаць паміж сабой Купала-паэт і Купала-драматург?

à У чым сутнасць трагічнага ў трагікамедыі «Паўлінка»? Чаму твор задумваўся як камедыя? Ці магчыма (і калі) Паўлінчына вя-селле?

à Чаму Паўлінка збірае толькі самыя неабходныя клуначкі перад уцёкамі з хаты? Нелагічна ці матывавана? Абгрунтуйце свой адказ.

à Назавіце прататыпы вобразаў «Паўлінкі».

ା Што агульнае ў Купалы-аўтара з Якімам Сарокай? з Быкоўскім?

ା Чаму Ф.Аляхновіч перарабіў фінал п'есы ў сваіх «Заручынах Паўлінкі»?

ା Хто ў «Паўлінцы» «катализатар» трагічнага? Хто як не сам беларус крыўдзіць Беларусь? Беларусь пакутуе і ад крыўды сваіх сыноў. Такая пакута-крыўда – найбольшая. Дык хто – «катализатар»?

ା Чаму драма «Раскіданае гняздо» – драма сімволіка-рамантычная? Згадайце і расшыфруйце галоўныя вобразы-сімвалы.

ା Які самы трагічны вобраз у драме? Чаму?

ା Чаму Янка Купала абраў для Зоські шлях вар’яцтва?

ା Ці ўкладаў перспектыву Купала ў заключныя радкі прамоўленага Зоськай: «Я» – каралеўна, я – ўсеўладная пані Беларусі...»

ା Хутчэй знайдзіць ці згубяць Бацькаўшчыну такія шукальнікі, як «шалёны» Незнаёмы, «адурманены» (З.Санюк) Сымон і «звар’яцелая» Зоська? Заключная купалава рэмарка – «*i двое нікнучь у цемнаце*» – гзн. у невядомым.

ା Якое месца займаюць вобразы «раскіданага гнязда», «забранага краю» ў вобразнай прасторы беларускай літаратуры пачатку XX ст.?

Лекцыя 4. «Тутэйшыя» Янкі Купалы – класічны твор беларускай драматургіі.

1. Жанр класічнага твора, яго лёс.
2. Усе героі хварэюць на «тутэйшасць».
3. «Тутэйшасць» – хвароба не раптоўная. Сімптомы – у «звярах сляпых».
4. «Тутэйшыя» – твор-папярэджанне.

Пытанні і заданні

ା Знайдзіце ў тлумачальным слоўніку паясненне паняццяў «тутэйшы», «тутэйшасць» і суднясіце яго змест са з’явай у творы.

ା Якая самая небяспечная рыса «тутэйшага»? Чым яна пагражает?

ା Што блізіць і чым розняцца Купалавы «паязджане» і Купалаўы «тутэйшыя» ў сваіх блуканнях?

ା Дзе Купала сам у п'есе?

ା Тутэйшасць Зносака ці тутэйшасць Здольніка для Купалы-аўтара, Купалы-інтэлігента больш балючая?

ା Наколькі актуальная проблема тутэйшасці сёння ў нашым

грамадстве? І разам з тым наколькі небяспечнае гэтае непрыхаванае ажыўленне-заяўка?

Для большай доказнасці свайго расповеду «адштурхніцесь» ад заключных радкоў літаратуразнаўчага трывпіку «Анталагічнае ядро «Тутэйшых» купалазнаўцы I.Жука: «яблычка» не клікала наперад. Яно мела адчувальны матыў зваротнасці, цыклічнасці... Кола п'есы рыпнула... П'еса знерухомела, знерухомеў нясмачны гістарычны чаſ. Зноў неймаверным цяжарам лягла на яго ідэя сходу па Бацькаўшчыну... Тэкст ажывае і сёння... Але неяк не па-людску ажывае»¹.

Мастацкія творы

Купала Я. Поўны збор твораў. У 9 т. Т. 1. Вершы, пераклады 1904-1907.– Мн.: Маст. літ., 1995.– 462 с.

· Вершы:

«Мая доля», «Мужык», «Што ты спіш?...», «Там», «Мая малітва», «З песень нядолі», «Не глядзі...», «Шуміць шумненка гаёк», «Аўтарцы «Скрыпкі беларускай», «Ворагам Беларушчыны», «Я не для вас?...», «Не чакай?...», «Я не паэт», «З маіх песенъ», «Да песень», «Песня аб песнях», «Гэта крык, што жыве Беларусь», «А хто там ідзе?», «Я мужык-беларус», «Да дзяўчата», «Дзяўчынка, галубка мая!».

Купала Я. Поўны збор твораў: У 9 т. Т. 2. Вершы, пераклады 1908-1910.– Мн.: Маст. літ., 1996.– 342 с.

· Вершы:

«Крыжы», «Араты», «Роднае слова», «Перад вісельняй», «Замчышча», «Песняру беларусу», «Явар», «Доўгажаданая», «Чорны Бог», «Курганы», «Адцвітанне», «Песня званара», «Песня сонцу», «Явар і каліна», «Я ад вас далёка?...», «Мой край», «Ці ты ўзойдзеш калі, сонца?», «Дзяўчынцы», «Пакахай мяне, дзяўчынка?...», «Лета», «Чары».

Купала Я. Поўны збор твораў: У 9 т. Т. 3. Вершы, пераклады 1911-1914.– Мн.: Маст. літ., 1997.– 342 с.

· Вершы:

«Ваўкалак», «Хохлік», «Жняя», «Ў вечным боры?...» («У вечным боры цемнатворы?...»), «Чараўнік», «Мая малітва» («Ва ўсяку мінуту, ва ўсякай патрэбе?...»), «З кутка жаданняў» («З цэлым народам гутарку весці?...»), «Цару неба і зямлі» («За што, о Божа праведны, магучы?...»), «Забраны край», «У ночным царстві» («Скрыпць трухляцінай асіны?...»), «Абнімі» («Абнімі ты мяне, маладая?...»), «Не шукай?...» («Не шукай ты щасця, долі?...»), «Станогае Ліха» («Станогае Ліха-Нядоля?...»), «Песняй толькі» («Песняй толькі на свеце жыву я?...»), «Моладзі» («На цябе, наша моладзь, надзея?...»).

Купала Я. Поўны збор твораў: У 9 т. Т. 4. Вершы, пераклады 1915-1929.– Мн.: Маст. літ., 1997.– 446 с.

¹ Жук I. Сустрэчны рух: літаратуразнаўчыя эцюды. – Гродна, 1998. – С.106.

· Вершы:

«Быў гэта сон...», «Таёй доўгажданай», «Сярод магіл», «Бацькаўшчына» («З зямлёй і небам звязывае мяне ніць...»), «Смейся!...» («Ха-ха-ха-ха! Будзь весел, кінь хныкаць...»),

«Свайму народу», «На сход!», «У вырай», «Званы», «Спадчына» («Ад прадзедаў спакон вякоў...»), «Паязджане», «Мая вера», «Паўстань...» («Паўстань з народу нашага, прарок...»), «Мая навука», «На біблейскія матывы», «Перад будучынай», «Арлянятам», «Дзве сястры», «...О так! Я – пралетар!...», «Сей, вольны сейбіт!», «І што я ёй зрабіў такое?», «Аб дзяўчыне», «На Даўгінаўскім гасцінцы», «Дыктатура працы», «Сыходзіш, вёска, з яснай явы...».

· Пераклад: «Слова аба палку Ігараўым».

Купала Я. Поўны збор твораў: У 9 т. Т. 5. Вершы, пераклады 1930-1942. – Мн.: Маст. літ., 1998. – 278 с.

· Вершы:

«Песня будаўніцтву», «Я – калгасніца...», «Госці», «Вечарынка», «Алеся», «Хлопчык і лётчык», «Як я молада была...», «Лён», «Дзве дзяўчыны», «Як у госці сын прыехаў...», «Наша моладзь» («Мілай моладзь, славная моладзь...»), «А мы сабе сеем і сеем...», «Ты з Заходніяй, я з Усходнім...», «Аб Сталіне-сейбіту» («Аб Сталіне-сейбіту песня мая...»), «Беларускім партызанам» («Партызаны, партызаны...»), «Зноў бузем шчасце мець і волю».

Купала Я. Поўны збор твораў. У 9 т. Т. 6. Паэмы, пераклады. – Мн.: Маст. літ., 1999. – 430 с.

· Паэмы:

«Зімою», «Нікому», «Калека», «Адплата кахання», «За што?»; «Курган», «Бандароўна», «Магіла льва», «Яна і я», «На куццю», «На Дзяды»;

«Безназоўнае», «Над ракой Арэсай», «Тарасава доля».

Купала Я. Поўны збор твораў: У 9 т. Т. 7. Драматычныя паэмы і п'есы. – Мн.: Маст. літ., 2001. – 399 с.

· Драматычныя паэмы: «Адвачная песня», «Сон на кургане».

· П'есы: «Паўлінка», «Раскіданае гняздо», «Тутэйшыя».

Купала Я. Жыве Беларусь: Вершы, артыкулы / Уклад, прадм. і камент. В. Рагойшы. – Мн.: Маст. літ., 1993. – 477 с.

· Публіцыстыка: арт. «Больш самачыннасці», «Незалежнасць», «Адбудова Беларусі», «Моладзь ідзе!»

Літаратура пра жыццёвы і творчы шлях Янкі Купалы

Манаграфії, эсэ, дапаможнікі, зборнікі, успаміны

1. Багдановіч I. Янка Купала і рамантызм. – Мн., 1989.

2. Бярозкін Р. Свет Купалы. Зменні. – Мн., 1981.

3. Васючэнка П.В. Драматургічная спадчына Янкі Купалы: Вопыт сучаснага прачытання. – Мн., 1994.

4. Гінтаўт Ф. З картатэкі памяці. – Гродна: ГрДУ, 2000. – 155 с.
5. Гніламёда У. Янка Купала. Новы погляд. – Мн., 1995.
6. Дрозд С. Адам Міцкевіч і Янка Купала: духоўнае пабрацімства (беларуска-польская літаратурныя ўзаесмасувязі XIX – пачатку стагоддзя). – Гродна, 1998. – 142 с.
7. Жук І.В. Анталагічнае ядро «Тутэйшых» (літаратуразнаўчыя трывпіх) // Жук І.В. Сустэречны рух: літаратуразнаўчыя эцюды. – Гродна, 1998. – С.53-106.
8. Колас Г. Карапі міфай (Жыццё і творчасць Янкі Купалы). – Мн.: Бел. гуманіт. адукац.-культ. цэнтр, 1998. – 348 с.
9. Лепешаў І.Я. Ён не прыняў зло, альбо Пра купалавы песні з турмы; Паслухаем Янку Купалу // Лепешаў І.Я. Даённі. – Гродна, 2000. – С.9-14, 5-8.
10. Максімовіч В.А. Паэтычная міфатворчасць Янкі Купалы пачатку XX стагоддзя: Вучэб.-метад. дапам. – Мн.: БДУ, 1998. – 100 с.
11. Навуменка І.Я. Янка Купала: Духоўныя воблік героя. – Мн., 1982.
12. Санюк Д. Эстэтыка творчасці Янкі Купалы. – Мн.: Беларускі кнігазбор, 2000. – 212 с.
13. Такі ён быў. Успаміны пра Янку Купалу: Зб. – Мн.: Маст. літ., 1975. – 364 с.
14. Янка Купала і «Наша ніва»: Міжнар. навук. канф., 7-8 кастр. 1996 г. – Мн.: Бел. выд. та-ва «Хата», 1997. – 200 с.
15. Янка Купала – публіцыст: Трэція Міжнар. Купалаўскія чытанні, 20 – 21 кастр. 1997 г. – Мн.: Беларускі кнігазбор, 1998. – 224 с.

Іншая літаратура

1. Абломская І. Янка Купала ва ўспамінах Вацлава Ластоўскага // Роднае слова. – 1995. – № 4. – С.156-161.
2. Бельская Л.Л. Янка Купала і «Наша ніва»: З гісторыі супрацоўніцтва // Роднае слова. – 1992. – № 12. – С.66-69.
3. Гесь А. Вір, які так і не завіраваў // ЛіМ. – 1996. – 27 снег.
4. Дрозд С. Называцца высокім іменем чалавека, або Эстэтычныя контакты Адама Міцкевіча і Янкі Купалы // Свіцязь. – 1994. – № 1. – С.32-39.
5. Калеснік У. На вышыні абсурду: Пра ролю гасцёўні Янкі Купалы ў дзеянасці сфабрыкаванай органамі ГПУ змоўніцкай арганізацыі – СВБ // ЛіМ. – 1993. – 12 лют.
6. Кашубовіч А. Якуб Колас і Янка Купала // Маладосць. – 1992. – № 10.
7. Каўка А. Цяпер пра гэта можна запытаць, як загінуў Янка Купала // Звязда. – 1991. – 30 лістапад.
8. Колас Г. Лёс Купалы – міфы і рэальнасць // Польмя. – 1994. – № 10. – С.151-216.
9. Колас Г. Пра смерць Купалы: Сталіну – Панамарэнка // Культура. – 1993. – № 48-49. – 15 снег. – С.13.
10. Колас Г. Як «бераглі» Купалу Чарвякоў і Галадзед? // Крыніца. – 1994. – № 8.
11. Ластоўскі В. Успаміны аб Янку Купалу // Шляхам гадоў. – Мн., 1993.
12. Міхнюк У. Захоўваць вечна: Справа № 20961 // Маладосць. – 1992. – № 6.

13. Панчанка П. Незабыўная цётка Уладзя // ЛіМ, – 1992. – 10 студз. (№ 2). – С.16.
14. Платонаў Р. Улады і творцы: Новыя звесткі пра тайную вайну органаў ДПУ – НКУС супраць Я.Купалы і Я.Коласа // Беларусь. – 1998. – № 7. – С.36-38.
15. Платонаў Р. Як Купала і Колас сталі «ворагамі народа» (Архівы) // Беларуская мінуўшчына. – 1998. – № 1. – С.18-23.
16. Працько Т. Шлях на Галгофу: Дзяячка культуры П.В. Мядзёлка ў жыцці Янкі Купалы і яе супрацоўніцтва з ДПУ у 30-я гады // Беларусь. – 1992. – № 10.
17. Радавод Янкі Купалы / Падрыхт. Ж.К.Дапкюнас // Роднае слова. – 1993. – № 7. – С.63-67.
18. Саченко Б. Загадки смерти Янкі Купалы // Во славу Родины. – 1992. – 26 июня.
19. Тычына Г. Янка Купала і савецкая ўлада // Полымя. – 1999. – № 1. – С.186-218.

Крытычная літаратура да тэмы «Лірыка Янкі Купалы»

1. Багдановіч І. Янка Купала і рамантызм. – Mn., 1989.
2. Гніламёдаў У. Янка Купала. Новы погляд. – Mn., 1995. – С.8-17, 22-31.
3. Навуменка І. Янка Купала: духоўны воблік героя. – Mn., 1982.
4. Максімовіч В. Паэтычная міфатворчасць Янкі Купалы пачатку XX ст. // Максімовіч В. Эстэтычныя пошуکі ў беларускай літаратуре пачатку ХХ ст. – Mn., 2000. – С.70-113.
5. Анічэнка У.В. Янка Купала – наш гонар і нацыянальная слава // Роднае слова. – 1999. – № 7. – С.49-52.
6. Баўтрэль І.Г. Купалаўскі вобраз Радзімы ў лютстэрку катэгорый прасторы і часу // Весці НАН Беларусі. Сер. гуманіт. навук. – 2001. – № 2. – С.106-111.
7. Гніламёдаў У. Апантаны беларускім лёсам: Творчасць Я.Купалы ў паслякастычніцкія часы // Полымя. – 1994. – № 7. – С.225-242.
8. Гніламёдаў У. «Цяпер беларускай я песні ўладар»: Я.Купала і адраджэнне нашай дзяржаўнасці // Беларуская думка. – 1993. – № 9. – С.34-41.
9. Жук І.В. Абуджаная жалейка: Метадычныя аспекты вывучэння лірыкі Я.Купалы на прыкладзе вершаў «аднага дня» // Роднае слова. – 1998. – № 4. – С.90-96.
10. Івашын В.У. Палымяны вяшчальнік свабоды: Ідэя волі ў творчасці Я.Купалы // Роднае слова. – 1999. – № 11. – С.40-47.
11. Казбярук У. Прарок беларускага адраджэння // Полымя. – 1993. – № 10. – С.205-224.
12. Коўна А. Драма асобы – драма ідэі: Pra паэтычны лёс Янкі Купалы // Полымя. – 1994. – № 9.
13. Лепешаў І.Я. Pra моўныя асаблівасці твораў Янкі Купалы // Роднае слова. – 1996. – № 9. – С.82-88.
14. Максімовіч В. «Міфалогія» адчужанаасці (Экспрэсіянізм у дакастычніцкай творчасці Я.Купалы) // Полымя. – 1997. – № 2. – С.287-306.

15. Навуменка I. На пераломе эпох: Творчасць Янкі Купалы // Роднае слова. – 1995. – № 7-8.
16. Рагойша В. Бацька нацыі // Полымя. – 1992. – № 6. – С.230-241; № 7. – С.191-203.
17. Рагойша В. Янка Купала // Роднае слова. – 2001. – № 7. – С.51-55.
18. Санюк Д.К. Антыгэза прыгожага ў эстэтычнай прасторы Я.Купалы // Весці НАН Беларусі. Сер. гуманіт. наук. – 2000. – № 3. – С.111-116.
19. Санюк Д.К. «Не хачу весяліца, гуляць...»: Трагедыйнасць дакастрычніцкай творчасці Я.Купалы // Роднае слова. – 1992. – № 1. – С.54-58.
20. Санюк Д.К. Рэлігійная амбівалентнасць у творчасці Янкі Купалы // Роднае слова. – 2000. – № 11. – С.15-17.
21. Санюк Д.К. Харызматычны статус творчасці Янкі Купалы // Роднае слова. – 2000. – № 1. – С.14-16.
22. Санюк Д.К. Эстэтычнай функцыя ідэалістычнага ў творчасці Янкі Купалы // Роднае слова. – 2000. – № 6. – С.11-13; № 7. – С.14-15.
23. Сачанка Б. «Пяць, аб чым думка пяе»: Аб творчасці Я.Купалы ў першыя гады Савецкай улады // ЛіМ. - 1993. – 23 краС.(№ 16). – С.5, 12.
24. Тарасюк Л. «Быў гэта сон..»: Лірыка кахання ў паэзіі Я.Купалы // Роднае слова. – 1996. – № 10. – С.25-35.

**Крытычная літаратура
да тэмам «Паэмы Янкі Купалы (раннія, сімвалічныя,
драматычныя)», «Фальклорна-рамантычныя паэмы –
вяршыня Купалавага паэмнага жанру»**

1. Арочка М. Беларуская савецкая паэма. – Мн., 1979. – С.26-41, 92-101, 142-145.
2. Багдановіч І. Адраджэнскі неарамантызм Янкі Купалы // Багдановіч І.Э. Авангард і традыцыя: Беларуская паэзія на хвалі нацыянальнага адраджэння. – Мн.: Беларуская навука, 2001. – С.150-170.
3. Гніламёдаў У. Янка Купала. Новы погляд. – Мн., 1995. – С.17-22, 35-53, 87-92.
4. Максімовіч В. «Адвечная песня» і «Сон на кургане»: міфалогія і філасофія паэм // Максімовіч В. Эстэтычныя пошукуі ў беларускай літаратуре пачатку XX ст. – Мн., 2000. – С.113-144.
5. Санюк Д. Эстэтыка творчасці Янкі Купалы. – Мн.: Беларускі кнігазбор, 2000. – 212 с.
6. Грыцаль І.Р. Прыгажосць вонкавая і ўнутраная: Урок-разважанне ў 8-м кл. паводле паэм Я.Купалы «Бандароўна» // Роднае слова. – 2000. – № 1. – С.48-49.
7. Дышкевіч А. Гуслямі, лукам і святлом...: Паэма Я.Купалы «На куццю» // Наша слова. – 1994. – № 1. – С.6.
8. Майсейчык А. «Свой пачэсны пасад між народамі...»: Паэма «Безназоўнае» як гімн нацыянальнаму адраджэнню 20-х гадоў // Роднае слова, – 1996. – № 3.
9. Майсейчык А. «...Да сонца з сонца сцежку высеч...»: вывучэнне паэмы Янкі Купалы «Безназоўнае» // Роднае слова. – 1992. – № 5.

10. Палонік Г. «Сумненне ёсьць і ў простым людзе»: Урок па паэме Янкі Купалы «Бандароўна» // Беларуская мова і літаратура. – 1988. – № 11.
11. Санюк Д.К. «Адвечная песня» Янкі Купалы як высокая трагедыя // Весці АН Беларусі. Сер. грамад. навук. – 1992. – № 5-6. – С.107-112.
12. Санюк Д.К. «Магіла льва» Янкі Купалы як паэма-трагедыя // Беларуская літаратура, 1991. – Вып. 19.
13. Санюк Д.К. Трагедыйнасць дакастрычніцкай творчасці Янкі Купалы // Роднае слова. – 1992. – № 1.
14. Тарасюк Л. Укрыжаваная Беларусь: Аб паэме Я.Купалы «На Дзяды» // ЛіМ. – 1994. – 4 лют. (№ 5). – С.6-7.
15. Харошка Г.П. Асаблівасці драматычных паэм Янкі Купалы «Адвечная песня» і «Сон на кургане» // Беларуская літаратура. – Мн., 1987. – Вып. 15.

**Крытычная літаратура
да тэмы «Драматургія Янкі Купалы
(п'есы Паўлінка», «Раскіданае гняздо»)»**

1. Васючэнка П. Драматургічна спадчына Янкі Купалы: Вопыт сучаснага прачытання. – Мн., 1994.
2. Гніламёдаў У. Янка Купала. Новы погляд. – Мн., 1995. – С.94-97.
3. Казбярук У. Драматургія Янкі Купалы. Творчае пераасэнсаванне традыцый // Казбярук У. Рамантычны пошук. – Мн., 1983. – С.150-162.
4. Журомская Л. Песні беларускай валадар: Урок-роздум па драме Янкі Купалы «Раскіданае гняздо» // Роднае слова. – 1996. – № 8.
5. Колас Г. «Дзе ты, конік мой Буланчык»: П'еса Я.Купалы «Купалінка» – 75 гадоў // Беларусь. – 1987. – № 8. – С.24-25.
6. Савіцкая А. Гісторыя сусветнага тэатра: Янка Купала і тэатр // Народная асвета. – 1998. – № 2. – С.64-71.
7. Санюк Д. Сілы смерці і нябыту: Тэма прарока ў драме Я.Купалы «Раскіданае гняздо» // Першацвет. – 1993. – № 1. – С.105-112.

**Крытычная літаратура
да тэмы «П'еса «Тутэйшыя» Янкі Купалы –
класічны твор беларускай драматургіі»**

1. Васючэнка П.В. Драматургічна спадчына Янкі Купалы: Вопыт сучаснага прачытання. – Мн., 1994.
2. Жук I.B. Анталагічнае ядро «Тутэйшых» (літаратуразнаўчы трывпіх) // Жук I.B. Сустрэчны рух: літаратуразнаўчыя эцюды. – Гродна, 1998. – С.53-106.
3. Дрозд С. Ад тутэйшасці да нацыянальнасці // ЛіМ. – 2000. – 29 верас. – С.5.
4. Гайдалёнак Т.М. Вяртанне: П'еса Я.Купалы «Тутэйшыя» : Тэма, герой, жанр // Роднае слова. – 1998. – № 10, № 11.
5. Котаў I.C. Да гісторыі п'есы Янкі Купалы «Тутэйшыя» // Беларускі гісторычны часопіс. – 1995. – № 2. – С.120-122.

6. Лепешаў І. Мова «Тутэйшых» Янкі Купалы // Полымя. – 1998. – № 7. – С.241-248.

7. Лепешаў І.Я. П’еса Янкі Купалы «Тутэйшыя»: Рэальна-гістарычны каментарый // Беларуская мова і літаратура. – 2001. – № 1. – С.107-121.

8. Платонаў Р. «Па прычыне непрыгоднага злому з пастаноўкі зняць...»: Аб сцэнічным лёссе драмы Я.Купалы «Тутэйшыя» // Тэатр. творчасць. – 1996. – № 6. – С.33-36.

9. Платонаў Р. Зноў пра «Тутэйшых»: Дакументальная хроніка забароны Купалавай п’есы // ЛіМ. – 1995. – 10 ліст.

10. Платонаў Р. Пад палітычным падазрэннем – «Тутэйшыя»: Дакументальная хроніка забароны Купалавай п’есы // Платонаў Р. Лёсы: Гісторыка-документ. нарысы аб людзях і малавядомых падзеях духоўнага жыцця ў Беларусі 20-30-х гадоў. – Мн., 1998. – С.9-26.

11. Сняжко Н. Дзіця, забітае ў калысцы: П’еса Я.Купалы «Тутэйшыя» ў Беларус. дзярж. акад. тэатры імя Я.Купалы // Голос Радзімы. – 1991. – 3 студз. (№ 1). – С.7.

12. Семяновіч А. Ля вытокаў савецкай камедыяграфіі / Пра п’есу Я.Купалы «Тутэйшыя» // Полымя. – 1989. – № 8.

ТЭМА 11. ТВОРЧАСЦЬ ЯКУБА КОЛАСА

Лекцыя 1. Паэзія Якуба Коласа

1. Якуб Колас – класік беларускай літаратуры.

2. «Песні жальбы» Якуба Коласа. Мастацкая адрознасць лірычнага героя паэзіі Я.Коласа і Я.Купалы.

3. Майстэрства Коласа-пейзажыста.

4. Гумар і сатыра ў паэзіі Якуба Коласа.

5. Астрожныя і антываенныя вершы паэта.

6. Паэзія Якуба Коласа перыяду грамадзянскай вайны.

7. Апошнія старонкі лірыкі Якуба Коласа.

Пытанні і заданні

Знайдзіце ў артыкуле М.Багдановіча «Глыбы і слаі» ацэнку вершаў Я.Коласа. Заканспектуйце. Што вызначальнае ў паэзіі Я.Коласа падкрэсліваецца крытыкам М.Багдановічам, калі «артыст - маляр Колас не стаіць вельмі высока»¹ і разам з тым талент Коласа – «выключна лірычны талент»²? Прывядзіце прыклады, працытуйце коласаўскімі радкамі свае аргументы.

¹ Багдановіч М. Поўны збор твораў: У 3 т. Т. 2. – Мн., 1993. – С.189.

² Там жа. – С. 189.

ା Дакажыце, што герой паэзіі Я.Коласа больш «заземлены» ў парыўнанні з Купалавым: ён гарманічна, па-філасофску і разам з тым паслядоўна спасцігае зямное бытцё, прыроду.

ା Я.Коласа называюць першым песняром-пейзажыстам. З якім з'явамі сутыкаецца коласаўскае прыроднае, прыгожае? Якія з'явы ў ягонай пейзажнай лірыцы адзінья, суцэльна злітыя?

ା Коласаўскі герой – асоба разважлівая і па-паганску неўтаймоўная. Кругазварот стыхіяў тут згарманізаваны. Да таго ж, падумайце, чаму ўлюблёнымі вобразамі паэта з'яўляюцца вобразы хмар і вобраз дарогі?

ା Чаму ў гумарыстычна-сатырычных вершах Колас-лірык выступае найперш як маралізатор?

ା У чым адметнасць астрожных вершаў паэта? Якую ролю адигрывае тут алегорыя?

ା У чым эстэтыка «песняў-жальбаў» так званага «зямнога» (І.Навуменка) коласаўскага героя?

ା Падрыхтуйце пісьмовы аналіз верша Якуба Коласа.

Практычныя заняткі 1. **Апавяданні і аповесці Якуба Коласа**

1. Якуб Колас як майстар-псіхолаг.

2. Жанрава-стылевая разнастайнасць апавяданняў Я.Коласа.

3. Аповесці Я.Коласа «На прасторах жыцця», «Дрыгва», «Адичапенец»: здабыткі і выдаткі.

Пытанні і заданні

ା Якія апазнавальныя штрыхі жанрава неаднароднага коласаўскага празаічнага радка?

ା Якімі шляхамі вядзе Колас-псіхолаг свайго героя ў спазненні ім свайго ўнутранага свету, у пачуванні сябе ў наваколлі? У якіх апавяданнях Колас-аналітык малюе супяречлівия характеристы? Пра-сачыце прыроду псіхалагічнага майстэрства Я.Коласа.

ା Ахарактарызуйце стыль вершаваных апавяданняў Я.Коласа.

Лекцыя 2. **Паэмы Якуба Коласа «Новая зямля» і «Сымон-музыка»**

1. Гісторыя напісання «Новой зямлі», жанр, кампазіцыя.

2. Ідэя паэмы і яе сённяшнє прачытанне.

3. Характарыстыка вобразаў паэмы.

4. Роля лірычных і алегарычных адступленняў ў паэме.

5. «Новая зямля» Я.Коласа ў кантэксле эпапейных і лірапічных традыций («Іліяды» Гамера, «Турботы і дні» Гесіёда,

«Калевала»). «Падабенства непадобнага» з «Яўгенам Анегінам» А.Пушкіна і «Панам Тадэвушам» А.Міцкевіча.

à Чаму ў 20-я гады паэма ўспрымалася як «несучасная»?

à У чым філасофія зямлі-свабоды, зямлі-Радзімы як абноўленай?

à Дакажыце, што «Новая зямля» – новы тып ліра-эпічнай паэмы. Ці пярэчаць адна адной паэмная і раманічная канцэпцыі?

à Асэнсуйце «каляровую» палітру паэмы: схільнасць да «чыстых» колераў», «нагнятанне» бела-чырвонага колеру; асона – зялёна, чорнага.

1. Паэма «Сымон-музыка» – самы загадковы твор паэта, яго «рамантычная мара».

2. Гісторыя стварэння паэмы. Варыянтнасць напісання. Жанр.

3. Сімвалічнае прачытанне вобразу Сымона-музыкі і Ганны.

4. Роля лірычных і аллегарычных адступленняў у паэме.

à Ці выпадкова на пачатку XX ст. тэма мастацтва ў беларускай літаратуре вырашаецца праз героя-музыку («Курган» Я.Купалы, «Салавей» З.Бядулі, «Музыка» М.Багдановіча)? Адкуль бярэ пачатак гэтая традыцыя?

à Патлумачце галоўны матыў паэмы: «Колькі талентаў звязалося // Колькі іх і дзе ляжыць невядомых, непрызнаных, неапланых нікім...». Канкрэтазуіце свой аповед біяграфічнымі фактамі з жыцця пісьменнікаў-нашаніўцаў.

à З чаго канкрэтна пачынаецца для Коласа мастацтва?

à Прааналізуйце «пераходную» (а не «чыстую») каларыстыку паэмы, што стварае пэўную загадку, магію паэмы. Чаму з «чыстых» колераў аддаецца перавага чорнаму і сіняму?

Лекцыя 3. «**Казкі жыцця**» Якуба Коласа

1. Задума і гісторыя напісання твора.

2. Адметнасць аўтарскага жанру.

3. Якая казка напісана першай?

4. «Казкі жыцця» –Галоўная книга жыцця Коласа.

Пытанні і заданні

à Якія пытанні ўзнімае Я.Колас у перапрацаваных народных казках «Тры браты», «Дудар»?

à «Зерне хараства», пра якое «складае ў цішы казку» «колас нівы, трава», «іскры праўда», пра якую «пяе салавей», «рэчка журчыць» – гэта сапраўды не столькі коласаўскія паэтычныя метафоры, колькі выяўленыя, падкрэсленыя канцэпцыя і погляд на свет. У чым іх сутнасць?

ା Дарам якой сілы надзелены казкі жыцця Я.Коласа, калі пісьменнік вучыць без маралізатарства і павучальнасці?

ା Прааналізуце казкі-прысвячэнні (1-3).

ା Чаму жанр казкі жыцця быў цікавы Коласу-мысляру сваім сімвалічным сэнсам?

Практычныя заняткі 1. Трылогія Якуба Коласа «На ростках»

1. Гісторыя напісання твора.
2. Жанр твора, яго ідэйна-тэматычны змест.
3. Інтэлігенцыя ў творы: ад «крынічнага струменю» да «гнілага балота».
4. Народ як асобны вобраз-герой твора.
5. Жаночыя вобразы ў трывогії.
6. Мастацкія асаблівасці трывогії.

Пытанні і заданні

ା Каму з пісьменнікаў у беларускай літаратуре пачатку XX стагоддзя ўдалося паказаць пакутны шлях нараджэння-станаўлення нацыянальнай інтэлігенцыі, не адарванай ад «родных каранёў»?

ା Якім малюе Я.Колас партрэт віленскай нашаніўской інтэлігенцыі?

ା Кожны з герояў трывогі – індывидуалізаваны. Аргументуйце заяўленае. Ці можна гаварыць пра тыповасць харектараў-персанажаў?

ା Пазнаёмцеся з артыкулам А.Петрушкевіч «Я прыйшоў да цябе...». Ці падзяляеце Вы погляд аўтаркі, яе ацэнку вобразаў герояў трывогі? (Петрушкевіч А. «Я прыйшоў да цябе...» Жанчына: ідэал і антыідэал // ЛіМ. – 1995. – 10 сакавіка).

Мастацкія творы

Колас Я. Зб. тв.: У 14 т. – Мн., 1972. – Т. 1.

· Вершы:

«Наш родны край», «Беларусам», «Не бядуй!», «Ворагам» («Багачы і панства...»), «Усход сонца», «Родныя вобразы», «Хмаркі», «У няволі», «Адлёт жураўлёў», «Мужык» («Я – мужык, бядак пахілы...»), «Ручэй», «Вясна» («Вясна, вясна жаданая!...»), «Першы гром», «Ноч перад навальніцай», «Песняру», сатырычныя «Вобразы самаўладдзя», «Мікалаю П!», «Асадзі назад», «Канстытуцыя», «Малебен».

Колас Я. Зб. тв.: У 14 т. – Мн., 1973. – Т. 4.

· Апавяданні:

«Васіль Чурыла», «Соцкі падвёў», «Думкі ў дарозе», «Слабода», «Кантракт», «Пісаравы імяніны», «Нёманаў дар», «Малады дубок», «Дзераўеншчына».

Колас Я. Зб. тв.: У 14 т. – Мн., 1975. – Т. 8.

· Аповесці: «На прасторах жыцця», «Адшчапенец», «Дрыгва».

Колас Я. Зб. тв.: У 14 т. – Мн., 1974. – Т. 6.

Колас Я. Новая зямля. Сымон-музыка: Паэмы. – Мн., 1986.

· Паэмы: «Новая зямля», «Сымон-музыка».

Колас Я. Зб. тв.: У 14 т. – Мн., 1973. – Т. 5.

Колас Я. Казкі жыцця. Апавяданні. – Мн., 1976.

· Казкі жыцця:

«Жывая вада», «Адзінокае дрэва», «На чужым грунце», «Хмарка», «Чыя праўда?», «Што лепей?», «Купальскія светлякі», «У чым іх сіла», «Ноч, калі папараць цвіце», «Кучараава дрэва», «Над прасторамі зямлі», «Як птушкі дуб ратавалі».

Колас Я. Зб. тв.: У 14 т. – Мн., 1975. – Т. 9.

Колас Я. На ростанях: Трылогія. – Мн., 2000.

· Трылогія: «На ростанях».

Крытычная літаратура да тэмы «Жыщёвы і творчы шлях Якуба Коласа»

1. Белы С.М. На бацькоўскай зямлі: Успаміны. – Мн.: Маст. літ., 1993. – 190 с.
2. Жыгоцкі М. Сцежкамі паэта: Па коласаўскіх мясцінах. – Мн., 1990.
3. Лужанін М. Колас расказвае пра сябе: Аповесць, эсэ. – Мн., 1982.
4. Лужанін М. Сустрэчы. – Мн., 1982.
5. Міцкевіч Д.К. Любіц і помніц: Успамінае сын Якуба Коласа Даніла Міцкевіч. – Мн.: Польмя, 2000. – 286 с.
6. Мушынскі М. Якуб Колас: Летапіс жыцця і творчасці. – Мн., 1982.
7. Навуменка І. Якуб Колас: Духоўны воблік героя. – Мн., 1981.
8. Платонаў Р. «Ворагі народу» – народныя пісьменнікі!?(Янка Купала, Якуб Колас і іншыя) // Платонаў Р. Лёсы: Гісторыка-дакументальная нарысы аб людзях і малавядомых падзеях духоўнага жыцця ў Беларусі 20–30-х гадоў. – Мн., 1998. – С.231-277.
9. Пшыркоў Ю. Летапісец свайго народа: Жыщёвы і творчы шлях Якуба Коласа. – Мн., 1982.
10. Рагойша В.П. Вяршыні: З невядомага і забытага пра Я.Купалу, Я.Коласа, М.Багдановіча. – Мн.: Універсітэцкае, 1991. – 197 с.
11. Шаладонава Ж.С.Фарбы быту і быцця ў паэме Якуба Коласа «Новая зямля». – Мн.: Беларуская навука, 2001. – 104 с.
12. Ярош М. Янка Купала і Якуб Колас: Параўнальнны аналіз творчасці. – Мн., 1988.
13. Бабіч Ю.М. Семантычныя палі «Колер» і «Святло» ў мове твораў Якуба Коласа: Аўтарэф. дыс. ... канд. філал. навук: (10.02.01) / БДУ. – Мн., 1999. – 17 с.

14. Беляцкая М. Четыре правды о Коласе // Своб. новости. – 1999. – 12-19 ноябр. (№ 44). – С.6-7.
15. Далідовіч Г. Новы Колас // Маладосць. – 1997. – № 11. – С.214-218.
16. Дылэуская В. Якуб Колас і Адам Міцкевіч: вопыт школьнага вывучэння // Славянскія літаратуры ў суветным кантэксце: Мат. III Міжнар. наўук. канфер.: У 2 ч. Ч. 2. – Мн., 1999. – С.54-56.
17. Жураўлёў В. Відушчая сіла сумлення // Польмія. – 1992. – № 11.
18. Клімуць Я. «Сярод старых настаўнікаў прыхільнасці да беларускасці няма...»: Эпісталалярная спадчына Я.Коласа // Роднае слова. – 2000. – № 1. – С.87-89.
19. Міцкевіч Д.К. «Дзяцей, як тых снапкоў на току!...»: Браты і сёстры Я.Коласа // Роднае слова. – 1995. – № 10. – С.164-176.
20. Міцкевіч Д.К. Псеўданімы К.М.Міцкевіча – Якуба Коласа // Польмія. – 1994. – № 7. – С.243-246.
21. Міцкевіч М. Рэлігійны элемент у творчасці Якуба Коласа паводле эміграцыйных выданняў і перадач радыё Ватыкана // Кантакты і дыялогі. – 2000. – № 7/8. – С.9-17.
22. Мушынскі М. Спадчына Якуба Коласа: Праблема аўтарскай творчай волі // Польмія. – 1993. – № 7. – С.228-248.
23. Платонаў Р. ОГПУ – НКВД супраць Якуба Коласа // Белорусская ніва. – 1993. – 6 мая.
24. Рагойша В. Якуб Колас, новыя матэрыялы: Спраба самаабароны // Беларусь. – 1990. – № 7. – С.24-25.
25. Скаруліс С. «Лістападаўская справа» і Якуб Колас // Польмія. – 1992. – № 11.
26. Уласаў А. Якуб Колас і «Наша Ніва» // Маладосць, 1992. – № 11.

Крытычная літаратура да тэмы «Лірыка Якуба Коласа»

1. Адамовіч А. Якуб Колас у супраціве саветызацыі. – Мюнхен, 1955.
2. Лойка А.А. Колас-лірык // Лойка А.А. Беларуская паэзія пачатку XX стагоддзя. Некаторыя заканамернасці і асаблівасці. – Мн., 1972.
3. Ляшук В.Я., Малажай Г.М. Радзіма і народ у дакастрычніцкай лірыцы Якуба Коласа // Ляшук В.Я., Малажай Г.М. Міжпрадметныя сувязі ў выкладанні беларускай мовы і літаратуры. – Мн., 1992.
4. Навуменка І. Якуб Колас: Духоўны воблік героя. – Мн., 1981.
5. Янка Купала і Якуб Колас: Некаторыя аспекты творчасці. – Мн., 1982.
6. Ярош М. Янка Купала і Якуб Колас: Параўnalны аналіз творчасці. – Мн., 1988. – 187 с.
7. Конан У. Цыклічная структура лірыкі. Паэзія Якуба Коласа // Роднае слова. – 1996. – № 9.
8. Навіна А. Адбітае жыццё: Я.Колас // Беларусь. – 1993. – № 12; 1994. – № 1. – С.16, 21.
9. Пяткевіч А. Рака, што працякла праз сэрца: Нёман у творчасці Я.Коласа // Роднае слова. – 1997. – № 11. С.20-29.

**Крыпічна літаратура
па тэме «Апавяданні і аповесці Якуба Коласа»**

1. Манкевіч А.А. Стылёва-жанравыя асаблівасці апавядання Я.Коласа: Аўтарэферат дыс. на атрым. ступ. канд. філал. навук: (10.01.01). – Мн., 1999. – 20 с.
2. Чыгрын І.П. Рэальнае і магчымае. Проза Якуба Коласа. – С.5-101.
3. Атрашкевіч В. Аўтабіографічна аснова дакастрычніцкай прозы Якуба Коласа // Беларуская літаратура. – Мн., 1982. – Вып. 20.
4. Лебедзеў У. Аповесць «Дрыгва» Якуба Коласа ў кантэксце беларускай гісторычнай прозы 20 – 30-х гадоў // Беларуская літаратура. – Мн., 1982. – Вып. 20.
5. Гурыновіч А.А. Праблема нацыянальнай інтэлігенцыі ў алегарычных апавяданнях Якуба Коласа // Веснік Бел. дзярж. пед. ун-та. – 1999. – № 1. – С.54-59.
6. Жураўлёў В. Хто ж такі, селянін? / Аб творах Якуба Коласа «Адшчапенец» і Кузьмы Чорнага «Ляўон Бушмар» // ЛіМ. – 1992. – 30 кастр.
7. Манкевіч А.А. Дзеянне як элемент псіхалагізму ў апавяданнях Я.Коласа // Весці Беларусі. Сер. гуманіт. навук. – 1996. – № 4. – С.83-98.
8. Манкевіч А.А. Мастацкі час як элемент эпічнага адлюстраўвання ў апавяданнях Якуба Коласа // Роднае слова. – 1997. – № 3. – С.33-43.
9. Манкевіч А.А. Праблема зямлі як дэтэрмінанта псіхалагізацыі ў апавяданнях Я.Коласа // Весці НАН Беларусі. Сер. гуманітар. навук. – 1998. – № 1. – С.104-112.
10. Мушынскі М. Рэабілітацыя героя: Аповесць Якуба Коласа «Адшчапенец»: Літаратурны разгляд з элементамі сацыялагічнага аналізу // ЛіМ. – 1987. – 25 снег.
11. Манкевіч А.А. Урок-экскурсія па аповесці Якуба Коласа «Дрыгва» // Беларуская мова і літаратура. – 1989. – № 4.

**Крыпічна літаратура
да тэме «Паэмы Якуба Коласа Новая зямля»
і «Сымон-музыка»**

1. Лойка А.А. «Новая зямля» Якуба Коласа: Вытокі, веліч, хараство. – Мн., 1981.
2. Шаладонава Ж.С. Фарбы быту і быцця ў паэме Якуба Коласа «Новая зямля». – Мн.: Бел. навука, 2001. – 102 с.
3. Шаладонава Ж.С. Лёс чалавека, зямлі і Бацькаўшчыны ў паэме Я.Коласа «Новая зямля»: Аўтарэф. дыс. ... канд. філал. навук: (10.01.01). – Мн., 1998. – 16 с.
4. Адамовіч А. Беларускі раман. – Мн., 1961.
5. Казлоў У. Народная этыка ў паэме Якуба Коласа «Новая зямля» і яе мастацкае ўвасабленне // Узроўні фальклорных упłyvaў. – Мн., 1982.
6. Максімовіч В.А. «Новая зямля» Якуба Коласа як паэма касмаганічна // Максімовіч В.А. Эстэтычныя пошуки ў беларускай літаратуры пачатку XX стагоддзя: Дапаможнік для студэнтаў філал. фак. ВНУ. – Мн.: Аракул, 2000. – С.284-320.

7. Сіражкоў А. Гумар і сатыра ў паэме Якуба Коласа «Новая зямля» // Беларуская літаратура. – Мн., 1982. – Вып. 10.
8. Адамовіч А. Беларускі раман у вершах: (Думкі пра «Новую зямлю») // Полымя. – 1957. – № 10.
9. Казбярук У. «А праўда мне ўсяго даражэй...»: Перачытваючы «Новую зямлю» // Роднае слова. – 1995. – № 8. – С.89-94; № 9. – С.116-121; № 10. – С.93-96.
10. Міцкевіч Д. Думкі пра «Новую зямлю» // Полымя. – 1995. – № 9. – С.226-239.
11. Мушынскі М.І. «Яна – асноўная паэма ва ўсёй маёй паэтычнай творчасці»: «Новая зямля» Я.Коласа // Роднае слова. – 2001. – № 1. – С.16-22.
12. Ненадавец А. Паэма Я.Коласа ў кантэксце беларускага фальклору // Весці АН БССР. Сер. грам. навук. – 1985. – № 2.
13. Сячко В. «Вось як цяпер, перада мною ўстае куточак той прыгожы...» // Беларуская мова і літаратура ў школе. – 1990. – № 2.
14. Шаладонава Ж.С. «Зямля дасць волі, дасць і сілы...»: Выражэнне праблемы «зямля-селянін» у паэме Я.Коласа «Новая зямля» ў кантэксце часу // Роднае слова. – 1995. – № 10. – С.14-19.
15. Шаладонава Ж.С. Сімвалічна-алегарычнае раскрыццё трагізму вобраза Міхала ў паэме Якуба Коласа «Новая зямля» // Весці АН Беларусі. Сер. гуманітар. навук. – 1996. – № 3.
16. Шаладонава Ж.С. У глыбіні вобраза: міфалагічны аспект асэнсавання праблемы смерці Міхала ў паэме Якуба Коласа «Новая зямля» // Весці АН Беларусі. – 1996. – № 2.
17. Шаладонава Ж.С. У пошуках ідэала: Ідэйна-мастацкая парадыгма «вера-інтуіцыя-розум» у паэме Я.Коласа «Новая зямля» // Роднае слова. – 1998. – № 6. – С.61-66; № 7. – С.29-32.
18. Шаладонава Ж.С. Эстэтыка мроі ў паэме Якуба Коласа «Новая зямля» і ў аповесці Міхайлы Кацюбінскага «Fata morgana» // Роднае слова. – 2000. – № 12. – С.22-25.
1. Мушынскі М. Ад задумы да здзяйснення. Творчая гісторыя «Новай зямлі» і «Сымона-музыкі». – Мн., 1965.
2. Грынчык М. «Сымон-музыка» Якуба Коласа і традыцыі фінскага эпасу // Беларуская літаратура. – Мн., 1985. – Вып. 13.
3. Калеснік У. Палескае і іншыя нараджэнні «Сымона-музыкі» // Калеснік У. Зорны спей. – Мн., 1975. – С.281-294.
4. Ненадавец А. Фальклорная аснова паэм Якуба Коласа «Сымон-музыка» // Беларуская літаратура. – Мн., 1985. – Вып. 13.
5. Шпагіна І. Метафара ў кантэксце паэм Якуба Коласа «Сымон-музыка» // Станаўленне. – Брэст, 1998. – С.68-71.
6. Адамовіч А. Якуб Колас у супраціве саветызацыі: Нацыянальна-адраджэнскія крыніцы «Сымона Музыкі» // Крыніца. – 1998. – № 10. – С.98-106.
7. Базарэвіч М. Першы варыянт паэм «Сымон-музыка» // Маладосць. – 1967. – № 2.
8. Валынец Л.С. Сістэма ўрокаў па паэме Якуба Коласа «Сымон-музыка» ў IX класе // Роднае слова. – 1998. – № 8. – С.100-108.

9. Казбярук У. Рамантычна мара паэта (Аб паэмах «Новая зямля» і «Сымон-музыка») // Польмія. – 1982. – № 2.

10. Мельнікава З.П. Канцэпцыя мастака і абставін у паэме «Сымон-музыка» Якуба Коласа і ў творах Змітрака Бядулі 20-х гг. // Роднае слова. – 2000. – № 5. – С.16-18.

11. Мухін В. Выбар – за намі!: Аб трох рэдакцыях паэмы Я.Коласа «Сымон-музыка» // ЛіМ. – 1998. – 27 сак. (№ 13). – С.6-7.

12. Мушынскі М. Паэма Якуба Коласа «Сымон-музыка» // Роднае слова. – 2000. – № 5. – С.52-57; № 6. – С.54-59.

13. Русілка В. Колеравая палітра паэмаў Якуба Коласа «Новая зямля» і «Сымон-музыка» // Роднае слова. – 1993. – № 11.

14. Шамякіна Т.І. Вобраз музыкі ў беларускай літаратуры: Паводле паэмаў Я.Купалы «Курган» і Я.Коласа «Сымон-музыка» // Роднае слова. – 1992. – № 12. – С.38-44.

15. Шкраба Р. «Ад роднае зямлі»: Вывучэнне паэмы Якуба Коласа «Сымон-музыка» ў XI класе // Роднае слова. – 1996. – № 10/11.

Крыгтычнае літаратура па тэме «Трылогія Якуба Коласа «На ростанях»

1. Жураўлёў В.П. Якуб Колас і паэтыка беларускага рамана. – Мн.: Навука і тэхніка, 1991. – 206 с.

2. Ляшук В.Я. Вывучэнне трэлогіі Якуба Коласа «На ростанях» у школе: Дапам. для настаўнікаў. – Мн.: Полымія, 2001. – 128 с.

3. Чыгрын І.П. Рэальнае і магчымае. Проза Якуба Коласа. – С.172-216.

4. Адамовіч А. Коласаўскі псіхалагізм // Адамовіч А. Маштабнасць прозы. – Мн., 1972.

5. Атрашкевіч В. Аб прататыпах трэлогіі Якуба Коласа «На ростанях» // Пытанні тэксталогіі беларускай літаратуры. – Мн., 1980.

6. Жураўлёў В. Не залежаць ад чужой волі: Тэма інтэлігенцыі і інтэлігентнасці ў творчасці Я.Коласа // ЛіМ. – 1997. – 28 сак. (№ 13). – С.5.

7. Жыгоцкі М. «На ростанях» – Алесь Садовіч, у «Разгроме» – доктар Сташынскі, і другі – Аляксандр Сянкевіч: Аб прататыпе раманаў Якуба Коласа і Аляксандра Фадзеева // Беларусь. – 1992. – № 2.

8. Новік-Плюн С. Ядвіся жыла ў Слоніме: Пра герайню аповесці «У палескай глушки» // Беларуская мова і літаратура ў школе. – 1994. – № 9.

9. Петрушкевіч А. «Я прыйшоў да цябе...» Жанчына: ідэал і антыідэал // ЛіМ. – 1995. – 10 сакав.

10. Шамякіна А.І. Лес у трэлогіі Якуба Коласа «На ростанях» (параўнаныя аналіз) // Беларуская літаратура. – 1991. – Вып. 19. – С.17-23.

11. Шамякіна А.І. Палессе як «замкнёны свет» у трэлогіі Я.Коласа «На ростанях» // Весці АН БССР. Сер. грамад. навук. – 1990. – № 2. – С.95-103.

12. Шамякіна А.І. Свет прыроды і катэгорыя часу ў трэлогіі Я.Коласа «На ростанях» // Веснік БДУ. Сер. 4. – 1985.

**Крылышная літаратура
на тэме «Казкі жыцця» Якуба Коласа»**

1. Чыгрын І. Рэальнае і магчымае. Проза Якуба Коласа. – С. 101-172.
2. Каржанеўская Г. Пра тое ведаюць людзі...: Перачытваючы Коласавы «Казкі жыцця» // ЛіМ. – 1988. – 5 жн. (№32). – С.5.
3. Праскаловіч В. «У дрэва павінны быць дарогі...»: Традыцыі нацыянальнага і сусветнага фальклору ў казах Якуба Коласа // Роднае слова. – 1996. – № 12.

ТЭМА 12. ТВОРЧАСЦЬ ЯДВІГІНА Ш.

Лекцыя 1. Ядвігін Ш. як нарысіст і раманіст

1. Карпілаўка – сядзіба-радзініца, сядзіба-выток для рулюча Ядвігіна Ш. Жыццёвы шлях пісьменніка.
2. Творчасць Ядвігіна Ш.
3. Нарыс «Лісты з дарогі»: задума, філасофія «малых спраў» як галоўнае.
4. Раман Ядвігіна Ш. «Золата» – адзін з першых беларускіх раманаў.

Пытанні і заданні

а) Прачытаць 2-3 публікацыі пра жыццёвы і творчы шлях Ядвігіна Ш.

а) Падрыхтаваць паведамленне-разважанне «Карпілаўка ў жыцці Ядвігіна Ш.».

а) Ядвігін Ш. – «адна з глыбай» (М.Багдановіч) беларускай літаратуры. Чаму ягоная творчасць амаль невядома шырокаму колу чытачоў?

а) Патлумачце адну з версій трактоўкі псеўданіма Ядвігіна Ш.

а) Дзе ўпершыню Ядвігін Ш. адчуў сябе беларусам?

а) Янка Купала называе Ядвігіна Ш. у ліку тых пісьменнікаў, што заахвочвалі яго да творчасці на пачатку літаратурнага шляху. Якія факты з біографіі абодвух сведчаць пра гэта?

а) «Карпілаўка для Ядвігіна Ш. была не проста звычайная побывавая мясціна. Гэта была найперші калыска ягонага натхнення»¹, – сцвярджвае ў сваім краязнаўчым нарысе «Карпілаўка» У.Содаль і разважае далей адносна паходжання назвы ядвігінскай

¹ Содаль У.І. Карпілаўка: Краязнаўчы нарыс. – Мн.: Пейто, 2001. – С.45.

Карпілаўкі, рупнасці яе гаспадароў: «*Што да Лявіцкага, да Ядвігіна Ш., то ён і напраўду шмат пакарпеў*» (падкрэслена намі. – А.А.), каб ягоная сядзіба была ў гармоніі з прыродай, супадная з ёй, каб яна цешыла і радавала вока. І не толькі ягонае, але і суседскае, акалічных слянаў і гаспадароў. А ўзоры гэтай гармоніі ён бачыў праз усё жыццё – з народзінаў, з маленства і не мог інакш жыць і дбаць як жыў, як дбаў»². Падумайце, у сваіх творах Ядвігін Ш. выяўляе сябе хутчэй як філосаф, мысліцель ці жывапісец?

à Ці прызнаваў Ядвігін Ш. рэвалюцыйны шлях для вырашэння грамадскіх супярэчнасцей?

à Пра якія «малыя справы» разважае аўтар у «Лістах з дарогі»?

à Якім чынам характарызуецца Ядвігін Ш. як чалавека ўзнёсlyя фінальныя радкі нарыса:

*Сад відаць – мой сад!
Мой дамок! – Мой!..*

à Наколькі ўдалай выглядае спроба Ядвігіна Ш. намаляваць характары ў рамане «Золата»?

à Пагодзімся, зачын рамана досьць знакавы. Чаму раман называецца «Золата»? І ўсё ж, золата – сімвал чаго? Традыцыйнае і наватарскае ў рамане.

à Якія элементы прыгодніцка-дэтэктыўнага жанру мае раман?

à Раман Ядвігіна Ш. незаконччаны. Магчымы працяг яго...

Практичныя заняткі 1. **Ядвігін Ш. – адзін з пачынальнікаў беларускай навелістыкі**

1. Навела як празаічны жанр. Жанрава-стылёвая разнастайнасць навелай Ядвігіна Ш.

- a) лірычныя навелы («Бярозка»);
- б) рэалістычна-гумарыстычныя навелы («Важная фіга»);
- в) рэалістычна-трагічныя навелы («Гаротная»);
- г) серыя навел пра сялян і іх прыгоды («Вучоны бык», «Заморскі звер», «Пазыка», «Цырк», «З маленькім білецікам»);
- д) алегарычныя навелы: сімволіка-алегарычныя («Дуд-дзядуля») і сатырычна-алегарычныя («Падласенькі», «Павук», «Рабы»).

2. Імпрэсіі Ядвігіна Ш. («Васількі», «Раны»).

² Там жа. – С.78.

Пытанні і заданні

а З тлумачальнага слоўніка ці з «Паэтычнага слоўніка» В.Рагойшы выпішыце азначэнні жанраў (навела, байка, казка, прытча, легенда, анекдот, імпрэсія) і мастацкіх тропаў (метафара, аллегорыя, персаніфікацыя, сімвал). Асэнсуйце адметнасць кожнага жанру. Вызначце роднаснае і адрознае.

а У чым мастацкі феномен Ядвігіна Ш. як навеліста?

а Ці індывидуалізаваны герой навелаў? Ці можна гаварыць пра тыповасць харектараў герояў ядвігінскіх твораў?

а Навелы Ядвігіна Ш. набліжаны да класічнага міфа ці хутчэй адмаўляюць яго па прынцыпе «ад адваротнага»?

а Каму і з якой мэтай Ядвігін Ш. адрасуе свае навелы?

а Дакажыце, што Ядвігін Ш.-навеліст – майстар моўнай харектарыстыкі.

а Якая навела можа лічыцца навелай-папярэджаннем? У якой навеле Ядвігін Ш. прагназуе з'яўленне тыпу людзей-шарыкавых. Аллегорыя ў творы набліжана да антыутопіі?

а Спраба прачытаць Ядвігіна Ш. – пачэсная пошукавая справа. Параўнайце ацэнку ягонай творчасці тагачаснымі і сучаснымі даследчыкамі. З якой пазіцыяй сугучна Ваша пазіцыя? Абгрунтуйце:

М.Багдановіч: «*Няма спрэчкі, што ў асобе Ядвігіна Ш. мы маем аднаго з найлепшых баечнікаў нашых часоў, да таго ж вельмі блізка стаўшага да творчасці самога народа*»³.

І.Чыгрын: «*I, бадай, сёння было бы направільна, каб мы цалкам пагадзіліся з тою высокай ацэнкай, якую пісьменніку давалі яго малодшыя сучаснікі, у тым ліку і М.Багдановіч*»⁴.

Мастацкія творы

Ядвігін Ш. Выбраныя творы. – Mn.: Mast. літ., 1976.

· Навелы:

«Бярозка», «Важная фіга», «Гаротная», «З маленькім білецікам», «Вучоны бык», «Заморскі звер», «Пазыка», «Цырк», «Дуб-дзядуля», «Павук», «Падласены», «Рабы».

· Імпрэсіі: «Васількі», «Раны».

· Раман: «Золата».

· Мастацкая публіцыстыка: «Лісты з дарогі», «Думкі з падарожы».

³ Багдановіч М. Збор твораў: У 3т. – Т. 2. – Mn., 1993. – С.227.

⁴ Чыгрын І. Ядвігін Ш. // Ядвігін Ш. Выбраныя творы. – Mn., 1976. – С.8.

Крытычная літаратура

1. Ільяшэвіч Х. Ядвігін Ш. (Антон Лявіцкі): Жыщё і літаратурная творчасць. – Вільня, 1933.
2. Содаль У. Карпілаўка: Краязнаўчы нарыс. – Мн.: Пейто, 2001. – 77 с.
3. Максімовіч В.А. «Алегарычнае» апавяданне Ядвігіна Ш. // Максімовіч В.А. Эстэтычныя пошуки ў беларускай літаратуры пачатку XX стагоддзя: Дапаможнік для студэнтаў філал. фак. ВНУ. – Мн.: Аракул, 2000. – С.145-155.
4. Нямковіч Н.М. Мова твораў Ядвігіна Ш. з фальклорнай асновай // Улюблёны ў роднае слова. – Мн., 2000. – С.30-36.
5. Чыгрын І. Ядвігін Ш. // Слова пра літаратуру і літаратарап. Літ.-крытыч. артыкулы па беларускай літаратуры: У 2-х кн. Кн. 1. XIX – пач. XX ст. – Мн.: Маст. літ., 2001. – С.374-380.
6. Верціхоўская М.І., Цялкова В.У. «Зрячий посох», або Спроба прачытанца Ядвігіна Ш. // Роднае слова. – 1997. – № 4. – С.91-101; № 5. – С.101-106; № 6. – С.79-86.
7. Дышлевіч А.А. На пераломе стагоддзя: Жыщё і творчасць Ядвігіна Ш. // Роднае слова. – 1994. – № 1. – С.9-12.
8. Макарэвіч А.М. Асаблівасці мастацкай формы аповесці Ядвігіна Ш. «Золата» // Веснік Магілёўск.дзярж. ун-та імя А.А.Куляшова. – 1999. – № 4. – С.144-151.
9. Максімовіч В.А. Алегарычнае апавяданне Ядвігіна Ш.: Да праблемы вызначэння метаду і жанру // Роднае слова. – 1998. – № 6. – С.49-60.
10. Навіна А. Адбітае жыщё: А.Лявіцкі (Ядвігін Ш.) / Публ. У.Казбярука // Беларусь. – 1993. – № 12; 1994. – № 1.
11. Нямковіч Н. Некаторыя рысы стылю Ядвігіна Ш. // Роднае слова. – 1998. – № 2. – С.86-90.
12. Содаль У. Вугельчыкі з попелу // Роднае слова. – 1999. – № 1. – С.198-206; 1999. – № 4. – С.180-188; 1999. – № 10. – 189-197; 1999. – № 12. – С.180-187; 2000. – № 2. – С.94-97.
13. Содаль У. Загадкавы Ядвігін Ш. // ЛіМ. – 1999. – 8 студз. – С.16.
14. Содаль У. Летуценнік з Карпілаўкі // Роднае слова. – 1994. – № 1. – С.69-73.
15. Содаль У. Новая старонка ў беларускай літаратуры: Некалкі слоў пра апавяданне «Суд» Ядвігіна Ш. // Роднае слова. – 1996. – № 9. – С.54-59.
16. Хромчанка К.Р. З кагорты пачынальнікаў // Беларуская мова і літаратура ў школе. – 1988. – № 6. – С.41-44.
17. Яцкевіч З.Л. Радавод Ядвігіна Ш. // Роднае слова. – 1999. – № 8. – С.206-201.

ТЭМА 13. ТВОРЧАСЦЬ ЗМІТРАКА БЯДУЛІ

Лекцыя 1. Змітрок Бядуля як згублены класік

1. «Скамечаны лёс» З.Бядулі.
2. Імпрэсіяністичная паэзія Бядулі-Ясакара.

3. Змітрок Бядуля – майстар «малої прози»
 - a) філософка-алегарична пльни́ («Абра́зкі», «Сярэбраная та-бакерка»);
 - b) рэалістычна-бытавыя апавяданні, або «горкі смех».
4. Фальклорна-рамантычна аповесць «Салавей»: ідэйны змест, маствацкія асаблівасці.

Літтанні і заданні

ା Удакладніць разуменне паняццяў «імпрэсіянізм», «імпрэсія», «абразок».

ା Прачытаць казку «Кучаравае дрэва» з кнігі «Казкі жыцця» Якуба Коласа і суаднесьці, як адпавядае адметнасць асобы З.Бядулі адлюстраванаму ў казцы-прысвячэнні. Пра які «чужы грунт» гаворыцца?

ା Прачытаць артыкул В.Каваленкі «Самаразбурэнне, ці скамечаны лёс» і асэнсаваць «зорны час» і «падчышчэнне» ў Бядулемым творчым шляху. Праясніце трапна заўважанае В.Каваленкам «самаразбурэнне» Бядулевай асобы – эстэта, лірыка па дамінантай рысе творчасці, празайка, удумлівага крытыка. Віленскі перыяд – самы плённы?

ା Чаму З.Бядуля, працуочы ў рэдакцыі «Нашай Нівы», так і не здолеў надрукаваць там большасці сваіх вершаў?

ା Дакажыце на прыкладах, што З.Бядуля ўзбагаціў беларускую паэзію на пачатку XX ст. культам Хараства, інтэлігентнасцю. Прасачыце малаяўнічую, гукавую пластыку Бядулевых імпрэсій. Хто па згаданых стылёвых адзнаках блізкі да Бядулі? Чаму І.Навуменка называе З.Бядулю «самым яркім імпрэсіяністам у беларускай літаратуры»¹?

ା Чаму прац усё жыццё Бядулю-мастака будзе вабіць казка, міф, легенда «зачараванага краю»? Наколькі арганічны ў ягонай творчасці сінтэз уласна літаратурнай, фальклорна-міфалагічнай і біблейскай асноў?

ା У рэчышча якіх праблем «купісваецца» імпрэсія З.Бядулі «Восенню»?

ା Філософскае, маральна-этычнае, інтывінтыўнае і сацыяльнае ў мініяцюрах З.Бядулі арганічна, нават часам няўлоўна пераплелены. Што больш хвалюе аўтара (філософія жыцця, пакуты, душэўны стан, яго дынаміка – ці сацыяльнае) – у абрэзку «Шчасце не ў золаце»?

¹ Навуменка І. Змітрок Бядуля. – Мін., 1995. – С.63.

ା У ранніх Бядулевых абрэзках пераважаюць светлыя каляровыя эпітэты, нягледзячы на «*сум па прыгожым і незвычайным, вострую незадавленасць, якая выліваеца ў слёзы, балочыя перажыванні адзіноцтва*»². Складзіце і запішыце рад эпітэтагаў (напр., мarmурны, блакітны, люстэрны, ясны, белы, дыяментавы... і г.д.).

ା У абрэзку З.Бядулі «Як памру...» суднясіце асобу лірычнага героя з асобай самога аўтара – лірыка, рамантыха, філосафа. «*Людзі замарнеюць, не пазнаюць, з чаго марнеюць яны... Нешта*» (падкрэсленае намі – А.А.) захочаца *ім* – не даведаюца, чаго *ім* хочаца...». У чым эстэтычны сэнс абрэзка, суб'ектыўная філасофія светапогляду аўтара? У гэтым – «*нешта*» – толькі страчанае ці верагодна зведанае калісьці?

ା Недагаворанаасць, неакрэсленаасць, «размытасць» героя ў абрэзках – самамэта аўтара?

ା Дакажыце, што ў сацыяльна-бытавых апавяданнях З.Бядулі на паверхні – маральна-этычныя, філасофскія аспекты.

ା М.Багдановіч ацаніў апавяданні З.Бядулі, пісьменніка «з душою чужой і паэтычной», годна і трапна: «*Горкім смехам поўны яго апавяданні*»³. У чым адметнаасць Бядулі як майстра «малой прозы»?

ା Чаму фальклорна-рамантычная, казачная, прыгодніцкая аповесць «Салавей» (1928) па сваёй ідэйнай сутнасці не ўкладалася ў рамкі часу напісання? У чым «нацыяналістычны» «грэх» Бядулі?

Практычныя заняткі 1. Раман З.Бядулі «Язэп Крушиныскі».

1. *Мастацкі почырк* З.Бядулі. Раман «Язэп Крушиныскі» – «бядулеў» раман?
2. Гісторыя напісання, ідэйны змест.
3. Язэп Крушиныскі: ахвяра ці злачынца?
4. Індывідуалізаваны свет сляянства (Дразды і Дзятлы, Леў Талстой, Антось Драчык, Сымон Чарнюк).
5. Інтэлігенцыя ў рамане.
6. Самавіты жаночы свет.

Пытанні і заданні

ା Наколькі харектэрны для Бядулі-мастака, творцы-эстэта ягоны раман «Язэп Крушиныскі»?

² Багдановіч М. Збор твораў: У 3т. – Т. 2. – Mn., 1993. – С.227.

³ Каваленка В. Пошуки і здзяйсненні. Творчасць З.Бядулі. – Mn., 1963. – С.35.

ା Ці згодны Вы з думкай І.Навуменкі ў аблалёўцы партрэту галоўнага героя Язэпа Крушынскага: «*нават дзіўна, што папярэдняя крытыкі, літаратуразнаўцы... называлі Крушынскага кулаком*»⁴. Абгрунтуйце свой адказ. Якія рысы характару героя выглядаюць для Вас вабнымі? Артыстызм – прыродны, набыты?

ା На Вашу думку, Язэп Крушынскі – сапраўдны «культурны гаспадар»? Дакажыце, прывядзіце аргументы.

ା Які вобраз з усіх вобразаў рамана найбольш блізкі, арганічны для Бядулевай натуры, для Бядулі ранейшага?

ା Знатны паэт Антон Цярэшка – яго жыццёвы прататып?

ା Якімі сродкамі З.Бядулю ўдаецца ахарактарызаваць калектывізатараў-самасуяў, разнагалосіцу іх эпохі?

ା Спасцігаючы мастацкую сутнасць «Язэпа Крушынскага», даследчык М.І.Мушынскі называе раман «раманам-гратэскам», дзе дзейнічаюць «людзі-маскі». Даследчыца З.П.Мельнікава заўважае наступнае: «У рамане Бядуля паказаў, як недавер да новага... ўзрушылі розныя слаі грамадства і парадзілі новую генерацыю прыстасаванцаў, якія ўсімі сродкамі фарбуюцца ў «рэвалюцыйны чырвоны колер». Менавіта таму раман «Язэп Крушынскі» Бядулю побач з «Тутэйшымі» Я.Купалы, «Запіскамі Самсона Самасуя» А.Мрыя арганічна ўліваецца ў сатырычную плынь беларускай літаратуры»⁵. Ці падзяляеце Вы погляды даследчыкаў? Абгрунтуйце сваю думку.

Мастацкія творы

Бядуля 3. Збор твораў: У 5 т. Т.1.: Вершы і паэмы / Прадм. В.Каваленкі. – Мн.: Маст. літ., 1985. – 407 с.

· Вершы:

«Начлежнікі пяюць», «Сняжынкі», «Акорды мора», «Сымфонія», «Містэрыйя», «Дазволь...», «Снег», «У полі», «Летнік», «Бездарожжа», «Вавілон», «Юда жэніща», «Кат».

Бядуля 3. Збор твораў: У 5 т. Т. 2: Вершы ў прозе. Лірычныя імпрэсіі. Апавяданні. – Мн.: Маст. літ., 1986. – 351 с.

· Абраўкі:

«Ці я вінават?...», «Плач пралесак», «Прытуліся ка мне», «На гай высокі...», «У заварожаных казках», «»Акорды мора», «Акорды».

· Апавяданні:

«Пяць лыжак заціркі», «Гора ўдавы Сымоніхі», «Малая дрываасекі», «На каляды к сыну», «Велікодныя яйкі», «Летапіцы», «Ашчасліўла».

⁴ Навуменка І. Змітрок Бядуля. – Мн., 1995. – С.93.

⁵ Мельнікава З.П. «На горне душы...» Творчасць Змітрака Бядуля і беларускай літаратуры першай трэці XX стагоддзя: Манаграфія. — Брэст, 2001. — С.205-206.

Бядуля З. Збор твораў: У 5 т. Т. 3: Аповесці. – Мн.: Маст. літ., 1987. – 359 с.
· Аповесці: «Салавей».

Бядуля З. Збор твораў: У 5 т. Т. 4: Язэп Крушынскі: Раман: Кн. 1. – Мн.: Маст. літ., 1987. – 371 с.

Бядуля З. Збор твораў: У 5 т. Т. 5: Язэп Крушынскі: Раман: Кн. 2; Сярэбраная табакерка: Казка; Публіцыстычныя артыкулы. – Мн.: Маст. літ., 1985-1989. – 518 с.

· Раман: «Язэп Крушынскі».

· Аповесць: «Сярэбраная табакерка»

· Публіцыстыка: «Не адным хлебам», «Купальская ноч».

Крытічнае літаратура

1. Каваленка В. Пошуки і здзяйсненні: Творчасць Змітрака Бядулі. – Мн., 1963.

2. Кульбянкова І.М. Змітрок Бядуля – майстар «малой прозы»: Вучэбны дапаможнік. – Магілёў: МДУ імя А.А.Куляшова, 2000. – 48 с.

3. Мельнікава З.П. «На горне душы...»: Творчасць З.Бядулі ў беларускай літаратуре першай трэці XX стагоддзя: Манаграфія. – Брэст: БрДУ імя А.С.Пушкіна, 2001. – 222 с.

4. Навуменка І.Я. Змітрок Бядуля. – Мн.: Навука і тэхніка, 1995. – 144 с.

Або:

Навуменка І. Змітрок Бядуля (1886-1941) // Слова пра літаратуру і літаратарай: Літ.-крытыч. артыкулы па бел. літ.: У 2 кн. Кн. 1. XIX – пач. XX ст. – Мн., 2001. – С.456-490.

5. Максімовіч В.А. Лірычныя абрэзкі. Паэзія З.Бядулі. Навелістыка З.Бядулі. // Максімовіч В.А. Эстэтычныя пошуки ў беларускай літаратуре пачатку XX стагоддзя: Дапаможнік для студэнтаў філал. фак. ВНУ. – Мн.: Аракул, 2000. – С.261-283.

6. Г.К. «Я люблю бясконца бедную, съятую матку Беларусь» // Пагоня. – 1996. – 2-8 лют. (№ 5). – С.5.

7. Золава Э.А. «Язэп Крушынскі» З.Бядулі: З гісторыі напісання і друкавання рамана // Весці АН БССР. Сер. грамад. науку. – 1986. – № 5. – С.110-115.

8. Каваленка В. Бядуля, або Згублены класік // ЛіМ. – 1994. – 23 снеж. (№ 51). – С.6-7.

9. Каваленка В. Самаразбурэнне, ці Скамечаны лёс // Маладосць. – 1995. – № 10. – С.242-251.

10. Казлоўскі Р.К. Празаічная мініяцюра ў творчасці Зм.Бядулі // Взаимодействие литературы в мировом литературном процессе: Проблемы теоретической и исторической поэтики: Матер. международной научн. конф.: В. 2 ч. Ч. 1. – Гродно, 1998. – С.85-93.

11. Кульбянкова І.М. Ад сусветнай туті да веры ў беларускі шлях: Паэзія З.Бядулі 1914-1919 гг. // Роднае слова. – 2000. - № 11. – С.3-8.

12. Кульбянкова І.М. Каляровае афармленне імпрэсій З.Бядулі // Веснік Магілёўскага дзярж. ун-та імя А.А.Куляшова. – 2000. – № 1. – С.86-90.

13. Макарэвіч А.М. Рамантычны змест і жанравыя мадыфікацыі ў лірычнай прозе З.Бядулі // Весці НАН Беларусі. Сер. гуманітар. науку. – № 1. – С.115-121.
14. Максімовіч В. Паўтарэнне няпрайдзенага // Польмя. – 1999. – № 9. – С.185-199.
15. Мельнікава З.П. Канцэлцыя мастака і абставін у паэме «Сымон-музыка» Якуба Коласа і ў творах З.Бядулі 20-х гадоў // Роднае слова. – 2000. – № 5. – С.16-18.
16. Мельнікава З.П. «Красуйце, як жыта...» // Маладосць. – 2001. – № 5. – С.245-252.
17. Мельнікава З.П. «Найбольш небяспечна смерць духу...»: «Нашаніўская» публіцыстыка З.Бядулі // Тэрмапілы. – 2000. – № 3. – С.145-153.
18. Мельнікава З.П. Творчасць З.Бядулі 20–30-х гадоў // Беларуская літаратура ў святле новых фактаў і назіранняў. – Брэст. – 1996. – Вып. 1. – С.145-164.
19. Навуменка І.Я. На струнах душы // Роднае слова. – 1996. - № 4. – С.13-27; № 5. – С.24-29.
20. Навуменка І.Я. Ранні Бядуля // Польмя. – 1994. – № 11. – С.209-230.
21. Яніцкі М.І. «Пісьменнік з душой чулай і паэтычнай»: Вывучэнне апавяданняў З.Бядулі ў 5-м класе // Беларуская мова і літаратура. – 2000. – № 2. – С.33-44.

ТЭМА 14. **ТВОРЧАСЦЬ ЦІШКІ ГАРТНАГА**

- 1. Цішка Гартны як грамадскі дзеяч, ахвяра трагічнай эпохі. Жыццёвы шлях пісьменніка.*
- 2. Паэзія Цішкі Гартнага.*
- 3. Апавяданне ў творчасці Цішкі Гартнага.*
- 4. «Сокі цаліны» – спроба стварэння першага беларускага рамана. Выдаткі і дасягненні твора.*

Пытанні і заданні

а) Прачытайце дакументальную аповесць Э.Ялугіна «Без эпітафii». Якія моманты з цярністага жыццёвага шляху З.Жылуновіча Вас найбольш уразлі? Чаму менавіта такі назоў свайго твора абраў аўтар Э.Ялугін?

а) Чаму, нягледзячы на высокія пасады і званні З.Х.Жылуновіча, злавесны ярлык «нацыянал-дэмакрата» выкрэсліў з нашай гісторыі імя акадэміка, палітычнага і грамадскага дзеяча? Неразуменне па якім пытанні з партыйнымі кіраўнікамі знайдзе трагічны адбітак у лёссе Жылуновіча?

а) Падумайце, чаму імя З.Жылуновіча, першага старшыні ўрада Беларусі, аднаго з прызнаных лідараў БСГ, адроджанай пасля 1907 г., падлягае ачарненню з боку крытыкі?

а) Паразважайце, літаратурная творчасць хутчэй выяўляла ці толькі ўзмацняла грамадзянскую лінію пісьменніка Цішкі Гартнага?

à У чым адметнасць вершай гарбарскага цыклу? Хто ён – рабочы-герой, «рыцар працы цяжской»? Ці можна гаварыць пра рамантызацыю вобраза рабочага-гарбара? (вершы «Песні гарбара», «Гарбар на вандроўцы», «Каваль» і інш.).

à Прасачыце рамантычную канцэпцыю, паэтызацыю сялянскай працы ў вершах Ц.Гартнага («Касьба», «Сявец», «Песня жняі» і інш.). Наколькі адчувальная залежнасць ад замацаваных у паэзіі традыцый?

à З якіх замалёвак пачынаў свой апавядальны жанр Ц.Гартны і ў чым яго адметнасць?

à У чым здабытак апавядання «Чырвонаармеец Панкел Ліпа»?

à Наколькі ўдаўся Ц.Гартнаму вобраз Рыгора Нязвычнага (раман «Сокі цаліны») – галоўнага героя, які «захварэў» на рэвалюцыю? Ці апраўданым выглядае імкненне пісьменніка падаць свайго героя як эталон, зрабіць яго ўзорна паказальнym, «манументальным» – рэвалюцыянерам «з драцянымі нервамі і каменнымі сэрцамі»? Якія святыя моманты жыцця ім успрымаюцца вельмі ж ужо адналінейна, не па-чалавечы, ці што? Пра што сведчаць неразумныя суадносіны асабістага і грамадскага?

à Герой Рыгор Нязвычны эвалюцыянізуе? Праз якую школу выпрабаванняў ён праходзіць?

à На Вашу думку, якія найбольш удалыя моманты ў рамане?

à У паказе чаго Ц.Гартны ідзе па цаліку, пішучы свой раман «Сокі цаліны»? Наколькі поўна ім адлюстроўваецца гэтае «новае» ў літаратуры? Чаму?

Мастацкія творы

Гартны Ц. Збор твораў: У 4 т. т.1: Вершы 1909-1935. Апавяданні 1909-1927 / Прадм. С.Александровіча. – Mn.: Mast. літ., 1987. – 437 с.

Гартны Ц. Завяўшая краса: Апавяданні. – Mn., 2001.

· Вершы:

«Каля бору сонца ходзіць», «Касьба», «Песня жняі», «Я рабочы, гарбар...», «Я гарбар малады...», «Песні гарбара», «Песня грабара», «Беларуска», «Сявец», «Сельскі мітынг».

· Апавяданні:

«На ўсходзе сонца», «Думкі», «Думкі беларуса», «Завяўшшая краса», «Я бачыў», «Штрэйкбрэхер», «Трэскі на хваліх», «Прысады», «Чырвонаармеец Панкел Ліпа».

Гартны Ц. Збор твораў: У 4 т. Т. 2.: Сокі цаліны: Раман у 4 квадрах (квадры 1 і 2). - Mn.: Mast. літ., 1988. – 461 с.

Гартны Ц. Збор твораў: У 4 т. Т. 3.: Сокі цаліны: Раман у 4 квадрах (квадры 3 і 4). - Mn.: mast. літ., 1989. – 509 с.

· Раман: «Сокі цаліны».

Крыгычная літаратура

1. Ялугін Э.В. Без эпітафії: Дакумент. аповесць. – Мн.: Беларусь, 1989. – 256 с.
2. Александровіч С. «Я рабочы-гарбар...» // Александровіч С. Тут зямля такая. – Мн., 1985.
3. Адамовіч А. Беларускі раман. – Мн., 1961. – С.62-67.
4. Бугаёў Дз. Дасягнутае і страчанае: Жанрава-стылявыя тэндэнцыі ў развіцці беларускай літаратуры XX ст. (20–30-я гг.) // Польмя. – 1992. – № 3. – С.218-233.
5. Гартны Ц. «На кніжцы трymаецца культура...»: Лісты Ц.Гартнага да М.Мароза // Польмя. – 2000. – № 10. – С.137-156.
6. Давідовіч А.В. Грамадзянскі і творчы лёс З.Х.Жылуновіча ў кантэксце таталітарнага скажэння нацыянальна-культурнай палітыкі (канец 20–сяр. 30-х гадоў) // Веснік Бел. ун-та. Сер. 3. – 1994. – № 2. – С.10-13.
7. Давідовіч А.В. Палітычная дзеяйнасць З.Х.Жылуновіча // Там жа. – 1993. – № 3. – С.9-12.
8. Дасаева Т. Новы герой у рамане Ц.Гартнага «Сокі цаліны» // Беларуская мова і літаратура ў школе. – 1989. – № 5. – С.32-35.
9. Дасаева Т. Пясняр працы і змагання // Роднае слова. – 1997. – № 11. – С.3-19.
10. Макарэвіч А.М. Некаторыя аспекты адлюстравання рэчаіснасці 20-х гадоў у апавяданнях Цішкі Гартнага // Весці АН БССР. Сер. грамад. навук. – 1989. – № 3. – С.82-87.
11. Майсейчык А. Гоман і ззянне зарніц: Вывучэнне рамана Ц.Гартнага «Сокі цаліны» ў школе // Роднае слова. – 1993. – № 4. – С.41-44; № 5. – С.36-39.
12. Майсейчык А. «У вакросшую верыць краіну...»: Вывучэнне паэзіі Ц.Гартнага ў IX класе // Роднае слова. – 1993. – № 1. – С.43-47.
13. «Пакаянная лісты» Зміцера Жылуновіча // Беларусь. – 1995. – № 1. – С.16-17.
14. Парафянюк Г. Праўда пра Зміцера Жылуновіча // ЛіМ. – 1990. – 16 лют. (№ 7). – С.6.
15. Платонаў Ф. Палітычная «чыстка» Зміцера Жылуновіча [30-я гады] // Беларусь. – 1994. – № 7. – С.14-16.

АСНОЎНЫЦ НАВУКОВЫЦ і ВУЧЭБНЫЦ ВЫДАННІ

1. Гісторыя беларускай літаратуры XX стагоддзя: У 4 т. Т.1. / Нац. акад. навук Беларусі. Ін-т літаратуры імя Я.Купалы. – Mn.: Беларуская навука, 1999. – 583 с.

2. Гісторыя беларускай літаратуры: XIX – пачатак XX ст.: Падруч. для філал. фак. пед. ВНУ / І.Э.Багдановіч, У.В.Гніламёдаў, Л.С.Голубева і інш.; Пад агул. рэд. М.А.Лазарука, А.А.Семяновіча. – 2-е выд., дапрац. – Mn.: Вышэйшая школа, 1998. – 560 с.

3. Лойка А.А. Гісторыя беларускай літаратуры. Дакастрычніцкі перыяд. У 2 ч. Ч. 2: Падруч. для філал. фак. ВНУ. – 2-е выд., дапрац. і дап. – Mn.: Вышэйшая школа, 1989. – 480 с.

4. Максімовіч В.А. Эстэтычныя пошуки ў беларускай літаратуры пачатку XX стагоддзя: Дапам. для студэнтаў філал. фак. ВНУ. – Mn.: Аракул, 2000. – 351 с.

5. Багдановіч І.Э. Авангард і традыцыя: Беларуская паэзія на хвалі нацыянальнага адраджэння. – Mn.: Беларуская навука, 2001. – 381 с.

6. Максімовіч В.А. Ідэйна-эстэтычныя асновы беларускага мадэрнізму: Вучэб.-метад. дапам. па аднайменнаму спецкурсу для студэнтаў філалагічнага факультэта. – Mn.: Белдзяржуніверсітэт, 1998. – 116 с.

7. Слова пра літаратуру і літаратарапу: Літ.-крытыч. арт. па беларускай літаратуры: У 2-х кн. Кн. 1. XIX – пач XX ст. / Уклад. В.В.Ашмян і інш. – Mn.: Мастацкая літаратура, 2001. – 558 с.

8. Тарасюк Л.К. Мастацкая кірункі і плыні ў беларускай паэзіі XIX – пачатку XX ст.: Вучэб. дапам. для студэнтаў філал. фак. – Mn.: БДУ, 1999. – 72 с.

АСНОЎНЫЦ НАВУКОВА-ПАПУЛЦРНЫЦ і ЛІТАРАТУРНА-МАСТАЦКІЦ ВЫДАННІ

1. Абдзіраловіч І. Адвечным шляхам: Да съледзіны беларускага светапогляду. – Mn., 1993.

2. Каваленка В.А. Міфа-паэтычныя матывы ў беларускай літаратуры. – Mn.: Навука і тэхніка, 1981. – 320 с.

3. Кісліцына Г.М. Лірычная мініяцюра як жанр беларускай літаратуры. – Mn.: Беларуская навука, 2000. – 118 с.

4. Конан У. Беларуская эстэтыка і мастацкая культура: Гістарычныя традыцыі і сучаснасць. – Mn., 1988.

5. Макарэвіч А. Праблема жанравых мадыфікацый у беларускай прозе XIX – пачатку XX ст. – Магілёў, 1999.

6. Марціновіч А. Сувязь: Літ.-крытыч. арт. – Mn.: Мастацкая літаратура, 1994. – 253 с.

7. Мелетинский Е.М. Поэтика мифа. – 2-е изд., репр. – M.: Изд. фирма «Вост. лит.» РАН: Шк. «Яз. рус. культуры», 1995. – 407 с.

8. На суд гісторыі: Успаміны, дыялогі / Уклад. І.Сачанка. – Mn.: Мастацкая літаратура, 1994. – 303 с.

9. Навіна А. Адбітае жыццё. – Вільня, 1929.
10. Навіна А. Галоўныя накірункі ў беларускай паэзіі. – Вільня, 1933.
11. Нарысы па гісторыі беларуска-рускіх літаратурных сувязей: У 4 кн. Кн. 2: Пачатак XX стагоддзя. 1900 – 1917 гг. – Мн.: Навука і тэхніка, 1994.
12. Сінькова Л.Дз. Беларуская проза XX стагоддзя: Дынаміка жанравых структур. – Мн., 1996.
13. Сыны і пасынкі Беларусі / С.В.Барыс, С.В.Тарасаў Г.А.Ланеўскі і інш.; Уклад. Барыс С.В. – Мн.: Полымя, 1996. – 416 с.

ПЫТАННІ ДЛІ САМАКАНТРОЛЮ ПА КУРСЕ «ГІСТОРЫЦ БЕЛАРУСКАЙ ЛІТАРАТУРЫ (ПАЧАТАК ХХ ст.)»

1. Нашаніўскі перыяд у развіцці беларускай літаратуры пачатку XX стагоддзя.
2. Беларуская літаратура пачатку ХХ ст. як жанрава-стылёвае мнства. Асноўныя ідэі і вобразы, пытанне паскоранага развіцця.
3. Роля перыядычнага друку, кнігадрукавання ў становленні беларускай літаратуры пачатку ХХ ст.
4. Дыскусія 1913 года ў «Нашай Ніве»: яе сутнасць і значэнне.
5. Агляд творчасці пісьменнікаў-адраджэнцаў старэйшага пакалення (Карусь Каганец, Гальш Леўчык, Кандрат Лейка, Уладзіслаў Галубок, Андрэй Зязюля, Янка Журба, Альберт Паўловіч, Стрый Улас).
6. Агляд творчасці пісьменнікаў-адраджэнцаў малодшага пакалення (Сяргей Палуян, Казімір Свяяк, Канстанцыя Буйло, Зоська Верас, Алеся Гурло, Францішак Аляхновіч, Лявон Гмырак, М.Арол).
7. Вацлаў Іваноўскі – арганізатор беларускага друку.
8. Грамадска-палітычная, літаратурная дзеянасць Вацлава Ластоўскага.
9. Грамадска-палітычная, літаратуразнаўчая дзеянасць Антона Луцкевіча.
10. Вобразны склад і паэтыка лірыкі Янкі Купалы 1905-1916 г.
11. Бацькаўшчына і народ у творчасці Купалы канца 10-20 гадоў.
12. Адмоўны ўплыў вульгарна-сацыялагічнай крытыкі на творчасць Янкі Купалы 30-х гадоў.
13. Раннія паэмы Янкі Купалы: паэмы-балады і паэмы-трагедыі.
14. Сімвалічныя паэмы Янкі Купалы «На куццю», «Чараўнік».
15. Драматычныя паэмы Янкі Купалы: на мяжы розных родаў літаратуры.
16. Фальклорна-рамантычныя паэмы Янкі Купалы: ідэйны змест, паэтыка.
17. Тэма дзяржаўнасці Беларусі ў паэме Янкі Купалы «Безназоўнае».
18. Драматургія Янкі Купалы: асаблівасці жанру, рамантычна-сімвалічная вобразнасць («Паўлінка», «Раскіданае гняздо»).
19. Трагікамедыя Янкі Купалы «Тутэйшыя»: лёс твора, праблема тутэйшавізму. Тутэйшыя і паязджане.
20. «Песні жальбы» Якуба Коласа: эвалюцыя лірычнага героя, параўнанне яго з героем Янкі Купалы.

21. Майстэрства Коласа-апавядальніка.
22. «Казкі жыцця» Якуба Коласа як філасофска-алегарычны твор.
23. Паэма Якуба Коласа «Новая зямля»: гісторыя стварэння, ідэйны змест, жанравыя асаблівасці, роля лірычных адступленняў.
24. Спосабы індывідуалізацыі харектараў у паэме Якуба Коласа «Новая зямля». Вобразы Міхала, Антося, Ганны.
25. Канцэпцыя мастака і мастацтва ў паэме Якуба Коласа «Сымон-музыка».
26. Паэма Якуба Коласа «Сымон-музыка»: гісторыя стварэння твора, кампазіцыя, роля лірычных і алегарычных адступленняў.
27. Аповесці Якуба Коласа: здабыткі і выдаткі.
28. Гісторыя стварэння, праблематыка і мастацкія асаблівасці трэлогіі Якуба Коласа «На ростанях».
29. Трэлогія Якуба Коласа «На ростанях»: сістэма вобразаў.
30. Эстэтычныя погляды Максіма Багдановіча.
31. Зборнік Максіма Багдановіча «Вянок». Ідэйны змест, кампазіцыя, паэтычны космас. Наватарства «Вянка».
32. Максім Багдановіч – паят-жывапісец, паят-музыка. Паэзія Максіма Багдановіча апошніх гадоў.
33. Максім Багдановіч – літаратуразнаўца (артыкулы «Забыты шлях», «Глыбы і слаі», «За тры гады»), перакладчык, публіцыст.
34. Паэзія Алеся Гаруна: ідэйна-естэтычная адметнасць зборніка «Матчын дар».
35. Апавяданні Максіма Гарэцкага: праблема «родных каранёў», вайны і чалавека на вайне.
36. Праблема нацыянальнага харектару ў аповесцях Максіма Гарэцкага «У чым яго кры́да?», «Меланхолія», «Ціхая плынь».
37. Аповесць Максіма Гарэцкага «Дзве душы»: «крамола» твора і яго лёс. Нацыянальнае пытанне ў аповесці.
38. «Забароненая» творы Максіма Гарэцкага: праблемныя пытанні, жанрава-стылёвая разнастайнасць.
39. Даumentальна-мастацкі жанр у творчасці Максіма Гарэцкага.
40. Маастацкая хроніка ў творчасці Максіма Гарэцкага («Камароўская хроніка»).
41. Драматургічныя творы Максіма Гарэцкага. Задума, жанравыя асаблівасці драматычнай аповесці «Антон».
42. Максім Гарэцкі – літаратуразнаўца, выдавец («Гісторыя беларускай літаратуры», артыкулы «Наш тэатр», «Развагі і думкі»).
43. Творчасць Цёткі: жанрава-стылёвая разнастайнасць паэзіі і прозы. Цётка як публіцыст.
44. Ядвігін Ш. як пачынальнік раманістыкі; навеліст, нарысіст.
45. Імпрэсіяністичная вобразнасць паэзіі Змітрака Бядулі.
46. Сацыяльна-бытавая і філасофска-алегарычная плынь у прозе Змітрака Бядулі.
47. Ідэйны змест фальклорна-рамантычнай аповесці Змітрака Бядулі «Салавей».

48. Раман Змітрака Бядулі «Язэп Крушынскі»: гісторыя напісання, ідэйны змест.

49. Творчасць Цішкі Гартнага: паэтычныя творы і апавяданні.

50. «Сокі цаліны» Цішкі Гартнага як спроба стварэння першага беларускага рамана. Здабыткі і выдаткі.

Практычна частка (аўтар, твор, герой, паэтыка).

ЗМЕСТ

Ад аўтара.....	3
Тэматычны план.....	4
Тэма 1. Уводзіны да курса «Гісторыя беларускай літаратуры (пачатак XX стагоддзя)».....	5
Тэма 2. Нашаніўскі перыяд у развіцці беларускай літаратуры	19
Тэма 3. Масавая паэзія на пачатку ХХ стагоддзя.....	24
Тэма 4. Асоба Вацлава Ластоўскага.....	51
Тэма 5. Адраджэнская дзеянасць братоў Івана і Антона Луцкевіча.....	55
Тэма 6. Творчасць Максіма Багдановіча.....	60
Тэма 7. Творчасць Алеся Гаруна.....	74
Тэма 8. Творчасць Цёткі.....	78
Тэма 9. Творчасць Максіма Гарэцкага.....	83
Тэма 10. Творчасць Янкі Купалы.....	100
Тэма 11. Творчасць Якуба Коласа.....	111
Тэма 12. Творчасць Ядвігіна Ш.....	120
Тэма 13. Творчасць Змітрака Бядулі.....	123
Тэма 14. Творчасць Цішкі Гартнага.....	128
Асноўныя навуковыя, вучэбна-метадычныя, літаратурна-мастацкія выданні.....	131
Пытанні для самакантролю.....	132

Вучэбнае выданне

А.Э.АСТРАУХ

**ГІСТОРЫЯ БЕЛАРУСКАЙ ЛІТАРАТУРЫ
(ПАЧАТАК XX СТАГОДДЗІ)**

Вучэбна-метадычны дапаможнік

Рэдактар Н.М.Красніцкая
Камп'ютарная вёрстка: Н.Л.Шкулепа

Здадзена ў набор 18.03.2002. Падпісана да друку 18.03.2002.
Фармат 60x84/16. Папера афсетная №1.
Друк афсетны. Гарнітура Таймс.
Ум.друк.арк.7,88. Ул.-выд.арк.8,68. Тыраж 100 экз. Заказ .

Установа адукацыі «Гродзенскі дзяржаўны
універсітэт імя Янкі Купалы».
ЛВ №96 ад 02.12.97. Вул. Ажэшкі, 22, 230023, Гродна.

Надрукавана на тэхніцы выдавецкага аддзела
Установы адукацыі «Гродзенскі дзяржаўны
універсітэт імя Янкі Купалы».
ЛП №111 ад 29.12.97. Вул. Ажэшкі, 22, 230023, Гродна.

